

Kuka oli Lucilius?

Tutkielma Senecan moraalikirjeiden vastaanottajasta

*Panu Hyppönen
Latinan kielen pro gradu -tutkielma
Kielten laitos
Humanistinen tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Joulukuu 2007*

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Panu Hyppönen	
Työn nimi – Title Kuka oli Lucilius? Tutkielma Senecan moraalikirjeiden vastaanottajasta	
Oppiaine – Subject Latinan kieli	Työn laji – Level Pro gradu
Aika – Month and year Joulukuu 2007	Sivumäärä – Number of pages 89 s.+ liitteet
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Roomalaisen valtiomiehen ja filosofin, Lucius Annaeus Senecan (n. 5 eaa.-65 jaa.), ystävälleen Luciliukselle omistama kirjekokoelma <i>Epistulae morales</i> on yksi latinankielisen kirjallisuuden merkittävimpiä teoksia. Seneca vastaavasti on hopealatinan ajan kirjallisuuden merkittävimpiä auktoreita. Kokoelman kirjeet on kirjoitettu Senecan viimeisinä elinvuosina ja niiden asiasisältö on pääasiassa filosofinen. Tutkielmassani selvitän kirjekokoelmasta löytyviä esimerkkejä avaamalla kysymystä siitä, oliko Senecan ja Luciliuksen välinen kirjeenvaihto reaalista vai oliko kirjemuoto vain Senecan käyttämä tyylikeino. Kokoelmasta on löydettävissä kumpaakin argumenttia tukevia näytteitä.</p> <p>Senecan kirjeiden kokoelma on vastaavasti hänen <i>Naturales quaestiones</i>-teoksensa ohella merkittävin tiedonlähde niiden vastaanottajan, Luciliuksen suhteen. Teoksia lukemalla ja niiden tarjoamaa tietoa analysoimalla pyrin tutkielmassani selvittämään, mitä Luciliuksen henkilöahmosta on tiedettävissä. Senecan teoksissaan esittämien tietojen perusteella käy selväksi, että Lucilius mitä ilmeisimmin oli aikanaan tunnettu runoilija.</p> <p>Perehdyn tutkielmassani myös Luciliusta ja <i>Appendix Vergiliana</i>-runokokoelmassa säilynyttä, tuntemattoman tekijän kirjoittamaa <i>Aetna</i>-runoa yhdistäviin seikkoihin. Runo on peräisin keisari Neron ajalta, jolle Luciliuksenkin kirjallinen toiminta ajoittuu. Luciliuksen yhteydet runoon osoittautuvat ilmeisiksi, mutta varmuutta ne eivät kuitenkaan <i>Aetnan</i> tekijän määrittämiseksi takaa.</p>	
Asiasanat – Keywords Seneca, Lucilius Iunior, <i>Epistulae morales</i> , moraalikirjeet, <i>Aetna</i>	
Säilytyspaikka – Depository Kielten laitos	
Muita tietoja – Additional information	

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimusaineisto	1
1.2 Tutkimuskysymykset	2
1.3 Tutkimuksen metodi	3
1.4 Tutkielman rakenne	3
2 LUCIUS ANNAEUS SENECA	4
2.1 Kuka oli Seneca?	4
2.1.1 <i>Iucunda iuventus</i>	4
2.1.2 <i>Quinquennium Neronis</i>	5
2.1.3 <i>Molesta senectus</i>	6
2.2 Seneca kirjoittajana	7
2.2.1 <i>Vir excellentis ingenii atque doctrinae</i>	7
2.2.2 Senecan kirjoitustyyli	10
3 <i>EPISTULAE MORALES</i>	13
3.1 Seneca ja kirje kirjallisuuden lajina antiikissa	13
3.1.1 Kirje antiikissa	13
3.1.2 Seneca ja kirje	14
3.2 Senecan kirjeiden säilyminen	15
3.2.1 Antiikista keskiajalle	15
3.2.2 Keskiajalta uuteen nousuun	17
4 OLIKO SENECAN JA LUCILIUKSEN KIRJEENVAIHTO REAALISTA?	18
4.1 Suunnitteliko Seneca kirjekokoelman kokonaisuudeksi?	18
4.2 Luciliuksen rooli kirjeissä	26

5 LUCILIUS	30
5.1 Senecan Lucilius	30
5.2 Onko Luciliusta ilman Senecaa?	36
5.3 Lucilius – Lukillios?	38
6 LUCILIUS IUNIOR, RUNOILIJAJA?	40
6.1 Viittaukset Luciliuksen teoksiin Senecalla	40
6.2 Appendix Vergilianan <i>Aetna</i>	46
6.2.1 <i>Carmen incerti auctoris</i>	46
6.2.2. <i>Verba parata aliter instructa</i>	51
6.2.2.1 Lucretius	51
6.2.2.2 Vergilius	54
6.2.2.3 <i>Ovidius suus</i>	56
6.2.3 <i>Res oculos ducent</i> – <i>Aetna</i> silminnäkiäkuvauksena	57
6.2.4 <i>Aetnan</i> yhteydet Senecaan	61
6.2.5 Stoalaisuus ja epikurolaisuus <i>Aetnassa</i>	69
6.2.6 <i>Aetna</i> ja Lucilius	73
7 YHTEENVETO	75
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	79
1. Alkuperäislähteet	79
2. Tutkimuskirjallisuus	79
3. Index locorum	85
LIITTEET	90
LIITE 1: <i>Aetna</i>	90
LIITE 2: Lucretius 6, 639-702	106

1 JOHDANTO

Ensimmäisellä jälkikristillisellä vuosisadalla elänyt Lucius Annaeus Seneca jäi historiantekijöihin valtiomiehenä ja filosofina, mutta ennen kaikkea erityisen tuotteliana kirjailijana. Hänen kirjallisen tuotantonsa terävintä kärkeä edustaa *Epistulae morales ad Lucilium*, 124 kirjeen kokoelma. Kirjeissä Seneca käsittelee pääasiassa filosofisia teemoja, painotuksen keskittyessä kysymykseen hyvästä elämästä, mistä kokoelman nimikin johtuu. Seneca osoitti kirjeensä ystävälleen Lucilius Iuniorille, ja tämän henkilö on keskeinen tekijä kirjekokoelmassa. Pro gradu -tutkielmassani keskityn tutkimaan Senecan moraalikirjeiden vastaanottajan, Luciliuksen, kirjeiden välityksellä paljastuvaa henkilöhahmoa.

Olen käsitellyt Senecan moraalikirjeitä proseminaari- ja pro gradu-seminaariesitelmissäni, ja kysymys Luciliuksesta nousi esiin entistä vahvempana sitä mukaa, mitä enemmän kirjeitä luin. Ensimmäinen tutustumiseni aiheeseen oli Jyväskylän yliopiston latinanopiskelijoiden jokakesäisessä kesälukupiirissä, jonka teemana vuonna 2003 olivat Senecan moraalikirjeet. Aloin lukea kirjeitä nimenomaan filosofisena teoksena, mutta tätä nykyä minulle on selvinnyt, että ne ovat myös paljon enemmän. Ne eivät ole minulle enää Senecan kirjeitä tai Senecan moraalikirjeitä vaan nimenomaan Senecan moraalikirjeitä Luciliukselle.

1.1 Tutkimusaineisto

Luciliusta jäljittäessäni ensisijaisena lähteenäni toimivat tietenkin itse Senecan kirjeet, sillä ne ovat pääasiallinen tiedonlähde Luciliuksen suhteen. Kirjeitä on kokoelmamuotoon järjestettynä kaiken kaikkiaan 124 kappaletta. Niiden historian selvittäminen on siis myös omalta osaltaan merkittävässä roolissa tutkielmassani. Kirjeiden lisäksi turvaudun Senecan teokseen *Naturales quaestiones*, joka kirjeiden tavoin on omistettu Luciliukselle sekä *Appendix Vergiliana*-runokokoelmaan, joka sisältää Luciliuksen tekemäksi epäillyn *Aetna*-runon. Tekstiotteet tutkielmassani seuraavat moraalikirjeiden osalta O. Hensen editiota (1914), *Aetnan* osalta A. De Vivon editiota (1987) ja *Naturales quaestiones*-teoksen osalta P. Oltramaren editiota (1961).

1.2 Tutkimuskysymykset

Seneca on yksi antiikin historian tunnetuimpia henkilöitä, ja hän on teoksineen saanut osakseen runsaasti kiinnostusta myös tutkijoiden keskuudessa niin filologian kuin filosofiankin aloilta, onhan hän sekä stoalaisuuden että hopealatinan ajan kirjallisuuden tärkeimpiä edustajia. Myös Lucilius on saanut Senecan herättämästä kiinnostuksesta osansa, ja hänen henkilöhahmoonsa liittyen on esitetty tutkimuskirjallisuudessa useita eriäviä näkemyksiä. Suomessa kysymystä Luciliuksesta ei ole kuitenkaan tietääkseni vielä aiemmin tutkittu. Keskityn työssäni kolmeen kysymykseen, jotka ovat osoittautuneet olennaisiksi avattaessa Luciliuksen hahmoon liittyviä ongelmallisuuksia:

Oliko Senecan ja Luciliuksen käymä kirjeenvaihto reaalista?

Useat tutkijat ovat historian saatossa olleet sitä mieltä, että Luciliuksen ja Senecan välinen kirjeenvaihto on vain Senecan käyttämä kirjallinen keino, ja jotkut ovat jopa päätyneet siihen tulokseen, että koko Luciliuksen hahmo on fiktiivinen. Itselleni kuitenkin Senecan kirjeitä lukiessa on jäänyt vallan toisenlainen vaikutelma. Siksi pä olennainen osa tutkielmaani käsittelee kysymystä kirjeenvaihdon reaalisuudesta.

Mitä Luciliuksesta saadaan tarjolla olevan aineiston perusteella tietää?

Minkälaisen kuvan kirjeet antavat Luciliuksesta? Mitä konkreettisia tietoja ne hänestä tarjoavat? Mitä Luciliuksesta tiedetään muun aineiston perusteella?

Oliko Lucilius aikanaan tunnettu kirjailija?

Seneca viittaa kirjeissään useissa kohdin Luciliuksen kirjailijanlahjoihin. Osa tutkijoista pitää Luciliusta ensimmäiseltä vuosisadalta peräisin olevan *Aetna*-runon tekijänä. Voidaanko Lucilius laskea antiikin auktoreiden joukkoon?

1.3 Tutkimuksen metodi

Senecan ja Luciliuksen välisen kirjeenvaihdon reaalisuutta selvittääkseni olen lukenut luonnollisesti Senecan moraalikirjeitä analysoiden niiden tutkimuskysymyksen suhteen relevanttia sisältöä. Luciliuksen henkilöahmoa ja kirjailijanuraa koskevissa tutkimuskysymyksissä olen moraalikirjeiden lisäksi paneutunut myös Senecan *Naturales quaestiones*-teokseen sekä *Appendix Vergiliana*-kokoelmasta löytyvään *Aetna*-runoon etsien ja vertaillen keskenään teoksista löytyvää tietoa sekä Luciliuksesta että hänen yhteydestään runoon.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielma jakaantuu kolmeen osioon. Taustoittavassa osassa keskityn itse moraalikirjeiden ja niiden kirjoittajan, Senecan, historiaan. Toisessa osiossa käsittelen kysymystä kirjeenvaihdon reaalisuudesta ja kolmannessa paneudun Luciliuksen henkilöahmoon sekä kirjailijanuraan liittyviin kysymyksiin.

Taustoittava osio koostuu luvuista 2 ja 3. Toinen luku keskittyy Senecaan, hänen henkilöahmoonsa, kirjalliseen tyyliinsä ja siihen maailmaan, jossa hän eli. Kolmas luku vastaavasti kertoo kirjekokoelman historian, sen edeltäjät antiikin kirjallisuudessa ja sen, miten kirjekokoelma on ensimmäiseltä vuosisadalta näihin päiviin kulkeutunut.

Toinen osio puolestaan koostuu neljännestä luvusta, jossa selvitän tutkijoiden keskuudessa kovasti keskustelua herättänyttä kysymystä Senecan ja Luciliuksen välisen kirjeenvaihdon reaalisuudesta. Tätä varten pohdin myös, mikä Luciliuksen rooli kirjeissä on.

Kolmas osio taas puolestaan sisältää luvut 5 ja 6. Viides luku käynnistyy käsittelemällä tietoja, joita Luciliuksesta on Senecan kirjeiden perusteella saatavissa, edeten muuhun tarjolla olevaan tietoon ja lopulta luvussa 6.1 käsiteltävään kysymykseen siitä, onko Lucilius laskettavissa antiikin auktoreiden joukkoon. Lopuksi kappaleessa 6.2 tutustun tarkemmin *Aetna*-runoon sekä sitä, Senecaa ja Luciliusta yhdistäviin seikkoihin.

2 LUCIUS ANNAEUS SENECA

2.1 Kuka oli Seneca?

2.1.1 *Iucunda iuventus*

Lucius Annaeus Seneca syntyi Cordubassa,¹ Hispania Baetican provinssissa, viitisen vuotta ennen ajanlaskumme alkua. Hänen äitinsä oli nimeltään Helvia ja isänsä alan kirjallisuudessa Seneca vanhempana tunnettu² reetori Lucius Annaeus Seneca. Varakkaaseen italialaislähtöiseen ritarisukuun siunaantui muitakin kuuluisuuksia, sillä runoilija Lucanus oli Senecan veljenpoika. Varhaisessa vaiheessa, vuoteen 5 jKr. mennessä, Senecan tiet veivät Roomaan, jossa hän sai koulutuksensa grammatiikassa ja retoriikassa sekä tutustui stoalaiseen ja uuspythagoralaiseen filosofiaan kuullen muun muassa Sotionin ja Attalus Stoalaisen luentoja. Roomaan Seneca oli saapunut äitinsä siskopuolen mukana, joka oli Egyptin prefektinä vuosina 16-31 toimineen Gaius Galeriuksen vaimo. Senecan terveys oli huono läpi koko hänen elämänsä, ja nuorempana hän viettikin useita vuosia Egyptissä suotuisamman ilmanalan vuoksi.³

Corduban sijainti Rooman valtakunnassa.⁴

¹ Nykyisin Córdoba, sijaitsee Andalusiassa.

² Erotukseksi tässä käsiteltävänä olevasta pojastaan Seneca nuoremmasta.

³ Dingel 1996, 411-412; Fantham – Griffin – Reynolds 1996, 96.

⁴ <http://www.simulacraromae.org/imagenes/mapa.jpg> (16.11.2005).

Seneca aloitti virkauransa Roomassa päästyään tätinsä vaikutusvallan avulla kvestoriksi. Vuonna 39 maine hänen puhujantaidoistaan oli kiirinyt kateellisen keisari Caligulankin korviin.⁵ Senecan henki säästy, mutta epäonni keisarien suhteen kuitenkin jatkui myös Caligulan poismenon jälkeen. Vuonna 41 nimittäin puolisonsa Messalinan taivuttelema Claudius karkotti Senecan Korsikan saarelle syytteenä aviolliset rikokset Julia Livillan, edesmenneen Caligulan sisaren, kanssa. Seneca vietti Korsikalla seitsemän pitkää vuotta.⁶ Vuosi 41 oli Senecan elämässä muutenkin täynnä epäonnea, sillä hänen ainoa lapsensa kuoli tuolloin.⁷ Luultavasti hän menetti noihin aikoihin myös ensimmäisen vaimonsa.⁸ Myöhemmin hän avioitui uudelleen Pompeia Paulina -nimisen naisen kanssa. Avioliitto kesti Senecan kuolemaan saakka.⁹

2.1.2 *Quinquennium Neronis*

Vuonna 49 puhalsivat Roomassa uudet tuulet. Messalina oli kuollut ja uusi keisarinna, Agrippina, kutsui Senecan preetorin virkaan. Vuonna 51 Senecasta tuli hänen poikansa Lucius Domitius Ahenobarbuksen opettaja. Claudiuksen kuoltua vuonna 54 nosti Agrippina poikansa keisariksi, jonka historia tuli tuntemaan Nerona. Senecalle tämä tarkoitti käytännössä nousua valtakunnan vaikutusvaltaisimpien henkilöiden joukkoon, olihan Nero keisariksi astuessaan vasta 16-vuotias. Senecasta tuli keisarin neuvonantaja ja ministeri. Seurasi *quinquennium Neronis*, jonka aikana Nero hallitsi viisaasti Senecan ja pretoriaaniprefekti Sextus Afranius Burruksen ohjauksessa. Claudiuksen ajan väärinkäytöksiä korjattiin, esimerkiksi kaventamalla hovin vaikutusvaltaa valtakunnan asioihin. Seneca oli *amicus principis*, hän kirjoitti keisarin puheita ja ohjasi tätä vallan viekoittelevalla tiellä, mistä hänen Nerolle osoitettua dialogiaan *De clementia* pidetään oivallisena esimerkkinä.¹⁰ Keisari Trajanus julisti myöhemmin nämä Neron valtakauden viisi ensimmäistä vuotta keisarillisen Rooman kulta-ajaksi.¹¹ Senecaa on myös pidetty malliesimerkkinä filosofikuninkaasta, jollaista esim. Platon haaveili ihannevaltion johtoon.¹²

⁵ Dingel 1996, 411-412; Fantham & al. 1996, 96.

⁶ Dingel 1996, 412.

⁷ Fantham & al. 1996, 96.

⁸ Griffin 1974, 9.

⁹ Fantham & al. 1996, 96.

¹⁰ Dingel 1996, 412-413; Fantham & al. 1996, 96.

¹¹ Aur. Vict. *Caes.* 5, 2; Ps. Aur. Vict. *Epit.* 5, 2.

¹² Tenkku 1964, 19.

2.1.3 *Molesta senectus*

Ennen pitkää onni kuitenkin loppui, ja Neron murhattua äitinsä vuonna 59 oli syöksy kohti pimeyksiä väistämätön. Nero ajautui yhä enemmän juonittelijoiden ja opportunistien vaikutuksen alle. Senecan ja Burruksen ote keisarista lipesi lopullisesti Burruksen kuollessa, Tacituksen mukaan Neron suosiollisella avustuksella,¹³ vuonna 62. Seneca halusi vetäytyä pois julkisuudesta ja tarjosi Nerolle lahjoituksena laajaa omaisuuttaan. Nero epäsi Senecan aikeet, mutta käytännössä Seneca kuitenkin vetäytyi yksityiselämän piiriin ja lähti Roomasta. Vuoden 64 heinäkuun suuren tulipalon jälkeen, jonka syyttäjänä pidettiin keisaria, Seneca lopulta lahjoitti koko omaisuutensa Nerolle ja sulkeutui täysin yksityisyyteen omistautuen kokonaan filosofialle ja kirjoittamiselle. Tänä aikana hän myös kirjoitti ehkäpä tunnetuimman teoksensa, ystävälleen Luciliukselle osoitetut moraalikirjeet. Vuonna 65 häntä syytettiin osallisuudesta Neroa vastaan suunnattuun, epäonnistuneeseen Pison salaliittoon, minkä johdosta keisari pakotti hänet tekemään itsemurhan.¹⁴

Lucius Annaeus Seneca.¹⁵

¹³ Tac. *ann.* 14, 51.

¹⁴ Dingel 1996, 412-413; Fantham & al. 1996, 96.

¹⁵ <http://www.info-antike.de/senecaf.htm> (31.10.2005). Veistos 200-luvulta, jäljennös ensimmäisen vuosisadan alkuperäisteoksesta; Staatliche Museen, Berliini.

2.2 Seneca kirjoittajana

2.2.1 *Vir excellentis ingenii atque doctrinae*¹⁶

Senecan kirjoitustyyli on saanut niin aikalaisten kuin jälkimaailmankin tunteet kuohumaan sekä hyvässä että pahassa mielessä. J. Tenkku luonnehtii johdannossaan J. A. Hollon Seneca-suomennoksiin Senecaa kirjoittajana seuraavasti: ”Seneca on kaikkina aikoina vedonnut sellaisiin ihmisiin, jotka ovat tehneet itselleen kysymyksen, miten olisi elettävä. On joukoittain saarnoja, sanoo Voltaire *Candidessa*, jotka yhteensä eivät ole yhden ainoankaan Senecan sivun arvoisia. Seneca kykenee herättämään rakkautta mielenjalouteen sellaisessakin skeptillisessä lukijassa, joka on todellisessa elämässä nähnyt jalouden olevan usein teeskentelyä tai kätkeytyä itsekkyyttä.”¹⁷

Seneca on iskuvoimaisuuteen pyrkivän hopea-ajan latinalaisen proosan tärkeimpiä edustajia. Siinä lyhyet, usein sidesanoitta toisiaan seuraavat lauseet korvaavat klassisen kulta-ajan suosiman periodin. Ciceron täydellisen harmonian (*concinntitas*) tilalle nousee puhekielenomainen helppous ja välittömyys.¹⁸ Malliesimerkkinä tästä välittömiä, mutta myös tyyliltään viimeiseen asti hiottuja ovat Senecan kirjeetkin, minkä lisäksi niitä voidaan pitää rytmensäkin suhteen erittäin taidokkaasti valmisteltuina.¹⁹ Senecan tyylille on ominaista myös lauseiden sanajärjestyksen sekoittaminen totutusta sijoittamalla tärkeimpiä käsitteitä lauseen alkuun tai loppuun niiden tehon korostamiseksi. Senecan tyyliä luonnehtii lisäksi uuttera puhekielelle ominaisten ilmauksien käyttö, jota esimerkiksi Quintilianus paheksui voimakkaasti. Tosin tietyissä kirjallisuuden lajeissa, esimerkiksi juuri kirjeissä, tähän suhtauduttiin hiukan suopeammin.²⁰

Senecan ryöppyävä kirjoitustyyli aiheutti kiihtymystä siis jo hänen aikalaisissaan. Suetonius kertoo keisari Caligulan halveksineen suosiossa paistatellutta Senecaa sanoen tämän olevan ”hiekkaa ilman kalkkia” (*harenam esse sine calce*) ja kirjoittavan ”pelkkiä

¹⁶ Colum. 3, 3, 3.

¹⁷ Tenkku 1964, 19.

¹⁸ Klein 1969, 3.

¹⁹ Russell 1974, 73.

²⁰ Coleman 1974, 276-277.

kilpailuesityksiä” (*commissions meras*).²¹ ”Olla hiekkaa ilman kalkkia” eli se, että Senecan teoksista puuttuu tarvittava sidos, joka pitäisi ne koossa ja estäisi niiden sirpaloitumisen pieniin osiin, on J. R. G. Wrightin mukaan ollut aina kantava osa Senecaa kohtaan esitetystä kritiikistä: kiihkeä pyrkimys iskevyyteen retorisin apukeinoin särkee kokonaisuuden.²²

Quintilianus tarttui Senecaa arvostellessaan toiseen Caligulan piikeistä. Hän tahtoi palauttaa turmeltuneen ja kaikenlaisten viallisuuksien rikkoman puhetaidon vakavamielisempään suuntaan.²³ Quintilianus ei kuitenkaan arvostellut Senecan teosten sisältöä. Seneca oli hänen mielestään hyvin lahjakas ja nerokas,²⁴ ja hänen teoksensa ansaitsivat tulla luetuiksi niiden moraalisuuden takia, mutta niiden tyyli oli suurelta osin turmeltunutta sekä täynnä vikoja ja tästä syystä vahingollista.²⁵ Jos vain Seneca olisi käyttänyt nerouttaan paremmalla maulla, ilman argumenttien särkemistä pikkuruisiin lauseisiin, olisi hän Quintilianuksen mukaan saanut arvostusta enemmän oppineiden kuin nuorten keskuudessa.²⁶

Senecaa vastaan esitettyä kritiikkiä tarkasteltaessa tulee kuitenkin pitää mielessä, että hänen ensisijainen tarkoituksensa oli vaikuttaa yhtä lailla vastaanottajan tunteisiin kuin järkeen. Jokainen kirjeistä on vastaus johonkin käytännön inhimillisessä elämässä nousseeseen moraaliseen ongelmaan. Seneca katsoo filosofin tehtäväksi olla *generis humani paeagogus*, ihmiskunnan opettaja.²⁷ Etenkin moraalikirjeissä Luciliukselle tämän opetuksen kohteena on *ars vivendi*, elämäntaito.²⁸

Seneca kirjoitti teoksensa lukijoilleen, ei kritikoille: jos hän olisi halunnut miellyttää jälkimmäisiä kiinnittämällä tarkemmin huomiota teostensa kokonaisrakenteeseen, olisi

²¹ Suet. *Cal.* 53, 2.

²² Wright 1974, 39.

²³ Quint. *inst.* 10, 1, 125: *corruptum et omnibus vitiis fractum dicendi genus revocare ad severiora iudicia contendo.*

²⁴ Quint. *inst.* 10, 1, 128: *Cuius et multae alioqui et magnae virtutes fuerunt.*

²⁵ Quint. *inst.* 10, 1, 129: *multa etiam morum gratia legenda, sed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo perniciosissima quod abundant dulcibus vitiis.*

²⁶ Quint. *inst.* 10, 1, 130: *Velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Nam si aliqua contempsisset, si prava non concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non fregisset, consensu potius eruditorum quam puerorum amore comprobaretur.*

²⁷ Sen. *epist.* 89, 13.

²⁸ Heinonen 1990, 4.

työn tarkoitus, vaikutus kuulijakuntaan, hyvin voinut jäädä toteutumatta.²⁹ Itse hän kommentoi tyyliään Luciliukselle eräässä moraalikirjeistä seuraavasti:

*Minus tibi accuratas a me epistulas mitti quereris. Quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui? Qualis sermo meus esset si una sederemus aut ambularem, inlaboratus et facilis, tales esse epistulas meas volo, quae nihil habent accersitum nec fictum.*³⁰

Valitat minun lähettävän sinulle liian huolittelemattomia kirjeitä. Kuka voikaan puhua huolitellusti, mikäli haluaa puhua luonnollisesti? Tahdon kirjeideni olevan sellaisia kuin puheeni olisi, jos istuskelisimme tai kävelisimme yhdessä: helppoa ja vaivatonta. En halua niissä olevan mitään teennäistä tai valheellista.

Käsitellessään Senecan Nerolle kirjoittamaa puhetta historioitsija Tacitus puolestaan toteaa tämän kirjoittaneen aikalaistensa makua viehättäneellä tyyllillä:

*oratio a Seneca composita multum cultus praeferret, ut fuit illi viro ingenium amoenum et temporis eius auribus accommodatum.*³¹

Senecan laatima puhe osoitti suurta sivistyneisyyttä, hänen kirjoituksensa oli miellyttävää ja aikalaistensa korville sopivaa.

Rooman kirjallisen kulttuurin suullisuus, se, että teoksia lausuttiin julkisesti ja nuorisoa koulutettiin tehokkaiksi puhujiksi, oli omiaan johtamaan teoksen osien korostumiseen kokonaisuuden sijasta. Kuulijan mielenkiintoa pyrittiin kannattelemaan anekdooteilla, sanansutkauksilla ja luomalla yllätyksellisiä mielikuvia. Tämä oli tuttua toki jo Cicerollekin, tosin vain kohtuudella käytettynä. Senecan aikana sen sijaan jopa tekstin jokainen yksittäinen kappale päättyi aforismiin tai muuhun nokkeluuteen.³² 1800-luvulla elänyt lordi Macaulay toteaaakin piikikkäästi: ”Senecan kirjeet on rakennettu motoista. Niistä löytyy tuskin lausettakaan, jota ei voisi siteerata, mutta niiden lukeminen yhtäjaksoisesti on kuin söisi aterialla pelkkää anjoviskastiketta.”³³ Yksi kirjeiden parhaimmista editoijistakin, 1500-luvulla elänyt uusstoalainen Justus Lipsius, huomioi saman seikan hämmentävyyden:

²⁹ Wright 1974, 40.

³⁰ Sen. *epist.* 75, 1.

³¹ Tac. *ann.* 13, 3.

³² Wright 1974, 42-43.

³³ Trevelyan 1961, 414.

*Libri in partibus pulchri et eminentes sunt, in toto parum distincti, et repetitionibus aut digestionem confusi.*³⁴

Yksityiskohdiltaan kirjeet ovat kauniita ja loisteliaita, mutta kokonaisuutena eivät kovin selkeitä, vaan toiston ja huonon jaottelun häiritsemiä.

2.2.2 Senecan kirjoitustyyli

Tyyli on aina ajassa kiinni. Arvostukset vaihtuvat ajan mukana, kuten Tacituskin edellä toteaa. Senecan saamaa murskaavaa kritiikkiä vastaan täytyy hänelle tehdä myös myönnytyksistä se perinteisin, vaikea lapsuus. Hänen kotikaupunkinsa Corduba oli nimittäin erityisen kuuluisa retoriikan keinot taitavista puhujistaan ja Senecan isä, Seneca Rhetoriksikin nimitetty, oli alan vannoutunut harrastaja.³⁵ Retoriikka oli epäilemättä tärkein aloista, joilla isä tahtoi poikiansa koulutettavan, ja Senecan myöhempään kirjalliseen tyyliin vaikuttivat tietysti olennaisesti hänen oman isänsä opetukset ja esimerkki. Seneca peri isältänsä luonnollisesti myös monia tämän käyttämiä ilmaisukeinoja ja kirjallisuutta koskevia arvostuksia.³⁶

Seneca itse ilmoittaa stoalaisfilosofi Poseidonioksen tyylilliseksi esikuvakseen:

*Posidonius non tantum praeceptionem [...] sed etiam suasionem et consolationem et exhortationem necessariam iudicat.*³⁷

Poseidonios ei katso riittäväksi pelkästään opettamista vaan myös taivuttelun, lohduttelun ja kehottamisen.

Tämä taas on yhteydessä stoalaiseen filosofiaan: toisin kuin Platon, joka esittää dialogiensa olevan pelkästään kulkuneuvoja, joilla totuutta etsitään, oli Seneca stoalaisena jo totuudesta selvillä. Se piti vain esittää kuulijalle, ja dialogi toimi tässä lähinnä pelkkänä muodollisena apuvälineenä. Stoalainen teoria suosi kiertelemätöntä ja

³⁴ Wright 1974, 39.

³⁵ Wright 1974, 40.

³⁶ Griffin 1974, 5-6.

³⁷ Sen. *epist.* 95, 65.

yksinkertaista ilmaisua. Senecan suosimien lyhyiden, sivalentavien lauseiden taustalla voidaan nähdä stoalainen tyyli-ihanne, josta jo Cato oli tunnettu.³⁸

Yksi Senecan tyyliin voimakkaasti vaikuttaneista tekijöistä on antiikin toreilla harjoitettu filosofisen julistamisen perinne, jota toisinaan myös nimellä διατριβή kutsutaan. Sen juuret ovat 300- ja 200-lukujen kynnikkojen koulukunnassa, ja ensimmäisenä saarnamiehenä pidetään Bion Borysthenelaista.³⁹ Saarnojen aiheet käsittelivät eettisiä, uskonnollisia ja muita inhimilliseen elämään liittyviä kysymyksiä: kärsimystä, vanhuutta, kuolemaa, köyhyyttä, haluja, vapautta jne. Niiden tarkoituksena ei ollut pelkästään opettaa ja ohjata vaan myös saada ihmiset muuttamaan elintapansa.⁴⁰ Niissä ylistettiin yksinkertaista elämää, kaikenlaisen ylenpalttisuuden välttämistä ja itseriittoisuutta, joka saavutettaisiin eliminoimalla kaikki muut paitsi perustarpeet. Ne hyökkäsivät ylellisyyttä, ahneutta, vallanhimoa ja ylipäänsä kaikkea sellaista vastaan, mikä oli yksilön oman kontrollin ulottumattomissa. Ne olivat tyyliiltään iskevän suorasukaisia ja sekoittivat sanomaansa myös humoristisia elementtejä. Niissä käytettiin usein apukeinoina retorisia kysymyksiä, huudahduksia ja esimerkkejä historiasta sekä mytologiasta kuulijan kokeman tunnereaktion tehokkuutta kasvattamaan.⁴¹

Kaikki tämä on Senecan tyyliin hyvin selkeästi esillä. Hänen yleisönsä ei ollut kuitenkaan sama kuin hellenistisen ajan saarnamiesten, sillä hänen lukijakuntaansa olivat lähinnä yläluokkaiset roomalaiset. Siksi hän ei kirjoittanutkaan kiivaita saarnoja vaan hieman verkkaisemmin eteneviä dialogeja.⁴² Ne molemmat jakoivat kuitenkin edellä mainitun lisäksi vielä yhden yhteisen piirteen: kuvitteellisen keskustelutoverin, jota esittäjä saattoi käyttää näkemystensä kaikupohjana. Tärkein kuvitteellisen keskustelukumppanin funktioista oli tarjota kirjoittajalle mahdollisuus vaihtaa nopeasti aihetta ilman huolellisesti valmisteltua siirtymäosuutta.⁴³ Tämä tapahtui käytännössä esim. laittamalla keskustelukumppanin suuhun sopivia välihuomautuksia,⁴⁴ jotka toimivat oivana siltana nopeaan siirtymiseen yli selitysten virran. Tämä oli tärkeä apuväline kirjoitusten iskuvoiman tehostamisen kannalta.

³⁸ Wright 1974, 43-44.

³⁹ Wright 1974, 45.

⁴⁰ Wilken 1970, 444.

⁴¹ Wright 1974, 45-46.

⁴² Antiikin toreilla on siis käynyt todellinen pauhu, sillä Senecan kirjoitustyyli on ennen kaikkea kiivas.

⁴³ Wright 1974, 45-46.

⁴⁴ Mäkeläinen 1999, 80.

Kuvitteellisen keskustelukumppanin avulla Seneca luo kirjeisiinsä debatin – vastakkain ovat aina väärässä oleva aloittelija, joka pursuaa yleistä mielipidettä, ja Seneca, joka iskee takaisin filosofisella totuudella. Väittely on huumaavatempoisen intensiivistä ja sitä seuraava lukija A. L. Motton vertauksen mukaisesti kuin keskellä kiihkeää tennisottelua, jossa pallo viuhuu ohi hetki hetkeltä nopeammin.⁴⁵ Senecan kuuluisan orjuutta käsittelevän kirjeen 47 alku asettaa lukijan aivan verkon juureen:

*'Servi sunt.' Immo homines.
'Servi sunt.' Immo contubernales.
'Servi sunt.' Immo humiles amici.
'Servi sunt.' Immo conservi, si
cogitaveris tantundem in utrosque licere fortunae.*⁴⁶

”Ne ovat orjia.” Päinvastoin, ihmisiä.
”Ne ovat orjia.” Päinvastoin, asuinkumppaneita.
”Ne ovat orjia.” Päinvastoin, nöyriä ystäviä.
”Ne ovat orjia.” Päinvastoin, kanssaorjia, mikäli
ajattelet sitä, missä määrin itse kutakin onni koettelee.

⁴⁵ Motto 1985, 15.

⁴⁶ Sen. *epist.* 47, 1.

3 EPISTULAE MORALES

3.1 Seneca ja kirje kirjallisuuden lajina antiikissa

3.1.1 Kirje antiikissa

Ennen Senecaa latinaksi oli julkaistu kaksi laajempaa kirjeiden kokoelmaa: Ciceron ja Horatiuksen. Kumpikaan näistä ei ollut Senecalle tiukkana esikuvana, vaikka Senecan moralisoiva sävy ja epämuodollinen tyyli muistuttavatkin hyvin paljon Horatiuksen vastaavaa.⁴⁷ Senecan voidaan joka tapauksessa katsoa saaneen idean kirjeidensä kirjoittamiseen Ciceron kirjeistä Atticukselle,⁴⁸ etenkin kun huomioidaan se, että Ciceron kirjeet julkaistiin oletettavasti juuri Neron hallituskaudella.⁴⁹ Senecan kirjeiden edeltäjinä on kuitenkin aiheensa puolesta pidettävä pikemminkin filosofisia kirjeitä.⁵⁰

Tiettävästi ensimmäinen, joka käytti kirjettä filosofisen esityksen välineenä, oli Platon. Sittenkin päällisin puolin niinkin erilaiset hahmot kuin Epikuros ja Paavali kokosivat käsityksiänsä kirjeiden muotoon antaakseen opinkappaleilleen persoonallisemman sävyn ja luodakseen läheisemmän suhteen kuulijakuntaansa. Filosofisella kirjeellä onkin juurensa jo edellä esitellyssä kyynikkojen ja stoalaisten hyökkäävän satiirisessa ja poleemisessa tavassa (διατριβή) julistaa eettisiä oppejaan antiikin markkina- ja muilla kokoontumispaikoilla.⁵¹ Siinä, missä Ciceron kirjeiden voidaan ajatella toimineen Senecalle konkreettisenä innoitteena, voidaan niiden filosofisena inspiroijana pitää erityisesti Epikuroksen kirjeitä, kun ottaa huomioon siellä täällä Senecan kirjeissä ilmenevän viehtymyksen Epikuroksen ajatuksiin sekä viittaukset hänen kirjeisiinsä oppilaalleen Idomeneukselle, kuten esimerkiksi kirjeessä 21:

*Quis Idomeneus nosset, nisi Epicurus illum litteris suis incidisset? [...]
Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili.
Habebo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina
educere.*⁵²

⁴⁷ Costa 1988, 1.

⁴⁸ Fantham & al. 1996, 97.

⁴⁹ Costa 1988, 1.

⁵⁰ Fantham & al. 1996, 97.

⁵¹ Coleman 1974, 288.

⁵² Sen. *epist.* 21, 4-5.

Kuka tietäisi mitään Idomeneuksesta, jos Epikuros ei olisi häntä kirjeissään esitellyt? Lupaam sinulle saman, minkä Epikuros lupasi ystävälleen, Luciliukseni. Jälkimaailma tulee tuntemaan minut ja pystyn nostamaan mukanani nimiä, jotka muistetaan kauan.

3.1.2 Seneca ja kirje

Antiikin filosofiset koulukunnat omistautuivat sielunhuollolle, uuden ja jalomman elämäntavan opettamiselle. Filosofit opettivat oppilailleen, miten tulla toimeen vihan, himon, halujen, kuolemanpelon, kunnianhimon, kohtalon ja maallisten rikkauksien kanssa. Senecan kirjeet Luciliukselle ovat malliesimerkkejä siitä, miten nämä filosofit toimivat ja millaisia tekniikoita opetuksissaan käyttivät. Toistamalla maksimeja, lausumalla runonsäkeitä, pohtimalla sananlaskuja ja filosofien lausahduksia sekä harjoittamalla ankaraa itsetutkiskelua he pyrkivät juurruttamaan oppilaisiinsa uuden elämäntavan.⁵³

Senecan kirjeet ovat vapaamuotoisen pohdiskelun välineitä, joita eivät rajoita ennalta määrätyt kahleet. Yksittäisen kirjeen laajuus voi vaihdella lyhyestä alle sivun mittaisesta ajatuksenjuoksusta 15-sivuiseen systemaattiseen pienoistutkielmaan jostakin aiheesta. Toisinaan yksi kirje käsittelee vain yhtä aihetta, toisinaan aihe vaihtuu vapaasti kesken kirjeen.⁵⁴

Katsotaan, että Seneca kirjoitti kirjeensä vuoden 62 jälkeen vetäytyttyään yksityisyyteen Neron hovista,⁵⁵ mutta niiden tarkka ajoittaminen on vaikeaa. Niistä itsestään on kuitenkin löydettävissä joitakin viitteitä ajankohtaisiin tapahtumiin. Kirjeessä 91 Seneca esimerkiksi viittaa Lugdunumin kaupungin suureen paloon ajankohtaisena uutisena, mikä sijoittaisi kirjeen syyskesään 64.⁵⁶ Viidessä kirjeessä⁵⁷ on viittaus vuodenaikojen vaihtumiseen, minkä perusteella on päätelty, että kirjeet on kirjoitettu syksyn 62 tai 63 ja vuoden 65 välisenä aikana.⁵⁸ Toisaalta vuodenaikoihin

⁵³ Wilken 1970, 444.

⁵⁴ Citroni – Consolino – Labate – Narducci 1998, 115.

⁵⁵ Griffin 1976, 355.

⁵⁶ Sen. *epist.* 91, 1.

⁵⁷ Sen. *epist.* 18, 1; 23, 1; 67, 1; 86, 16; 122, 1.

⁵⁸ Russell 1974, 75; Motto 1985, 19.

liittyvät maininnat kirjeissä eivät tietenkään välttämättä tarkoita sitä, että kyseessä olisivat nimenomaan viisi peräkkäistä vuodenaikaa, ja esimerkiksi L. Herrmannin mukaan Senecan ja Luciliuksen välillä on käyty kirjeenvaihtoa jo vuonna 57.⁵⁹

Senecan kirjeissä esiintyvät samat teemat kuin hänen muissakin filosofisissa teoksissaan. Ne tarjoavat vapaan, ei-systematisoidun tiivistelmän hänen ajattelustaan. Kirjeiden ja samalla Senecan filosofian päämääränä on opettaa niiden lukijalle ja samalla kirjoittajalle itselleen tapa, jolla saavuttaa sisäinen rauha. Ensimmäinen kirjeistä alkaakin kehotuksella *vindica te tibi* – vapauta itsesi itsellesi; vellovista tunteista, vääristä arvoista, kuolemanpelosta.⁶⁰ Kirjeistä ilmenee Senecan erityinen kiinnostuneisuus etiikkaa kohtaan, mikä oli ominaista stoalaiselle filosofialle.⁶¹

3.2 Senecan kirjeiden säilyminen

3.2.1 Antiikista keskiajalle

Seneca oli tunnettu kirjoittajana siis jo Caligulan hallituskaudella, kuten jo edellä todettiin. Hänen kirjoitustyyliinsä loistokkuus ja aiheiden keskittyminen ikuisiin kysymyksiin ovat taanneet hänen teoksilleen suuren suosion läpi aikojen. Senecan historiallinen merkitys oli koko keskiajan ja on osittain moderninakin aikana ollut suurempi kuin niiden klassikkojen, jotka kirjallisuuskriitikot Quintilianus etunenässä asettivat hänen yläpuolelleen. Tämä seikka on lähinnä kristillisen kirkon ansiota. Kirkon halu voittaa kannattajia uskonnolleen teki sen kiinnostuneeksi ennemmin siitä, mitä sanotaan, kuin siitä, miten asiat sanotaan. Pakanallista Senecaa pidettiin miltei kristittyinä. Tästä johtuen Senecan teoksia on säilynyt jälkipolville kiitettävissä määrin.⁶²

Toisin kuin vaikkapa papyruksina säilyneet antiikin kirjeet, jotka tarjoavat suoran kontaktin muinaiseen arkipäivään, ovat Senecan kirjeet kulkeutuneet jälkimaailmalle vaihtelevalla menestyksellä kopioituina kokoelmina läpi luostarien hämärän. Senecan kirjeiden kokoelma jaettiin viimeistään 400-luvulla kolmeen osaan, joista ainoastaan

⁵⁹ Herrmann 1958, 35.

⁶⁰ Citroni & al. 1998, 116.

⁶¹ Motto 1985, 9.

⁶² Tenkku 1964, 18-19.

kaksi on säilynyt meidän päiviimme saakka. Toinen sisältää kirjeet 1-88 ja toinen 89-124.⁶³ Tämä antaa siis olettaa, että hävinneiden kirjeiden osuus on noin kolmannes kokonaismäärästä. 100-luvulla kirjoittanut Aulus Gellius tunki ainakin 22 kirjaa,⁶⁴ kun kirjeitä nykyisellään on 124 kappaletta 20 kirjassa.

Säilyneet osat ovat kulkeutuneet jälkimaailmalle eri teitä. Keskiajalla, erityisesti varhaiskeskiajalla, kirjeet 1-88 olivat laajemmalle levinneitä kuin kirjeet 89-124. Kirjeet 1-88 sisältäviä käsikirjoituksia on säilynyt varsin runsaasti. Ne ovat kaikki peräisin samasta arkkityypistä, minkä voi päätellä siitä, että niissä kaikissa esiintyvät samat virheet ja puutteet.⁶⁵ Kirjeiden 89-124 kohdalla on tilanne puolestaan se, että varhaisia käsikirjoituksia on säilynyt vähemmän.⁶⁶ Ennen 1100-lukua kirjoitettuja on tiedossa vain kolme: B (*Bambergensis Classicus*), Q (*Brixianensis Quirinianus*) ja p (*Parisinus latinus 8540*).⁶⁷

Osat tavataan yhdessä ensimmäistä kertaa 800-900-lukujen vaihteesta peräisin olevassa käsikirjoituksessa (*Brixianensis Quirinianus*). Vasta 1100-luvulta lähtien ne alkavat esiintyä yhdessä yhä tiiviimmin.⁶⁸

⁶³ Reynolds 1965, v.

⁶⁴ Gell. 12, 2, 3: *In libro enim vicesimo secundo epistularum moralium, quas ad Lucilium composuit...*

⁶⁵ Reynolds 1965, v.

⁶⁶ Reynolds 1983, 371.

⁶⁷ Reynolds 1965, x.

⁶⁸ Reynolds 1983, 370.

3.2.2 Keskiajalta uuteen nousuun

Senecan ja erityisesti moraalikirjeiden suosio alkoi kasvaa voimakkaasti 1100-luvun alussa. Tämä synnytti laajan ja rikkaan tradition, joka levitti kirjeet kaikkialle läntisen Euroopan alueelle.⁶⁹ Suosio ei suinkaan laantunut renessanssin aikana.⁷⁰ T. S. Eliotin mukaan Seneca oli tuolloin arvostetuin kaikista latinalaisista auktoreista.⁷¹ Olipa muun muassa Piacenzan yliopistossa jopa oma Seneca-professuurikin!⁷² Esimerkiksi Petrarca omisti Senecan koko tuotannon ja sai vaikutteita omiin kirjeisiinsä juuri tältä.⁷³ Michel de Montaigne puolestaan tunnustaa olevansa koko tuotantonsa osalta kiitollisuudenvelassa kahdelle antiikin auktorille, joista toinen on Seneca ja toinen Plutarkhos.⁷⁴

Suurin osa Senecan tuotannosta oli painetussa muodossa vuoteen 1476 mennessä. Moraalikirjeistä ilmestyi vuoden 1475 tienoilla peräti neljä eri editiota. Ensimmäiset tekstikriittiset editiot laati Erasmus Rotterdamilainen vuosina 1515 ja 1529.⁷⁵ Itse olen käyttänyt työssäni L. D. Reynoldsin editiota (OCT) vuodelta 1965 ja Otto Hensen editiota (BT) vuodelta 1914.

Moraalikirjeiden lisäksi Senecalta meidän päiviimme on säilynyt kymmenen dialogia (*De providentia*, *De constantia sapientis*, *De ira*, *Ad Marciam de consolatione*, *De vita beata*, *De otio*, *De tranquillitate animi*, *De brevitae vitae*, *Ad Polybium de consolatione* ja *Ad Helviam de consolatione*) ja kolme muuta proosateosta (*De clementia*, *De beneficiis* ja *Naturales quaestiones*) sekä tragediat *Hercules furens*, *Troades*, *Phoenissae*, *Medea*, *Phaedra*, *Oedipus*, *Agamemnon*, *Thyestes*, *Hercules Oetaeus* ja *Octavia*, joista kahden jälkimmäisen aitous on kyseenalainen. Omassa luokassaan on proosaa sekä runoutta yhdistelevä *Apocolocyntosis*, satiiri Claudiuksen jumalaksi kohottamisesta. Lisäksi Senecan nimiin luetaan 77 epigrammia, joiden aitoudesta ei ole yksimielisyyttä.⁷⁶

⁶⁹ Reynolds 1983, 374.

⁷⁰ Reynolds 1983, 360.

⁷¹ Schneider 1994.

⁷² Gummere 1922, 100.

⁷³ Reynolds & Wilson 1991, 131.

⁷⁴ de Montaigne, 1, 25; 2, 32.

⁷⁵ Reynolds 1983, 360.

⁷⁶ Fantham & al. 1996, 96-98.

4 OLIKO SENECAN JA LUCILIUKSEN VÄLINEN KIRJEENVAIHTO REAALISTA?

4.1 Suunnitteliko Seneca kirjekoelman kokonaisuudeksi?

Syy kirjeen kirjoittamiselle on yleensä se, että kirjoittaja ja vastaanottaja ovat toisistaan erossa. Näin on laita myös Senecan kirjeiden kohdalla, tai ainakin Seneca asian niin esittää. Useat tutkijat, esimerkiksi M. Trapp, kuitenkin katsovat, että Seneca ei koskaan tarkoittanutkaan kirjeitään lähetettäväksi Luciliukselle vaan suunnitteli ne alusta alkaen julkaistavaksi kokoelmana laajemmalle lukijakunnalle.⁷⁷ Tällä näkemyksellä on pohjansa A. Deissmannin tekemässä jaottelussa. Deissmann tekee eron käsitteiden *Brief* ja *Epistel* välille.⁷⁸ *Brief* on spontaani, huolittelematon ja säilynyt esimerkiksi papyruksina, *Epistel* vastaavasti suunniteltu, tyylitelty ja kaunokirjallinen teos, joka on säilynyt käsikirjoitusten kautta.⁷⁹

Deissmann pitää spontaaniutta kirjeen olennaisimpana piirteenä. Tällaisia ovat *Brief*-tyyppiset kirjeet. Ne ovat ennen kaikkea luottamuksellisia, luonteeltaan henkilökohtaisia, tarkoitettuja määritellylle vastaanottajalle ja ainoastaan kirjoittajan ja lukijan välisiä. Niiden sisältö on yksityinen eikä sen ole tarkoitus säilyä vastaanottajan lukemishetkeä pidempään. Tyyli on puheenomaista ja sisältö vaihteleva kuin itse elämä. Deissmannin mukaan *Epistel* eroaa *Briefistä* samoin kuin Platonin dialogit oikeasta keskustelusta. *Epistel* muistuttaa puhetta, draamaa tai muuta kirjallista taidemuotoa. Juuri kahtiajako luonnollisen ja taiteellisen, todenmukaisen ja keinotekoisien välillä on Deissmannin mukaan ratkaiseva ero näiden kahden välillä: *Epistel* eroaa *Briefistä* kuin taide luonnosta. *Brief* on osa elämää, *Epistel* kappale taidetta.⁸⁰ *Epistel* on siis muodoltaan kirje, mutta ihan jotain muuta: se on julkinen, sen osoittaminen jollekin tietylle vastaanottajalle toimii vain pelkkänä koristeena tai verukkeena ja sen sisällön voi suurikin yleisö ymmärtää tuntematta lainkaan kirjoittajaa tai vastaanottajaa.⁸¹

⁷⁷ Trapp 2003, 3.

⁷⁸ Deissmann 1923, 194-196.

⁷⁹ Trapp 2003, 9.

⁸⁰ Deissmann 1923, 194-196.

⁸¹ Rosenmeyer 2001, 6.

Deissmann pohjaa jakonsa siis käsitepareihin yksityinen – julkinen, hetkellinen – ikuinen ja huolittelematon – tyylielty. Harva kirje kuitenkaan sopii sievästi Deissmannin kategorioihin: kaikkein intiimeimmätkin kirjeet ovat riippuvaisia kirjemuodon konventioista ja voivat olla hyvinkin voimakkaasti tyylieltyjä, samoin kaunokirjalliset kirjeet ovat tiiviisti sidottuja kirjoittajan ja vastaanottajan persooniin sekä siihen yhteisöön, missä nämä elävät. Korostaessaan näiden kirjeen eri lajien eroa Deissmann unohtaa lisäksi sen, että myös *Brief*, spontaani kirje, tarjoaa vain kirjoittajan tulkinnan maailmasta ja pitää siten myös taustallaan kirjoittajan suunnitelman siitä, mitä tämä kirjeellä haluaa sanoa.⁸²

Moraalikirjeet sisältävät kaikista Senecan teoksista eniten viittauksia hänen omaan elämäänsä, mutta verrattuna vaikkapa Ciceron kirjeisiin Atticukselle on niiden kirjoittajansa elämästä tarjoama tieto kuitenkin vähäistä. M. Griffinin mukaan tämä johtuu siitä, että kaikki Senecan kirjeissä on valjastettu palvelemaan tarkoitusta, ja esimerkiksi yksityiselämään liittyviä tietoja esitetään vain, kun ne toimivat apuna filosofialle.⁸³ Malliksi Griffin nostaa kirjeen 53, jossa Senecan kertomus merellä rajuilman yllättämäksi joutumisesta etenee filosofian ylistykseksi,⁸⁴ ja kirjeen 76, jossa Luciliukselle on varattu pelkkä diatribistinen vastaväittäjän rooli Senecan kertoessa filosofian opiskelustaan vanhalla iällä.⁸⁵ Griffinin mukaan myös useissa kirjeissä esiintyvät viittaukset niin Luciliuksen kuin muidenkin henkilöiden elämäntapahtumiin toimivat Senecalle vain kerronnallisena välineenä.⁸⁶ Esimerkiksi kirje 47, jonka Seneca aloittaa kehumalla Luciliusta siitä, miten hyvin tämä kohtelee orjiaan, muodostuukin itse asiassa julistukseksi orjien oikeuksista.⁸⁷ Monet muutkin kirjeiden aitouden puolesta puhuvat tekijät voivat Griffinin mukaan olla merkkejä vain taidokkaasta simulaatiosta: esimerkiksi viittaukset vuodenaikoihin,⁸⁸ viittaukset Luciliuksen lähettämiin kirjeisiin ilman tarkempaa paneutumista niiden sisältöön,⁸⁹ kaikkialta kirjekokoelmasta löydettävät viittaukset Luciliuksen pyyntöihin, ajatuksiin ja kysymyksiin sekä lukuisat viittaukset Luciliuksen elämään.⁹⁰ Griffinin mukaan kirjeet

⁸² Rosenmeyer 2001, 6-7.

⁸³ Griffin 1976, 3-4.

⁸⁴ Sen. *epist.* 53.

⁸⁵ Sen. *epist.* 76.

⁸⁶ Griffin 1976, 4.

⁸⁷ Sen. *epist.* 47.

⁸⁸ Sen. *epist.* 18, 1; 23, 1; 67, 1; 86, 16; 122, 1.

⁸⁹ Esim. Sen. *epist.* 40, 1; 48, 1; 59, 1; 71, 1.

⁹⁰ Griffin 1976, 417-418.

ovatkin lähinnä Senecan dialogeja, joissa on lisämausteena Ciceron kirjeistä innoituksen saanut kirjemuoto.⁹¹

A. Bourgery katsoo Griffinin tavoin, että Senecan kirjeiden todellinen korrespondentti on Seneca itse. Kirjeet on toki voitu alun perin lähettää Luciliukselle, ja niihin on ehkä saatu myös huomautuksia häneltä, mutta varsinaista kirjeenvaihdollista tehtävää niillä ei ole koskaan ollut.⁹² K. Münscherin mukaan ainoa hyväksyttävä oletus puolestaan on, että kirjeet ovat kokoelmassa kronologisessa järjestyksessä. Münscher on monen muun tavoin sillä kannalla, että kirjeet 1-29, jotka päättyvät kaikki Epikuros-sitaattiin, muodostavat yhtenäisen johdannollisen kokonaisuuden. Münscher huomauttaa Griffinin tavoin myös, että kirjeiden ajoitus pelkästään Senecan viimeisiin elinvuosiin ei tue sitä mahdollisuutta, että kyseeseen tulisi reaalin kirjeenvaihto. Postinkulku oli hidasta ja kirjeen perille saapuminen saattoi kestää kuukausia. Kun ottaa huomioon, että kirjekokoelmassa on 124 erillistä kirjettä, olisi kirjeenvaihdon täytynyt olla hyvin pitkäaikaista.⁹³ Myös G. Maurachin mukaan Senecan tarkoituksena on ollut muodostaa kirjeistä kokonaisuus.⁹⁴ Hän ei näe niitä kokoelmana todellisia kirjeitä vaan pikemminkin kirjana, jonka lukuja yksittäiset kirjeet ovat.⁹⁵

U. Knoche pitää varmana, että Seneca on kirjoittanut kirjeet kirjalliseksi teokseksi. Viittaukset tosielämään, kuten kirjeessä 86 esitetty vierailu Liternumissa Scipion tilalla,⁹⁶ tarjoavat vain perustan, jolle rakentaa filosofinen argumentaatio. Knochen mukaan myös kirjeenvaihdon esittäminen säännöllisenä on osa fiktiota: toki Seneca viittaa usein Luciliuksen kirjoittamiin kirjeisiin, mutta tämäkin toimii vain rekvisiittana, jonka avulla teemoja on helpompi käsitellä. Knochen mukaan on joka tapauksessa luonnollista olettaa, että Lucilius on tosiasiallisesti kirjoittanut Senecalle kirjeitä, mutta nämä eivät ole teoksen sisällön kannalta olennaisessa osassa: tullakseen täydellisesti ymmärretyksi Senecan moraalikirjeet eivät tarvitse mitään selitystä ulkopuolelta. Tähän perustuen on esitetty, että jopa koko Luciliuksen hahmo on pelkkää Senecan mielikuvituksen tuotetta ja tämä edustaa kirjeissä vain keskivertoihmistä. Knochen mukaan Lucilius edustaa kirjeissä ihmistä, joka on ottamassa ensimmäisiä askelia

⁹¹ Griffin 1974, 350.

⁹² Bourgery 1911, 40-54.

⁹³ Münscher 1922, 76-77; Griffin 1976, 417-418.

⁹⁴ Maurach 1970, 187.

⁹⁵ Maurach 1970, 197-198.

⁹⁶ Sen. *epist.* 86.

matkalla kohti oikeaa filosofian ohjaamaa elämää.⁹⁷ Sen avulla, että kirjeet ovat nimenomaan kirjallinen, laajalle yleisölle suunnattu teos, toteaa Knoche Senecan katsovan tulevaisuuteen: myös tulevaisuudessa on Luciliuksen kaltaisia ihmisiä. Seneca on osa suurta ketjua, jonka yksittäiset jäsenet sitoo yhteen *vera amicitia*. Henkilökohtaiset ystävät, kuten Lucilius, ovat vain seuraavia ketjun osia. Lucilius puolestaan levittää traditiota ystävilleen jne. Senecan kirjeet on suunnattu tulevaisuudelle: kaikkialle, missä vain on ihmisiä, jotka ovat valmiita ottamaan vastaan Senecan filosofian ilosanoman.⁹⁸

Tutkimuskirjallisuutta lukiessa kysymys kirjeiden reaalisuudesta tuntuu sinällään absurdilta: yksi tutkija väittää yhtä ja toinen toista jopa samoja perusteita käyttäen. C. Carenan mukaan kirjeissä mainitut yksittäiset tapahtumat ovat tosia ja toimivat filosofisen argumentoinnin tukena,⁹⁹ kun taas esimerkiksi Knoche kertoo jopa esitetyn, että koko Luciliuksen henkilö on vain pelkkää Senecan mielikuvituksen tuotetta.¹⁰⁰ Kirjeitä kohtuullisen paljon lukeneena minua ihmetyttää, mikä Senecassa on sellaista, että se on saanut tutkijat epäilemään kirjeiden ja niistä ilmenevien asioiden aitoutta jopa vainoharhaisuuteen saakka. On selvää, että suuri osa kirjeistä palvelee pelkästään filosofian tarkoitusta, mutta joukossa on myös paljon ihan aidon oloisia *Brief*-tyyppisiä kirjeitä. Kirjeenvaihdon näkeminen fiktiivisenä on ikään kuin kaiken selittävä teoria, jonka kumoamiseksi esitetyt vasta-argumentitkin toimivat vain sen vahvikkeina. Oman lukukokemukseni mukaan kirjekokoelma on hyvin heterogeeninen, osaa kirjeistä ei kerta kaikkiaan voi nähdä muuna kuin kirjemuotoon pakattuina filosofisina tutkielmina, mutta osaa taas on hyvin vaikea selittää tällaisina *Epistel*-tyypin kirjeinä, mikäli sitten niiden todistusvoimaa ei vesitä esittämällä niiden toimivan vain Senecan rakentaman täydellisen juonen osina korostamassa kirjeenvaihdon reaalisuuden vaikutelmaa.

Teemallisesti kirjekokoelmasta on erotettavissa ainakin puhtaasti metafysisiä kysymyksiä käsitteleviä kirjeitä, joissa edes Luciliuksella oletettuna vastaväittäjänä ei ole sanaa eikä sijaa, lukijaansa selkeästi moraaliseen kasvuun ohjaamaan pyrkiviä kirjeitä, ja ihan jokapäiväisiä asioita käsitteleviä ”kirjeenvaihdollisia” kirjeitä, kuten

⁹⁷ Knoche 1954, 152-153.

⁹⁸ Knoche 1954, 164-165.

⁹⁹ Carena 1995, vii.

¹⁰⁰ Knoche 1954, 152. On tosin todettava, että tämäntasoinen fiktio olisi luultavasti saanut osakseen huomiota jo Senecaa seuranneiden antiikin auktoreiden joukossa.

Luciliuksen Senecalle lähettämää teosta käsittelevä kirje 46.¹⁰¹ Samaten kirje 79, jossa Seneca taivuttelee Luciliusta kirjoittamaan runon tulivuori Etnasta, aiheuttaa suuria vaikeuksia kirjeenvaihdon fiktiivisyyttä puolustavalle näkökannalle:¹⁰²

*Expecto epistulas tuas, quibus mihi indices, circuitus Siciliae totius quid tibi novi ostenderit, et <ante> omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxum esse et quidem non terribile navigantibus optime scio: Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero [...] Si haec mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, ut in honorem meum Aetnam quoque ascendas.*¹⁰³

Odotan kirjeitäsi, joissa kerrot minulle, mitä uutta sinulle tarjosi Sisilian-kiertomatiasi, ja ennen kaikkea, varmempia tietoja Kharybdiksestä. Tiedän näet erityisen hyvin, että Skylla on kallio, ja ettei se pelota merenkävijöitä, mutta haluaisin saada tietää, vastaako Kharybdis siitä kerrottuja taruja. [...] Jos kerrot minulle tarkasti kaikki nämä asiat, uskallan vielä pyytää, että vaivaudut puolestani kiipeämään Etnalle.

On aivan äärimmäisen hypoteettista olettaa, että myös kirjeiden 46 ja 79 sisältämät Senecan puheenvuorot olisivat vain esimerkkejä taitavasta simulaatiosta. Knochen edellä esittämä näkemys, jonka mukaan Senecan moraalikirjeet eivät tarvitse mitään ulkopuolista selitystä tullakseen täydellisesti ymmärretyiksi, osuu eniten harhaan juuri edellä mainittujen kirjeiden kohdalla: ne luettuaan jää väkisininkin miettimään, mikä Senecan kirjeessä 46 kommentoiman Luciliuksen filosofisen teoksen kohtalo ajan hämärissä on ollut, kirjeen 79 toivomasta Etna-tulivuoren runollisesta kuvauksesta puhumattakaan.

Ongelmallisia Griffinin kannalla olevien tutkijoiden osalta ovat myös mielestäni erityisesti Senecan lukuisat viittaukset Luciliuksen hänelle lähettämiin kirjeisiin, esim:

*Si quando intervenerunt epistulae tuae, tecum esse mihi videor et sic adficio animo tamquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaque et de hoc, quod quaeris, quasi conloquar tecum, quale sit, una scrutabimur.*¹⁰⁴

¹⁰¹ Kirjettä 46 käsitellään tarkemmin kappaleessa 6.1 sivuilla 40-45.

¹⁰² Kirjettä 79 käsitellään tarkemmin kappaleessa 6.2.1 sivuilla 46-51.

¹⁰³ Sen. *epist.* 79, 1-2.

¹⁰⁴ Sen. *epist.* 67, 2.

Kun kirjeesi saapuvat, minusta tuntuu kuin olisin kanssasi. Tuntuu siltä kuin en kirjoittaisi sinulle vastauksia vaan kertoisin ne kasvotusten. Samoin, tästä ongelmasta, josta kysyt, ikään kuin keskustelen kanssasi ja tutkiskelemme asiaa yhdessä.

tai:

*Epistula tua delectavit me et marcentem excitavit, memoriam quoque meam, quae iam mihi segnis ac lenta est, evocavit. Quidni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatae vitae hanc persuasionem, unum bonum esse, quod honestum est?*¹⁰⁵

Kirjeesi ilahdutti minua ja herätti minut toimetttömyydestäni virvoittaen myös hidasta muistiani. Luciliukseni, miksi et uskoisi varmimman takeen onnelliselle elämälle olevan sen vakaumuksen, että ainoa tavoittelemisen arvoinen asia on jalous?

Kirjeessä 59 Seneca vastaavasti kertoo ilahtuneensa Luciliuksen kirjeissään käyttämästä kirjoitustyylistä. Kyseinen kirje on erityisen jaaritteleva, minkä tietenkkin voi halutessaan tulkita myös Senecan tekemänä suunnitelmallisena hämäyksenä:

*Magnam ex epistula tua percepi voluptatem; permitte mihi enim uti verbis publicis nec illa ad significationem Stoicam revoca.*¹⁰⁶

Sain kirjeestäsi suurta mielihyvää, salli minun käyttää sanaa sen tavanomaisessa merkityksessä ajattelematta sen käyttöä stoalaisessa mielessä.

Tämän jälkeen Seneca eksyy aiheesta hiukan, kunnes toteaa hieman myöhemmin:

*Tamen ego non immerito dixeram cepisse me magnam ex epistula tua voluptatem: quamvis...*¹⁰⁷

En kuitenkaan sanonut syyttä saaneeni mielihyvää kirjeestäsi, vaikkakin...

ja eksyy taas sivuraiteille, kunnes lopulta:

Sed ut ad propositum revertar, audi, quid me in epistula tua delectaverit:

¹⁰⁵ Sen. *epist.* 74, 1.

¹⁰⁶ Sen. *epist.* 59, 1.

¹⁰⁷ Sen. *epist.* 59, 4.

*habes verba in potestate. Non effert te oratio nec longius quam destinasti trahit. Multi sunt, qui ad id, quod non proposuerant scribere, alicuius verbi placentis decore vocentur, quod tibi non evenit: pressa sunt omnia et rei aptata. Loqueris quantum vis et plus significas quam loqueris. Hoc maioris rei indicium est: apparet animum quoque nihil habere supervacui, nihil tumidi. Invenio tamen translationes verborum ut non temerarias ita quae periculum sui fecerint. Invenio imagines, quibus si quis nos uti vetat et poetis illas solis iudicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio: illi, qui simpliciter et demonstrandae rei causa eloquebantur...*¹⁰⁸

Mutta aiheeseen palatakseni, kerron sinulle, mikä kirjeessäsi minua ilahdutti: sinulla on sana hallussasi eikä se kuljeta sinua pidemmälle kuin sinulla oli tarkoitus.¹⁰⁹ On monia, jotka kirjoittavat muuta kuin heillä oli tarkoitus, vain siitä syystä, että viehtyvät käyttämiinsä sanoihin. Sinulle ei kuitenkaan käy näin, ilmaisusi on tiivistä ja aiheenmukaista. Puhut sen, mitä haluat, mutta sanot enemmän kuin puhut. Tämä on merkki vielä tärkeämmästä asiasta: sielussasi ei ole mitään turhaa, ei mitään tarpeetonta. Löydän tekstistäsi kielikuvia, jotka eivät kuitenkaan ole niin harkitsemattomia, että olisivat aiheuttaneet vaaran itselleen. Löydän vertauksiakin. Jos joku kieltää meitä käyttämästä niistä ja sanoo niiden olevan vain runoilijoille sopivia, ei hän mielestäni ole lukenut ketään entisajan kirjailijoita, jotka eivät vielä tähdänneet kirjoituksillaan viihdyttävyyteen, vaan kirjoittivat kauniisti vain yksinkertaisuuden ja asiansa todistamisen takia.

Samoin Senecan aiempaa kirjeenvaihtoa käsittelevä kommentti kirjeessä 76 vaikuttaa melko kummalliselta, mikäli minkäänlaista kirjeenvaihtoa ei Luciliuksen ja Senecan välillä olisi ollut:

*Quare autem unum sit bonum, quod honestum, dicam, quoniam parum me exsecutum priore epistula iudicas magisque hanc rem tibi laudatam quam probatam putas, et in artum, quae dicta sunt contraham.*¹¹⁰

Selvitän sinulle, miksi siis on vain yksi hyve, jalous, sillä sanot minun edellisessä kirjeessäni tutkiskelleen tätä asiaa liian vähän ja arvioit sitä enemmän ylistetyn kuin koetellun. Kokoan seuraavassa yhteen sen, mitä aiheesta aiemmin sanoimme.

¹⁰⁸ Sen. *epist.* 59, 4-6.

¹⁰⁹ Tietenkin voisi ajatella, että Seneca jaarittelee tässä juuri sen takia, että tuomitessaan turhan jaarittelun hän havainnollistaa asian juuri jaarittelemalla siitä.

¹¹⁰ Sen. *epist.* 76, 7. Seneca viitanee kirjeeseen 74, jossa hän juuri tätä kysymystä käsittelee.

Kirjeessä 63 Seneca taas ilmaisee osanottonsa Luciliukselle tämän ystävän kuoleman johdosta, ja kehottaa tätä turvautumaan surussaan stoalaiseen järkevyyteen.

*Moleste fero decessisse Flaccum, amicum tuum, plus tamen aequo dolere te nolo.*¹¹¹

Olen pahoillani ystäväsi Flaccuksen kuolemasta, mutta en tahdo, että surusi ylittää kohtuullisuuden rajat.

Kirje on kokonaisuudessaan hyvin henkilökohtainen. Seneca muistelee siinä muun muassa omaa suruaan ystävänsä Annaeus Serenuksen kuoleman jälkeen, mutta toisaalta se on samalla myös malliesimerkki Senecan harjoittamasta preskriptiivisestä stoalaisesta filosofiasta. Kirjeenvaihdon reaalisuuden ylle heitetty epäily vaikuttaa kirjettä lukiessa epäolennaiselta, sillä yksityinen ja yleinen kietoutuvat siinä hyvin tiiviisti yhteen, ja niiden erottaminen toisistaan tuntuisi kovin väkinäiseltä.

Kaiken kaikkiaan voi toki olla hyvin mahdollista, että edelliset näytteet ovatkin vain esimerkkejä taidokkaasta simulaatiosta, kuten esimerkiksi Griffin asian näkee, mutta mielestäni koko kirjekokoelman leimaaminen joko pelkästään kirjalliseksi teokseksi tai puhtaaksi kirjeenvaihdoksi on väkivaltaiseen yksinkertaistamiseen tyytyvä näkemys.

Lisäksi täytyy ottaa huomioon, että jos Seneca suunnittelikin kirjeensä kokoelmaksi, on ne joka tapauksessa todennäköisesti saatettu sellaiseksi vasta hänen kuolemansa jälkeen. Kirjeessä 91 Seneca viittaa Lugdunumin kaupungin suureen paloon ajankohtaisena uutisena, mikä sijoittaa kirjeen syyskesään 64. Senecahan kuoli vuonna 65, joten kirjeiden julkaiseminen on luultavasti jäänyt hänen lähipiirinsä tehtäväksi.¹¹²

Senecan kirjeitä lukiessa täytyy myös huomioida se tosiseikka, että papyruksina säilyneisiin kirjeisiin verrattuna Senecan kirjeet ovat siis historian saatossa käyneet läpi huomattavan voimakkaan editointiprosessin. On myös muistettava, että noin kolmannes Senecan alun perin kirjoittamista kirjeistä on ehtinyt hukkua meidän päiviimme tultaessa. Muoto, joka kirjekokoelmalla on alun perin ollut, jää siis vain arvailujen varaan.

¹¹¹ Sen. *epist.* 63, 1.

¹¹² Motto 1985, 18-19.

4.2 Luciliuksen rooli kirjeissä

Senecan tokaisu *meum opus es*¹¹³ Luciliukselle kirjeessä 34 on toisinaan tulkittu Senecan omaksi todistukseksi siitä, että hän on kirjeissä rekonstruoinut ystävästään ideaalisen filosofin oppipojan ja puhuteltavan.¹¹⁴ Senecan suhtautuminen Luciliukseen on neuvova, kehottava ja kannustava. Yhä uudelleen kirjeissä tulevat vastaan ilmaukset kuten *te hortor, te rogo, te admoneo, iubeo te, suadeo tibi* jne. Käskylause on väitelausetta tärkeämmässä asemassa, ja sitä vahvistetaan usein sellaisin ilmauksin, kuten *crede mihi*. Seneca haluaa siis selkeästi kirjeillään vaikuttaa keskustelukumppaniinsa ja ohjailta tätä. Hän myös ilmaisee syyn tälle halulleen:

*tibi bonum tuum ostendo*¹¹⁵
Näytän sinulle sen, mikä sinulle on hyväksi.

Bonum on hyvää merkityksessä *verum bonum*, jonka Seneca haluaa ystävänsä näyttää ja tehdä ymmärrettäväksi.¹¹⁶ Kirjeiden tarkoitus on kasvatuksellinen, niiden ei ole määrä jäädä pelkälle filosofisen luennoinnin tasolle. Kirjeiden tehtävä on myös itsekasvatuksellinen ja Senecan itsestään esittämä kuva on *vir bonus secundae notae, ei homo perfectus*,¹¹⁷ mistä syystä hän voi vitsaillen todeta Luciliukselle heidän olevan samassa parantolassa.¹¹⁸

Lucilius ei ole Senecalle vain kuka tahansa puhuteltava. Hän kuuluu moraalisisessa mielessä aatelissäätyyn, *generosi*. Seneca sanoo Luciliuksen olevan tarpeeksi edistynyt voidakseen oppia filosofiaa¹¹⁹ ja ilmoittaa uskaltavansa luottaa häneen.¹²⁰ Miksi hän sitten kirjoittaa tälle moraaliseen kehitykseen kannustavia kirjeitä? Eikö Luciliuksen kaltaisen miehen pitäisi itse tietää, mitä tehdä? Senecan mukaan maailma on kuitenkin täynnä vääriä profeettoja. Stoalaisuuden näkökulmasta ihmisellä on järjellisen luontonsa perusteella mahdollisuus hyveeseen, mutta ihmisen täytyy itse toteuttaa moraalinen luontonsa:

¹¹³ Sen. *epist.* 34, 2.

¹¹⁴ Duff – Fowler – Fowler 1996, 888.

¹¹⁵ Sen. *epist.* 124, 21.

¹¹⁶ Knoche 1954, 153.

¹¹⁷ Sen. *epist.* 57, 3. Seneca katsoo siis ts. itsensäkin olevan vielä kaukana stoalaisesta ihanneihmisestä.

¹¹⁸ Knoche 1954, 154; Sen. *epist.* 27, 1.

¹¹⁹ Sen. *epist.* 53, 8.

¹²⁰ Sen. *epist.* 10, 1.

*Bona mens nec commodatur nec emitur. Et puto, si venalis esset,
non haberet emptorem. At mala cotidie emitur.*¹²¹

Hyveellistä mieltä ei saa lainaksi eikä sitä voi ostaa, ja luulenpa,
että mikäli se olisi myytävänä, ei sille löytyisi ostajaa. Turmiollisia
asioita sen sijaan ostetaan joka päivä.

*tibi des oportet istud bonum*¹²²
Tuo hyve sinun kannattaa lahjoittaa itsellesi.

Tässä kamppailussa Lucilius ei Senecan mukaan niinkään kaipaa komentajaa kuin
ystävää, joka tukee häntä.¹²³

Monet kirjeistä alkavat Senecan viittauksella Luciliuksen esittämiin erilaisiin
kysymyksiin, jotka koskevat esimerkiksi filosofiaa tai kirjallisuutta. Esimerkiksi kirjeen
111 alussa Seneca vastaa Luciliuksen filosofista käsitteistöä koskevaan kysymykseen:

*Quid vocentur Latine sophismata, quaesisti a me.*¹²⁴
Kysyt minulta, mikä on latinankielinen vastine sanalle *sophismata*.

Vastaavasti kirjeen 29 Seneca aloittaa vastaamalla Luciliuksen tiedusteluun heidän
yhteisestä tuttavastaan:

*De Marcellino nostro quaeris et vis scire quid agat.*¹²⁵
Kysyt ystävästämme Marcellinuksesta haluten tietää,
mitä hän tekee.

Tuntuu loogiselta olettaa, että Lucilius todella on esittänyt Senecalle nämä kysymykset
kirjeissään ja innostanut häntä tarttumaan niistä kehittämiinsä ajatuksiin. Ehkä
ystävyydet oikeasti ovat keskustelleet kaikenlaisista, moraalikirjeisiin sopivasti
erityisesti filosofisista kysymyksistä, ja Luciliuksen rooli Senecan kirjeissä ei olekaan
vain passiivisen oppipojan vaan ennemminkin innoittajan.

¹²¹ Sen. *epist.* 27, 8.

¹²² Sen. *epist.* 80, 5.

¹²³ Knoche 1954, 154-157. Sen. *epist.* 27, 1; 47, 21.

¹²⁴ Sen. *epist.* 111, 1.

¹²⁵ Sen. *epist.* 29, 1.

Toki kokoelmassa on myös useita kirjeitä, joissa Lucilius on selkeästi vain vastaväittäjän asemassa. A. L. Motto katsoo, että koko kirjekokoelman intensiivisimpiä kohtia ovat ne, joissa Seneca väittelee juuri Luciliuksen kanssa.¹²⁶ Toisinaan Lucilius kutistuu jopa pelkäksi sivustaseuraajaksi, kuten päiväkirjamaisesti alkavassa kirjeessä 65,¹²⁷ jossa Seneca esittelee stoalaista doktriinia unohtaen melkein mainita koko Luciliuksen. Vastaväittäjän asemassa Lucilius taas on yleensä Senecan kehottaessa tätä luopumaan kaikista turhista velvollisuuksista ja omistautumaan pelkästään filosofialle. Esimerkiksi kirjeessä 75 kiistelyn aiheena on juuri tämä asia:

*'Ego vero' inquis 'spero me posse et amplioris ordinis fieri.'
Optaverim hoc nobis magis quam promiserim: praecoccupati
sumus. Ad virtutem contendimus inter vitia districti. Pudet
dicere: honesta colimus quantum vacat. At quam grande
praemium expectat, si occupationes nostras et mala tenacis-
sima abrumpimus! Non cupiditas nos, non timor pellet.*¹²⁸

”Minä todellakin”, sanot, ”toivon voivani nousta vielä korkeampaan arvoon.” Voisin toivoa tätä osaksemme enemmän kuin voin luvata. Meillä on kädet täynnä töitä, pyrimme hyveeseen paheiden repiessä eri suuntiin. Hävettää sanoa: viljelemme hyvettä yhtä paljon kuin meillä on vapaa-aikaa. Vaan kuinka suuri palkinto odottaakaan, mikäli hylkäämme toimmme ja kuristavat paheet! Ei lannista meitä himo, ei pelko.

Jos Luciliukselle halutaan Senecan kirjeiden rakenteessa määritellä jonkinlainen rooli, ei tehtävä ole kovinkaan yksinkertainen, sillä jo yksittäiset kirjeet eroavat keskenään toisistaan hyvin paljon. Kokoelma ei pohjimmiltaan ole niin homogeeninen kuin tutkijat ovat väittäneet. Osa vaikuttaa pelkästään kirjeenvaihdollisilta kirjeiltä, osa taas selkeästi filosofisilta. Joidenkin kirjeiden kohdalla tuleekin väistämättä mieleen,¹²⁹ että ehkä siihen kirjeiden kokoelmaan, joka meillä nykyisellään on käsillä, on sekoittunut materiaalia useista Senecan kirjoituksista, esimerkiksi moraalifilosofiaa käsittelevästä

¹²⁶ Motto 1985, 16.

¹²⁷ Sen. *epist.* 65.

¹²⁸ Sen. *epist.* 75, 16.

¹²⁹ Kuten esimerkiksi edellä mainitun kirjeen 65 kohdalla.

teoksesta, jota Seneca kertoo kirjeiden saatossa valmistelevänsä,¹³⁰ mutta joka ei ole meidän päiviimme säilynyt.

Samaten Luciliuksen kirjeissä ilmenevä hahmo on hyvin monitasoinen, ja on vaikea hyväksyä Griffinin ja muiden näkemystä, jonka mukaan Lucilius on osa kirjeitä vain Senecan filosofisen päämäärän saavuttamista varten. Tieteen tulee toki olla kriittistä, mutta kirjeenvaihdon reaalisuuden kieltäminen on ajan myötä saanut suorastaan vainoharhaisia piirteitä. Kaiken kirjeissä esiintyvän ulkomaailmaan viittaavan asia-aineksen näkeminen vain Senecan kehittämänä taitavana simulaationa on kuin suoraan jostain kierosta saippuaopperasta, ja esimerkiksi jatkossa käsiteltävät, erityisesti kirjeiden 46 ja 79 sisältämät viittaukset Luciliuksen kirjailijanuraan puhuvat vahvasti sen puolesta, että kirjeitä on ystäväysten välillä aikoinaan todellakin aivan oikeasti lähetetty.

¹³⁰ Esim. Sen. *epist.* 106, 1: *Id, de quo quaerebas, veniebat in contextum operis mei; scis enim me moralem philosophiam velle conplecti et omnes ad eam pertinentis quaestiones explicare.*

5 LUCILIUS

5.1 Senecan Lucilius

Jokainen Senecan moraalikirjeistä on osoitettu yhdelle ainoalle vastaanottajalle, Luciliukselle. Ei näytä olevan erityistä syytä sille, miksi Seneca kävi filosofista kirjeenvaihtoa juuri Luciliuksen kanssa. Seneca oli toki kirjeenvaihdossa muidenkin kanssa, mutta tieto tästä on säilynyt vain viittauksina antiikin kirjallisuuden joukossa.¹³¹ Ei ole tarpeen olettaa, että Lucilius olisi ollut erityisesti moraalisen kehotuksen tarpeessa, vaikka Seneca paikoittain pitääkin yllä opastajan rooliaan.¹³² Ystäväysten jakama kiinnostus stoalaiseen etiikkaan, Senecan ollessa filosofeista kokeneempi, voisi esimerkiksi riittää perusteeksi.

Seneca ja Lucilius jakoivat muitakin yhteisiä kiinnostuksen kohteita, esimerkiksi kirjallisuuden. Lucilius oli selvästikin Senecalle paljon enemmän kuin pelkkä oppilas ja kirjeiden passiivinen vastaanottaja.¹³³ Lucilius muistuttaa hyvin paljon Senecaa itseään, ja Seneca-tutkija D. A. Russell esittääkin, että siinä missä Marcus Aurelius kirjoitti itsellensä, kirjoitti Seneca *alter egolleen*.¹³⁴ Seneca omisti moraalikirjeiden lisäksi Luciliukselle luonnontieteellis-filosofisen teoksensa *Naturales quaestiones* ja filosofisen tutkielmansa *De providentia*. Seuraaville sivuille olen koonnut tärkeimpiä tietoja, joita Seneca Luciliuksesta jälkipolville teoksissaan kertoo.

Luciliuksen *cognomen* oli Iunior:

*siue, ut apud te, Iunior carissime, inuenio, "Elius Siculis de fontibus exilit amnis"*¹³⁵

Kuten kirjoitat, rakas Iuniorini: "Eliksen joki saa alkunsa Sisilian lähteistä".

¹³¹ Esim. Mart. 7, 45.

¹³² Esim. Sen. *epist.* 4, 1; 20, 1; 31, 1.

¹³³ Costa 1988, 5.

¹³⁴ Russell 1974, 75.

¹³⁵ Sen. *nat.* 3, 1, 1.

*Ita est, mi Iunior*¹³⁶
Asia on näin, Iuniorini.

Kirjeiden kirjoittamisen hetkellä Lucilius ja Seneca olivat tunteneet toisensa jo vuosia, ja nuorempana Lucilius oli ollut Lentulus Gaetulicuksen klientti.¹³⁷

*Ipse te lauda, dic: [...] Ostendi in omne pectus cadere uirtutem et eluctatus natalium angustias nec sorte me sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi in amicitia Gaetulici Gaius fidem eripuit.*¹³⁸

Ylistä itseäsi sanoen: [...] osoitin, että hyve voi syntyä jokaisen rinnassa, ja voitettuani ne vaikeudet, joiden keskelle synnyin, nousin, ei onnen vaan sieluni perusteella mitattuna, kaikkein ylhäisimpien joukkoon. Caligula ei saanut riistettyä minulta uskollisuutta Gaetulicusta kohtaan.

Lucilius oli Senecaa nuorempi ja kotoisin Campaniasta, todennäköisesti Pompejista:

*Iuuenior es: quid refert? Non dinumerantur anni.*¹³⁹
Olet nuorempi, mitä sitten? Ei vuosilla ole merkitystä.

*ecce Campania et maxime Neapolis ac Pompeiorum tuorum conspectus incredibile est quam recens desiderium tui fecerint: totus mihi in oculis es.*¹⁴⁰

Ikmeellistä, kuinka Campania, ennen kaikkea Napolin ja sinun Pompejisi näkeminen saivat minut ikävöimään sinua: en näe muuta kuin sinut.

*pauca milia a Parthenope tua usque Puteolos*¹⁴¹
jonkin matkaa Napolistasi Puteoliin päin

*Post longum intervallum Pompeios tuos vidi. In conspectum adulescentiae meae reductus sum.*¹⁴²
Näin Pompejisi pitkän tauon jälkeen ja palasin nuoruuteeni.¹⁴³

¹³⁶ Sen. nat. 4, praef. 9.

¹³⁷ Lentulus Gaetulicus oli konsulina vuonna 26 ja johti vuonna 39 epäonnistunutta salaliittoa, jonka tarkoituksena oli murhata keisari Caligula (Balsdon 1970, 595).

¹³⁸ Sen. nat. 4, praef. 14-15.

¹³⁹ Sen. epist. 26, 7.

¹⁴⁰ Sen. epist. 49, 1.

¹⁴¹ Sen. epist. 53, 1.

¹⁴² Sen. epist. 70, 1.

¹⁴³ On huomionarvoista, kuinka nämäkin Senecan hyvin keskustelulliset viittaukset yhteisiin muistoihin

Kirjeenvaihdon ollessa käynnissä, 60-luvun alkupuolella, Lucilius oli Sisilian *procurator*:

*Scylla [...] Charybdis quae [...] transisti procuratiunculae pretio*¹⁴⁴

Skylla [...] Kharybdis [...], jotka ylitit prokuraattorinvirka-
pahasesi takia.

*Me quoque isto, si possem, transferrem, et nisi mature te finem officii
sperarem impetraturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi
nec me Charybdis et Scylla et fabulosum istud fretum detertere
potuissent. Tranassem ista, non solum traiecissem, dummodo te
conplecti possem et praesens aestimare, quantum animo crevisses.*¹⁴⁵

Tulisin itse sinne, jos vain voisin, ja mikäli en toivoisi, että pystyt
pian jättämään virkasi, olisin jo järjestänyt luoksesi tämän
ikälopun paketin, eivätkä minua olisi voineet säikyttää niin
Skylla tai Kharybdis kuin se tarunomainen salmikaan. Olisin
jopa voinut uida sen yli enkä vain kulkea, kunhan vain saisin
syleillä sinua ja todeta kasvotusten, kuinka paljon olet hengessä
kasvanut.

*Delectat te, quemadmodum scribis, Lucili uirorum optime, Sicilia et
officium procurationis otiosae, delectabitque, si continere id intra fines
suos uolueris nec efficere imperium quod est procuratio.*¹⁴⁶

Luciliukseni, miehistä parhain, sen perusteella, mitä kirjoitat,
sinua viehättää Sisilia ja prokuraattorin leppoiset tehtävät. Näin
tulee jatkumaankin, mikäli pidät viranhoitosi aisoissa etkä tee
siitä huolten hirmuvaltaa.

tuntuisivat tarpeettomilta ja kummallisilta, mikäli hyväksytään näkemys, jonka mukaan ystäväysten
välinen kirjeenvaihto ei ollut oikeaa kirjeenvaihtoa lainkaan.

¹⁴⁴ Sen. *epist.* 31, 9.

¹⁴⁵ Sen. *epist.* 45, 2.

¹⁴⁶ Sen. *nat.* 4, praef. 1.

Lucilius hoiti prokuraattorinvirkaansa saaren itäosassa sijaitsevasta Syrakusasta käsin:¹⁴⁷

Sisilian itäosa¹⁴⁸

Lucilius oli noussut ritarisäätyn uutteruutensa ansiosta, ja nousi alhaisesta asemasta suosioon lahjakkuutensa, kirjoitustensa erinomaisuuden ja arvovaltaisten ystäviensä avulla:

*Eqes Romanus es, et ad hunc ordinem tua te perduxit industria*¹⁴⁹
Kuulut ritarisäätyn, johon sinut johdatti uutteruutesi.

*Utinam quidem tibi senescere contigisset intra natalium tuorum
modum, nec te in altum fortuna misisset! Tulit te longe a conspectu*

¹⁴⁷ Solinas 1995, 552.

¹⁴⁸ <http://www.unrv.com/provinces/sicilia-large.php> (27.10.2007)

¹⁴⁹ Sen. *epist.* 44, 2.

*vitae salubris rapida felicitas, provincia et procuratio et quidquid ab istis promittitur; maiora deinde officia te excipient et ex aliis alia: quis exitus erit?*¹⁵⁰

Kunpa olisit saanut vanheta niiden kanssa, joiden joukkoon synnyit, eikä onni olisi sinua korottanut! Nopea urakehityksesi, provinssin hallinto ja prokuraattorinvirka ja kaikki niihin liittyvät edut ovat vieneet sinut kauaksi tervehenkisestä elämästä. Sen jälkeen kohdallesi sattuu suurempia tehtäviä ja aina vain suurempia: mikä onkaan lopputulos?

*In medium te protulit ingenii vigor, scriptorum elegantia, clarae et nobiles amicitiae.*¹⁵¹

Sinut tekivät tunnetuksi lahjakkuutesi, kirjoitustesi viehätys ja ystävyytesi huomattavien henkilöiden kanssa.

Luciliuksen intohimoja olivat filosofia ja kirjallisuus, erityisesti runous:

*Ipse te lauda, dic: "Liberalibus me studiis tradidi. Quamquam paupertas alia suaderet et ingenium eo duceret ubi praesens studii pretium est, ad gratuita carmina deflexi me et ad salutare philosophiae contuli studium."*¹⁵²

Voit ylistää itseäsi sanoen: antauduin opinnoille. Vaikka köyhyys taivutti minua kohti toisenlaista elämää ja lahjakkuuteni tarjosi minulle taloudellisesti tuottoisaa uraa, käännyin voittoa tuottamattoman runouden ja tervehdyttävän filosofianopiskelun puoleen.

Hän oli myös itse kirjailija ja runoilija, ja hänen säkeensä käsittelivät niin filosofisia kysymyksiä kuin Sisilian taruja ja tapahtumiakin. Käsittelen näitä asioita tarkemmin luvussa 6, enkä siitä syystä avaa tässä niihin liittyviä esimerkkejä.

Kaiken kaikkiaan Luciliuksesta piirtyy Senecan kirjeissä kuva ihmisenä, jolla, kuten kaikilla meistä, on hyvät ja huonot päivänsä. Hän on toisaalta uransa huipulla ja elää elämänsä parasta aikaa, mutta asemaansa päästäkseen hänen on täytynyt kamppailla voittaakseen syntyperänsä ja onnettaren epäsuosion mukanaan tuomat vastoinkäymi-

¹⁵⁰ Sen. *epist.* 19, 5.

¹⁵¹ Sen. *epist.* 19, 3.

¹⁵² Sen. *nat.* 4 praef. 14.

set.¹⁵³ Lucilius kantaa arjessaan yhtäällä huolta sairastelustaan ja ikävistä lakijutuista,¹⁵⁴ ja saa toisaalla Senecalta kiitosta kirjailijanlahjoistaan ja jaloudestaan kanssaihmissiään kohtaan.¹⁵⁵ Senecan teosten sivuilla Lucilius on ihminen siinä, missä kaikki, joissa virtaa happea ja verta sekä vähäinen liuta autuaita ajatuksia. Tässä valossa vaikuttaa hyvin kummalliselta se, miten jotkut tutkijat ovat saaneet pelkistettyä Luciliuksen vain Senecan käyttämäksi välineeksi filosofisen sanomansa levittämisessä. Lukemieni moraalikirjeiden sivuille on painunut osa muinoin elettyä ihmisyyttä, ja itse Lucilius näyttäytyy niissä ennemminkin Senecan moraalikirjeiden innoittajana kuin taitavasti rakennettuna propagandavälineenä. Kirjekokoelmassa on metafyyssisen pikkutarkkuuden ja moraalifilosofisen päätöksen lisäksi havaittavissa myös syvästi inhimillinen sävy, eikä yhdellekään aspekteista voi tehdä oikeutta sivuuttamalla jonkun toisen niistä kokonaan.

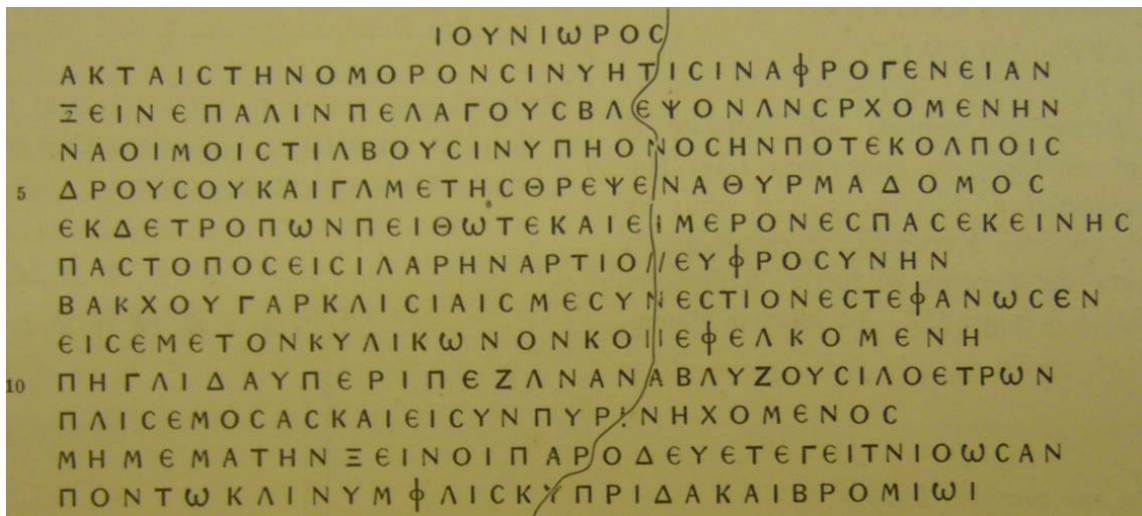
¹⁵³ Sen. *epist.* 13, 1-3; 44, 1-6.

¹⁵⁴ Sen. *epist.* 24, 1: 78, 1; 96, 3.

¹⁵⁵ Sen. *epist.* 46; 47; *nat.* 4 praef. 15-17.

5.2 Onko Luciliusta ilman Senecaa?

Kaikki Luciliuksesta saatava tieto on peräisin Senecalta, sillä esimerkiksi yhtään Luciliuksen Senecalle lähettämää kirjettä ei ole jälkipolville säilynyt.¹⁵⁶ Tämä ei kuitenkaan jo Senecan traagisen lopunkin huomioon ottaen ole suuri ihme. Oheista Sinuessasta,¹⁵⁷ merenrannalla sijainneesta Afroditen temppelistä, löydettyä kiveen hakattua kreikankielistä epigrammia epäillään kuitenkin Luciliuksen tekemäksi:

Sinuessan piirtokirjoitus¹⁵⁸

Epigrammin tekijäksi esitetään Iunior. Luciliuksen läheiset suhteet Campaniaan ovat tulleet jo edellä tunnetuiksi, mutta tämä ei tietenkään ole riittävä peruste Luciliuksen ja epigrammin yhdistämiselle. On myös todettava, että Iunior ei ole poikkeuksellisen harvinainen *cognomen*, eikä sen perusteella pidä tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä.¹⁵⁹ Epigrammin alun perusteella on oletettavissa, että runon mainitsema Drusus tai tämän puoliso on restauroinut runossa ylistetyn Afroditen temppelin. Kylpyvedet vastaavasti viittanevat kylpylätoimintaan, sillä Sinuessa oli tunnettu kuumista lähteistään. Alla epigrammi transkriboituna runomittaan sekä sen proosamuotoinen suomennos.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Luciliuksen Senecalle lähettämien kirjeiden sisältöä voi toki yrittää rekonstruoida Senecan tälle lähettämien kirjeiden perusteella, kuten esim. Herrmann tekee (Herrmann 1958, 35-44).

¹⁵⁷ Nykyisin nimeltään Cellole, sijaitsee Lazion ja Campanian rajamailla.

¹⁵⁸ *IG* 14, 889.

¹⁵⁹ Kroll 1922, 958-959; Kajanto 1965, 294; Duff & al. 1996, 888.

¹⁶⁰ *IG* 14, 889. Epigrammin suomennokseen ja tulkintaan sain ratkaisevaa apua dos. Anne Helttulalta ja FT Raija Vainiolta.

Ακταῖς τὴν ὄμορον Σινυητίσιν Ἐφρογένειαν,
 ξεῖνε, πάλιν πελάγους βλέψον ἀνερχομένην.
 Ναοί μοι στίλβουσιν ὑπ' ἠήνος, ἦν ποτε κόλποις
 Δρούσου καὶ γαμετῆς θρέψεν ἄθυρμα δόμος.
 ἐκ δὲ τρόπων πείθω τε καὶ εἴμερον ἔσπασε κείνης
 πᾶς τόπος, εἰς ἰλαρὴν ἄρτιο[ς] εὐφροσύνην.
 Βάκχου γὰρ κλισίαις με συνέστιον ἔστεφάνωσεν,
 εἰς ἐμὲ τὸν κυλίκων ὄνκον ἐφέλκομένη.
 πηγαὶ δ' αὖ περὶ πέζαν ἀναβλύζουσι λοετρῶν,
 παῖς ἐμὸς ἄς καίει σὺν πυρὶ νηχόμενος.
 μή με μάτην, ξεῖνοι, παροδεύετε γειτνιώσασαν
 πόντῳ καὶ Νύμφαις Κύπριδα καὶ Βρομίω.

Oi vieras, katso Afroditea, joka lähellä Sinuessan rantoja jälleen nousee ylös merestä. Temppelini loistaa rannalla, jota kerran sylissään vaali Druksen ja hänen puolisonsa suku ilonsa lähteenä. Sen luonnosta koko paikka, sopiva iloiseen juhlaan, sai osakseen rakkautta ja kaipausta. Rannalla minut näet ympäröivät joukot Bacchuksen juhlien, minut, joka olin heidän asuinkumppaninsa, ranta toi temppelini eteen suuren maljojen määrän. Taas solisevat jalkaini juuressa kylpyvedet, joita poikani uiden lämmittää tulellaan. Vieraat, älkää syyttä kulkeko minun, Afroditen, ohitse, sillä olen naapuri meren, nymfien, ja Bacchuksen.

Luciliuksen henkilöön viitataan myös latinalaisten piirtokirjoitusten yhteydessä, nimittäin esipuheessaan *Corpus Inscriptionum Latinarum* -piirtokirjoituskokoelman kahdenteentoista osaan O. Hirschfeld päättelee seuraavan Senecan kirjeessä 31 tekemän Grajisia Alpeja¹⁶¹ koskevan maininnan tarkoittavan, että Lucilius on toiminut kyseisellä alueella prokuraattorina Claudiuksen aikana.¹⁶² Seneca mainitsee kirjeessään seudun kuuluneen haasteisiin, jotka Lucilius on elämässään ylittänyt:

*Non per Poeninum Graiumve montem nec per deserta Candaviae;
 nec Syrtes tibi nec Scylla aut Charybdis adeundae sunt, quae tamen
 omnia transisti procuratiunculae pretio.*¹⁶³

Ei Penniinisten tai Grajisten Alppien eikä Candavian erämaiden kautta, eivät Syrtit eikä Skylla tai Kharybdiskaan ole tielläsi, jotka kaikki kylläkin olet ylittänyt prokuraattorinvirkapahasen takia.

H.-G. Pflaumin mukaan tämä on yksi niistä tehtävistä, jotka Lucilius on kohdannut edetessään urallaan, mutta hän kuitenkin epäilee Senecan yllä olevassa katkelmassa tarkoittavan pikemminkin eri ratsuväen joukko-osastoja, joissa Lucilius palveli, kuin prokuraattorinvirkoja kyseisillä alueilla.¹⁶⁴ Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että Luciliuksesta jälkimaailmalle säilynyt tieto on miltei sataprosenttisesti Senecan tarjoamien viittausten varassa. Tästä näkökulmasta tutkijoiden historian saatossa tekemät päätelmät jopa koko Luciliuksen henkilöahmon fiktiivisyydestä ovat toki ymmärrettäviä.

¹⁶¹ Grajiset Alpit on alue, jolla tarkoitetaan nykyistä Pientä St. Bernhardin solaa ja sitä ympäröiviä vuoria (*OLD*, s.v. *Graius* 1b) Italian ja Ranskan rajalla.

¹⁶² *CIL* 12, xiii. Minkäänlaista epigrafista tukea tälle päätelmälle en kuitenkaan *CIL*-kokoelmasta löytänyt.

¹⁶³ Sen. *epist.* 31, 9.

¹⁶⁴ Pflaum 1960, 70-73.

5.3 Lucilius – Lukillios?

On myös mahdollista, että Lucilius Iunior on sama henkilö kuin ensimmäisellä vuosisadalla elänyt napolilainen Lukillios, tuottelias epigrammien kirjoittaja, jonka kirjallisen toiminnan huippukohta ajoittuu Neron valtakaudelle vuosiin 64-68.¹⁶⁵ Nero oli lahjoittanut hänelle varallisuutta, mitä Lukillios eräässä epigrammissaan ylistää:

Μοῦσαι Ὀλυμπιάδες, κοῦραι Διός, οὐκ ἂν ἐσώθην,
εἰ μὴ μοι Καῖσαρ χαλκὸν ἔδωκε Νέρων.¹⁶⁶

Olympian muusat, Zeuksen tyttäret, en olisi pelastunut,
mikäli keisari Nero ei olisi lahjoittanut minulle rahaa.

Anthologia Graeca (tunnetaan myös nimellä *Anthologia Palatina*) sisältää yli sata hänen kirjoittamaansa epigrammirunoa. H. Beckbyn mukaan Lukillios oli Senecan ystävä,¹⁶⁷ minkä D. Ebener puolestaan katsoo olleen jatkoa jo Scipion piiristä tuttuun taiteilijoiden tapaan viihtyä hoveissa ja hieroa ystävyyttä valtaapitävien kanssa.¹⁶⁸ On luonnollisesti hyvin todennäköistä, että Seneca ja Lukillios molemmat Neron lähipiiriin kuuluvina ainakin tunsivat toisensa. Mielenkiintoinen yhtymäkohta Luciliuksen ja Lukillioksen välillä on myös se, että Lentulus Gaetulicus, jonka klientti Lucilius oli, kuuluu hänkin *Anthologia Graecan* epigrammirunoilijoiden joukkoon.

Lukillioksen epigrammeissa on nähtävissä vaikutteita sekä Petroniukselta että Senecan *Apocolocyntosis*-teoksesta ja Lukillioksen epigrammit puolestaan ovat jälkivaikutukseltaan sikäli merkittäviä, että hän oli myöhempien epigrammirunoilijoiden, kuten Martialiksen, tärkeä esikuva.¹⁶⁹ Martialishan hispanialaisena ehti myös kuulua muutaman vuoden Senecan piiriin ennen tämän kuolemaa.¹⁷⁰ Martialiksen ensimmäisen kirjansa esipuheessa¹⁷¹ mainitsemien edeltäjien joukossa ei tosin Lukilliosta löydy (maininnan saa kylläkin edellä mainittu Gaetulicus), mutta tyyllillisesti Lukillioksen lyhyet epigrammit muistuttavat hyvin paljon Martialiksen vastaavia. Epigrammi 53

¹⁶⁵ *PIR*³ L 376.

¹⁶⁶ *Anth. Pal.* 9, 572.

¹⁶⁷ Beckby 1957, 43.

¹⁶⁸ Ebener 1981, lii.

¹⁶⁹ Highet 1970, 622.

¹⁷⁰ Duff&Duff 1964, 398.

¹⁷¹ Mart. 1, prol. 4: *Lasciuam uerborum ueritatem, id est epigrammaton linguam, excussarem, si meum esset exemplum: sic scribit Catullus, sic Marsus, sic Pedo, sic Gaetulicus, sic quicumque perlegitur.*

Martialiksen kuudennessa kirjassa on suoranainen muistuma Lukillioksen epigrammista 257 *Anthologia Graecan* yhdennessätoista kirjassa:

Ἐρμιογένῃ τὸν ἰατρὸν ἰδὼν Διόφαντος ἐν ὕπνοις
οὐκέτ' ἀνηγέρθη καὶ περιάμμα φέρων.¹⁷²

Diophantus näki lääkäri Hermogeneen unessaan eikä enää koskaan herännyt, vaikka kantoi amulettia.

*Lotus nobiscum est, hilaris cenavit, et idem
inuentus mane est mortuus Andragoras.
Tam subitae mortis causam, Faustine, requiris?
In somnis medicum uiderat Hermocraten.*¹⁷³

Andragoras kylpi kanssamme ja illallisti iloisena,
aamulla hänet löydettiin kuolleena.
Haluatko tietää noin äkillisen kuoleman syyn, Faustinus?
Hän näki unessa lääkäri Hermocrateen.

Yhtä kaikki, Lukillioksen persoonasta tiedetään hyvin vähän, ja olisi hyvin mielenkiintoista yrittää tulevaisuudessa selvittää mahdollisia yhtymäkohtia Lukillioksen ja Luciliuksen välillä. Kuten luvussa 6 saamme nähdä, ei Lukillios ole ainoa Napolin seudulta kotoisin oleva runoilija, jonka kirjallinen toiminta sijoittuu Neron aikaan. Tosin, kuten K. Büchner esittää, Lukillios vaikuttaa epigrammiensa perusteella hieman eriluontoiselta henkilöltä kuin Senecan Lucilius,¹⁷⁴ mutta ehkäpä asiaa ei kuitenkaan ainakaan pelkkien stereotyyppeihin perustuvien uskomusten perusteella kannata jättää kokonaan selvittämättä. On tosin huomioitava se seikka, että mikäli Lucilius ja Lukillios olisivat sama henkilö, on perin kummallista, että Seneca ei kirjeissään Luciliukselle mainitse sanallakaan tämän kirjoittavan kreikankielisiä epigrammeja.¹⁷⁵

¹⁷² *Anth. Pal.* 11, 257.

¹⁷³ *Mart.* 6, 53.

¹⁷⁴ Büchner 1955, 1155.

¹⁷⁵ Duret 1986, 3183.

6 LUCILIUS IUNIOR, RUNOILIJA?

6.1 Viittaukset Luciliuksen teoksiin Senecalla

Kuten edellä on esitetty, jotkut tutkijat ovat jopa kyseenalaistaneet Luciliuksen olemassaolon kokonaan. Harvassa ovat siis ne, jotka rohkenevat laskea hänet antiikin auktoreiden joukkoon. Siitä, miten Seneca Luciliusta teoksissaan kuvailee, ei ole kuitenkaan vaikeaa päätellä, että Lucilius oli ainakin innokas kirjallisuuden harrastaja. Kirjeessä 45 Seneca tyynnyttelee Luciliusta, joka valittaa Sisilian heikkoa kirjavalikoimaa:

*Librorum istic inopiam esse quereris. Non refert, quam multos, sed quam bonos habeas: lectio certa prodest, varia delectat.*¹⁷⁶

Valitat siellä vallitsevasta kirjojenpuutteesta. Määrä ei ole tärkeää vaan laatu: paikkansa pitävä lukemisto on hyödyksi, vaihteleva viihdyttää.

Useassa kohdin Seneca myös viittaa Luciliuksen kirjoittamiin säkeisiin. Kysymyksessä kirjeenvaihdon reaalisuudesta ja Luciliuksen roolista kirjeissä nousee Luciliuksen henkilö voimakkaimpana esiin juuri tällaisissa kohdissa. Esimerkiksi koko kirjeen 46 kestävä Luciliuksen kirjoittaman teoksen ylistys tuntuisi melko ihmeelliseltä, mikäli kyseistä kirjettä ei olisi osoitettu nimenomaan Luciliukselle palautteeksi hänen Senecalle lähettämästään teoksesta:

Librum tuum, quem mihi promiseras, accepi et tamquam lecturus ex commodo adaperui ac tantum degustare volui. Deinde blanditus est ipse ut procederem longius. Qui quam disertus fuerit, ex hoc intellegas licet: levis mihi visus est, cum esset nec mei nec tui corporis, sed qui primo aspectu aut Titi Livii aut Epicuri posset videri. Tanta autem dulcedine me tenuit et traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerim. Sol me invitabat, fames admonebat, nubes minabantur: tamen exhausi totum. Non tantum delectatus, sed gavisus sum. Quid ingenii iste habuit, quid animi! Dicerem, quid impetus, si interquievisset, si <ex> interuallo surrexisset: nunc non fuit impetus, sed tenor. Conpositio virilis et sancta; nihilominus interveniebat dulce illud et loco lene. Grandis, erectus es: hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid et materia: ideo eligenda est fertilis, quae capiat ingenium, quae incitet. <De> libro plura scribam cum illum retractavero: nunc parum mihi sedet incidium, tamquam audierim illa, non legerim. Sine me et inquirere. Non est quod verearis:

¹⁷⁶ Sen. *epist.* 45, 1.

*verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tam longe mentiatur! Nisi quod iam etiam causa sublata est, mentimur sublationis causa. Vale.*¹⁷⁷

Sain kirjasi, jonka lupasit minulle, ja avasin sen vain maistellakseni hiukan, sillä olin päättänyt nauttia siitä myöhemmin mukavissa olosuhteissa. Teos oli kuitenkin niin viehättävä, että tempaannuin mukaan. Voit ymmärtää, kuinka erinomainen se oli, kun kerron sinulle tämän: se vaikutti minusta kevytlukuiselta, eikä sinun tai minun kirjoittamalta, vaan pikemminkin ensisilmäyksellä Titus Liviuksen tai Epikuroksen tekemältä. Se taivutti minut puoleensa niin suurella sulokkuudella, että luin sen loppuun ilman keskeytystä. Aurinko houkutteli minua, nälkä hoputti, pilvet uhkasivat: siitä huolimatta ahmin sen kerralla kokonaan. Viehätyksen lisäksi tunsin riemua. Mitä nerokkuutta, mitä sielukkuutta se pitikään sisällään! Voisin myös kehua sen iskevyyttä, mikäli siinä olisi ollut hengähdystaukoja, joiden jälkeen käsittely olisi alkanut uudestaan, mutta siinä ei ollut yksittäisiä iskuja, vaan jatkuvaa voimaa. Kokonaisuus oli moitteeton ja vahva, mutta silti siitä ei puuttunut viehättävyyttä eikä lempeyttä. Olet ylevä ja jalo: toivon sinun jatkavan samalla tiellä. Myös aihe oli vaikuttava: hedelmällisiä aiheita onkin valittava sen tähden, että ne valloittavat mielen ja kannustavat sitä. Kirjoitan teoksestasi enemmän, kunhan olen lukenut sen uudelleen. Nyt en pysty antamaan kuin vajavaisen arvion, vain kuin olisin kuunnellut sen lukemista enkä lukenut itse. Anna minun myös paneutua siihen tarkemmin. Sinun ei tarvitse pelätä, saat kuulla totuuden. Oi sinua onnellista, sinussa ei ole mitään, minkä vuoksi sinulle täytyisi valehdella näin kaukaa! Paitsi jos, kun kaikki syyt ovat poissa, valehtelemme vain tavan vuoksi. Voi hyvin.

L. Stecchini ja J. Sammer pitävät Luciliusta Senecan teosten editoijana ja julkaisijana, ja jopa Senecan tyyliä jäljittelevän tragedian *Octavia* tekijänä. He katsovat Luciliuksen editoineen Senecan yhdeksän tragediaa ja moraalikirjeet Neron kuoleman jälkeen.¹⁷⁸ Jos Stecchinin ja Stammerin tapaan oletetaan, että Lucilius toimi Senecan teosten postuumina editoijana ja julkaisijana, ja jos Lucilius todella oli kirjailija, niin mikäpä sen parempaa mainosta omille teoksille kuin edellisen kaltainen riemulaulu koko latinankielisen kirjallisuuden suurimpien nimien suusta!

¹⁷⁷ Sen. *epist.* 46, 1-2.

¹⁷⁸ Stecchini & Sammer 1996. Myös Herrmann pitää Luciliusta *Octavian* tekijänä (Herrmann 1958, 25-30).

Luciliuksen jambista senaaria Seneca ylistää kahdeksannen kirjeen lopussa viitaten Publilius Syrukselta peräisin olevaan mietelauseeseen:

*Unum versum eius, qui ad philosophiam pertinet et ad hanc partem,
quae modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostro habenda:
'alienum est omne quidquid optando evenit.'
Hunc sensum a te dici non paulo melius et adstrictius memini:
'non est tuum fortuna quod fecit tuum.'
Illud etiam nunc melius dictum a te non praeteribo:
'dari bonum quod potuit, auferri potest.'*¹⁷⁹

Lainaan häneltä yhden säkeen, joka liittyy erityisesti tähän juuri käsillä olleeseen filosofian alueeseen. Hän kiistää onnen antimien olevan hallittavissamme:
"Kaikki toivomalla saatu on vieraan omaa."
Muistan sinun ilmaiseen tämän ajatuksen paljon paremmin ja tiiviimmin:
"Ei ole omaasi se, minkä kohtalo sinulle lahjoitti."
En jätä huomiotta myöskään tätä vielä kauniimpaa säettäsi:
"Annettu hyvä voidaan myös ottaa pois."

Seneca siteeraa lukuisia kertoja kirjeissään käsittelemiinsä teemoihin sopivia Vergiliuksen säkeitä. Kirjeessä 24 hän kuitenkin tutustuttaa lukijansa myös Luciliuksen heksametriin:

*Permitte mihi hoc loco referre versum tuum, si prius admonuero ut
te iudices non aliis scripsisse ista sed etiam tibi [...] Memini te illum
locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere sed
minutatim procedere. [...] Haec cum descripsisses quo soles ore, semper
quidem magnus, numquam tamen acrior quam ubi veritati commodas
verba, dixisti, ' mors non una venit, sed quae rapit, ultima mors est'.
Malo te legas quam epistulam meam; apparebit enim tibi hanc,
quam timemus, mortem extremam esse, non solam.*¹⁸⁰

Salli minun viitata tässä kohdin erääseen säkeeseesi muistutettuani ensin, että et ole kirjoittanut vain muita vaan myös itseäsi varten. [...] Muistan sinun kerran käsitelleen tätä teemaa, että emme kohtaa kuolemaa yhtäkkiä vaan etenemme sitä kohden vähitellen. [...] Kuvattuasi näitä asioita tyypillisellä tyylikkyydelläsi, aina ylevästi, mutta et koskaan iskevämmin kuin silloin, kun sanasi tarttuvat totuuteen, sinä sanoit:
"Ei tule vain yhtä kuolemaa, se, joka vie, on vain viimeinen."
Tahdon sinun lukevan ennemmin omia tekstejäsi kuin kirjettäni: huomaat, että se kuolema, jota pelkäämme, on viimeinen, mutta ei ainoa.

¹⁷⁹ *Epist.* 8, 9-10.

¹⁸⁰ *Epist.* 24, 19-21.

Kirjeiden lisäksi Seneca viittaa Luciliuksen säkeisiin myös *Naturales quaestiones*-teoksensa kolmannessa kirjassa:

*siue, ut apud te, Iunior carissime, inuenio,
"Elius Siculis de fontibus exilit amnis"*¹⁸¹

tai kuten sinä, rakas Iuniorini, kirjoitat:
"Eliksen joki saa alkunsa Sisilian lähteistä."

Tämän lisäksi kirjeessä 77 on heksametri, jonka tekijää Seneca ei mainitse:

*Cum intravenere Capreas et promunturium, ex quo
'alta procelloso speculatur vertice Pallas'*¹⁸²

Kun (laivat) saapuvat Caprille ja lahdelle, jossa
korkealla myrskyisältä huipulta katselee Pallas ...

Seneca esittää heksametrin ilman mainintaa tekijästä siten, että se on todennäköisesti ollut Luciliukselle erityisen tuttu, mahdollisesti myös häneltä peräisin. Aiheena ovat Luciliukselle tutut Napolinlahden maisemat ja tyyllisenä yksityiskohtana heksametrissä huomionarvoista on samanlainen hyperbaton kuin Luciliukselle varmuudella kuuluvassa edellä esitellyssä säkeessä *Elius Siculis de fontibus exilit amnis*.

P. Oltramaren mukaan Seneca muistelee Luciliuksen kirjoittamia säkeitä myös *Naturales quaestiones* -teoksen neljännessä kirjassa:

*Unam, ut scis, Aegyptus in hoc spem suam habet: proinde aut sterilis
annus aut fertilis est, prout ille magnus influxit aut parcior; "nemo
aratorum respicit caelum." Quare non cum poeta meo iocor et illi
Ouidium suum impingo, qui ait "nec Pluuio supplicat herba Ioui"?*¹⁸³

Kuten tiedät, tämä on Egyptille kaikki kaikessa. Se, onko vuosi
hedelmällinen vai ei, riippuu siitä, kuinka paljon tuo joki tulvii:
"yksikään viljelijä ei katso siellä taivasta". Miksen leikittelisi
runoilijani kanssa ja siteeraisi hänelle hänen rakasta Ovidiustaan:
"eikä ruoho rukoile sateenjumala-Juppiteria"?

¹⁸¹ Sen. nat. 3, 1, 1

¹⁸² Sen. epist. 77, 2.

¹⁸³ Sen. nat. 4, 2, 2. Senecan Ovidius-sitaatti on itse asiassa Tibullukselta: Tib. 1, 7, 26.

Poeta meus on siis Lucilius ja *nemo aratorum respicit caelum* muistuma jostain hänen tekstistään.¹⁸⁴ G. Harrod ehdottaa heksametrin alkuperäiseksi ilmiäiseksi seuraavaa:¹⁸⁵

*nemo <ibi> aratorum <pro frugibus> aspicit <altum>
caelum.*

Kirjeessä 79, joka rohkaisee Luciliusta käsittelemään tulivuori Etnaa runossaan, Seneca puolestaan käyttää Luciliuksen ja runoilun välisestä suhteesta ilmausta *morbis*:¹⁸⁶

*Non est autem quod istam curam imputes mihi. Morbo enim tuo
daturus eras, etiam si nemo mandaret.*¹⁸⁷

Ei ole kuitenkaan niin, että tekisit tämän vain pyyntöni takia.
Antautuisit nimittäin paheellesi ilman kehotustakin.

Kaiken kaikkiaan edellä esitetyistä Luciliuksen säkeistä on nähtävissä, että hän oli viehtynyt kirjoittamaan heksametrimitaista runoutta luonnonilmiöitä sekä filosofiaa käsittelevistä aiheista. Senecan lukuisista viittauksista Luciliuksen kirjoituksiin voidaan päätellä, että Lucilius ei kirjallisuuden saralla ollut mitenkään vähäpätöinen tekijä. Lisäksi Senecan kirjeessä 19 Luciliukselle esittämä toteamus antaa ymmärtää, ettei Lucilius suinkaan ollut aikanaan pelkästään Senecan arvostama kirjoittaja:

*In medium te protulit ingenii vigor, scriptorum elegantia, clarae et
nobiles amicitiae.*¹⁸⁸

Sinut tekivät tunnetuksi lahjakkuutesi, kirjoitustesi viehätys ja
ystävyytesi huomattavien henkilöiden kanssa.

Samaten pohdittaessa kirjeenvaihdon reaalisuutta tuntuu jokseenkin kummalliselta, mikäli edellisten näytteiden kohdalla kyseiset Senecan kirjeet tulkittaisiin joksikin muuksi kuin kirjeiksi nimenomaan kirjeenvaihdollisessa tarkoituksessa. Vaikka eteenpäin vievänä voimana läpi kirjekokoelman olisivatkin vain ja ainoastaan Senecan

¹⁸⁴ Oltramare 1961, 180.

¹⁸⁵ Harrod 1915, 43.

¹⁸⁶ OLD, s.v. *morbis* 3a: 'heikkous, pahe'.

¹⁸⁷ Sen. *epist.* 79, 4.

¹⁸⁸ Sen. *epist.* 19, 3.

filosofiset intohimot, on kappaleessa 4.1 kuvattu Deissmannin tekemä jaottelu *Brief-* ja *Epistel*-tyyppisten kirjeiden välillä liian kategorinen, ja siitä seuranneet tutkijoiden tekemät lokeroinnit aivan liian joustamattomia: kirjeitä kirjoittavana filosofina Seneca oli myös viisas ystävä.

Tosin Senecan moraalikirjeistä löytyy myös muutama kohta, joiden voisi katsoa olevan ristiriidassa sen kanssa, että Lucilius olisi todella ollut runoilijana tunnettu. Kirjeessä 21 Seneca nimittäin lupaa Luciliukselle,¹⁸⁹ että maailma tulee muistamaan tämän moraalikirjeiden sivuilta – mikäli tulkitaan, ettei Seneca viittaa tällä pelkästään Luciliuksen hyveellisyyteen, ja jos Lucilius olisi ollut runoilijana aikanaan niin tunnettu kuin edellisten sivujen näytteet antavat ymmärää, miksi Seneca olisi hänelle tällä tavalla ikinä kirjoittanut? Myös kirje 59, jossa Seneca kertoo Luciliukselle viehättyneensä tämän kirjoitustyylistä,¹⁹⁰ sisältää hieman kummallisen kohdan, mikäli ajatellaan, että Lucilius todella oli runoilija:

*Invenio imagines, quibus si quis nos uti vetat et poetis illas solis iudicat esse concessas...*¹⁹¹

Löydän (tekstistäsi) myös vertauksia. Jos joku kieltää meitä käyttämästä niitä ja sanoo niiden olevan vain runoilijoille sopivia...

Miksi Seneca kirjoittaisi runoilijalle, että tämän kirjeessään käyttämä kirjoitustyyli voi olla joidenkin mielestä sopivaa vain runoilijoille, mutta Senecan mielestä sen sijaan kaikille ja tästä syystä siis myös Luciliukselle? Toki Seneca arvioi tässä Luciliuksen kirjeissä käyttämää proosatyylää, mutta *poetis solis* tuntuisi viittaavan siihen, ettei Seneca Luciliusta kuitenkaan runoilijoiden joukkoon laske. Syitä tähän voi toki olla useita, kuten esimerkiksi se, etteivät moraalikirjeet loppujen lopuksi olekaan kokoelmassa kronologisessa järjestyksessä, ja kirjeenvaihto on ollut huomattavasti oletettua pidempiaikaisempaa, kuten esimerkiksi Herrmann esittää,¹⁹² mutta voi myös olla, että syyllistyn huomiossani liialliseen pikkutarkkuuteen. Kokonaiskuva, jonka Seneca Luciliuksen kirjailijanurasta teoksissaan antaa, eivät edelliset katkelmat kuitenkaan mielestäni kaada.

¹⁸⁹ Sen. *epist.* 21, 4-5. Kyseinen katkelma löytyy tutkielman sivulta 13, kappaleesta 3.1.1.

¹⁹⁰ Kirjettä 59 on käsitelty sivuilla 23-24, kappaleessa 4.1.

¹⁹¹ Sen. *epist.* 59, 6.

¹⁹² Herrmann 1958, 35.

6.2 Appendix Vergilianan *Aetna*

Appendix Vergiliana on sekalainen kokoelma runoja, joiden tekijänä on yleensä pidetty Vergiliusta joko antiikin Vergilius-elämäkertojen, suorien antiikin todisteiden tai keskiajan käsikirjoitusperinteen nojalla. Nykyisin Vergiliuksen tekijyyden suhteen ollaan runosta riippuen enemmän tai vähemmän epävarmoja. Esimerkiksi *Culex*-runoon viittaa antiikin auktureista Martialis kahdessa eri epigrammissaan¹⁹³ Vergiliuksen tekemänä, mutta toisaalta esimerkiksi *Elegiae in Maecenatem* -runo tiedetään varmuudella Vergiliusta myöhäisemmäksi jo sillä perusteella, että Maecenaan kuolema esitetään siinä jo tapahtuneena, vaikka Maecenas kuoli itse asiassa vasta 11 vuotta Vergiliuksen jälkeen.¹⁹⁴ Muiden muassa kokoelmasta löytyy myös *Aetna*, 645-säkeinen tulivuori Etnan toimintaa käsittelevä runo, jonka tekijästä ei ole varmuutta.¹⁹⁵

6.2.1 *Carmen incerti auctoris*

Antiikin kirjallisuuden joukossa ei ole yhtään teosta, joka käsittelee ensisijaisesti tulivuorten toimintaa. *Aetnan* mahdollisista edeltäjistä ei siis ole tietoa. Säilyneistä teoksista sen sisältämien tieteellisten ajatusten lähimmät vastineet on löydettävissä Senecan *Naturales quaestiones*-teoksen kuudennesta kirjasta ja Aristoteleen *Meteorologicasta*.¹⁹⁶ Runo käsittelee vulkaanista toimintaa tieteellisestä näkökulmasta pyrkien välttämään mytologisia selityksiä. Tutkijoiden keskuudessa runo on aiheuttanut kiivasta kiistelyä, yksimielisyyteen on lähinnä päästy vain siitä, että runo on latinankielinen ja käsittelee tulivuori Etnan toimintaa tieteellisestä näkökulmasta.

Kirjeessä 79 Seneca kirjoittaa Luciliukselle:

Non est autem quod istam curam imputes mihi. Morbo enim tuo daturus eras, etiam si nemo mandaret. Quid tibi do, ne Aetnam describas in tuo carmine, ne hunc sollemnem omnibus poetis locum adtingas? Quem quominus Ovidius tractaret, nihil obstitit, quod iam Vergilius impleverat. Ne Severum quidem Corneliium uterque deterruit. Omnibus praeterea feliciter hic locus se dedit et qui praecesserant, non praeripuisse mihi videntur, quae dici

¹⁹³ Mart. 8, 55, 19-20; 14, 185.

¹⁹⁴ Iodice 2002, XI-XII.

¹⁹⁵ *Aetna* liitteessä I.

¹⁹⁶ Goodyear 1965, 54.

*poterant, sed aperuisse. [Sed] multum interest, utrum ad consumptam materiam an ad subactam accedas: crescit in dies et inventuris inventa non obstant. Praeterea condicio optima est ultimi: parata verba invenit, quae aliter instructa novam faciem habent. Nec illis manus inicit tamquam alienis. Sunt enim publica. Aut ego te non novi aut Aetna tibi salivam movet. Iam cupis grande aliquid et par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit, quae tanta in te est, ut videaris mihi retracturus ingenii tui vires, si vincendi periculum sit: tanta tibi priorum reverentia est.*¹⁹⁷

Ei ole kuitenkaan niin, että tekisit tämän vain pyyntöni takia. Antautuisit nimittäin paheellesi¹⁹⁸ ilman kehotustakin. Onko mitään, mitä vois sinulle antaa, että et kuvailisi Etnaa runossasi ja koskettaisi tuota kaikille runoilijoille rakasta aihetta? Ei Ovidiustakaan estänyt käsittelemästä aihetta se, että Vergilius oli siitä jo yksityiskohtaisesti kirjoittanut, eivätkä edes Cornelius Severusta pelottaneet pois kummankaan kirjoitukset. Sitä paitsi tämä aihe osoittautui hedelmälliseksi heille kaikille, eivätkä edeltäjät ole mielestäni ammentaneet tyhjiin kaikkea, mitä siitä voi sanoa, vaan pikemminkin avanneet sen. On suuri ero siinä, käsitteleekö jo loppuun kulutettua aihetta vai valmiiksi muokattua. Jälkimmäinen kasvaa päivä päivältä eivätkä jo tehdyt keksinnöt estä myöhempiä. Mikä parasta, viimeisin kirjoittaja on aina parhaimmassa asemassa: hän löytää sanat valmiina ja voi järjestää ne uudelleen parempaan muottiin. Koska ne ovat julkista omaisuutta, hänen ei voida sanoa varastavan toisten sanoja. Mikäli sinut tunnen, Etna saa veden kielellesi: olet toivonut voivasi käsitellä jotakin suurta aihetta ja vetää vertoja edeltäjillesi. Sinun kohtuullisuutesi ei salli sinun toivoa enempää, ja sitä sinussa on niin runsain määrin, että näytät minusta suitsevan lahjakkuuttasi, mikäli näyttää mahdolliselta, että suoriudut edeltäjäsi paremmin: niin paljon sinä heitä kunnioitat.

Seneca siis toisin sanoen rohkaisee kirjeessään Luciliusta kirjoittamaan Etnasta runon. Senecan sanat ovat ainoa konkreettinen viittauskohde keskustelussa runon tekijästä, mutta itsessään niitä ei kuitenkaan voida pitää riittävänä todisteena siitä, että juuri Lucilius olisi kirjoittanut Appendix Vergilianan *Aetnan*.¹⁹⁹

A. Duff & J. Duff jakavat yleisen näkemyksen, jonka mukaan Senecan sanat kirjeessä 79 viittaavat ennemminkin siihen, että Seneca toivoi Luciliuksen tekevän kuvauksen Etnasta suunnitteilla olevaan Sisiliaa käsittelevään runoon kuin, että hän kirjottaisi

¹⁹⁷ Sen. *epist.* 79, 4-7.

¹⁹⁸ Eli runoudelle, katso tutkielman sivu 44.

¹⁹⁹ Mazzoli 1970, 262.

runon pelkästään Etnasta.²⁰⁰ Minusta Seneca kuitenkin selkeästi ilmaisee odottavansa Luciliukselta paljon enemmän kuin vain pelkkää kepeää kuvausta kyseisestä tulivuoresta. Lisäksi, mikäli kyse olisi vain pienestä osiosta jossakin suuremmassa teoksessa, niin miksi Lucilius edes tarvitsisi Senecaa rohkaisemaan häntä tarttumaan aiheeseen?

Seneca mainitsee aiemmin aiheesta kirjoittaneiksi runoilijoiksi Vergiliuksen, Ovidiuksen ja Cornelius Severuksen, kaikki kolme Augustuksen ajan runoilijoita. *Vergilius impleverat* viitanee näihin eppisiin säkeisiin:

*Portus ab accessu uentorum immotus et ingens
ipse; sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
interdumque atram prorumpit ad aethera nubem
turbine fumantem piceo et candente fauilla
attollitque globos flammaram et sidera lambit;
interdum scopulos auulsaque uiscera montis
erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo.
Fama est Enceladi semustum fulmine corpus
urgeri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
impositam ruptis flammam exspirare caminis,
et, fessum quotiens mutet latus, intremere omnem
murmure Trinacriam et caelum subtexere fumo.*²⁰¹

Tyyni on, tuulia tuntematon iso poukama siellä;
hirvein purkauksin jyrisee liki poukaman Etna,
milloin sylkee korkeuteen yönsynkeän pilven,
tuhkan hehkua lyö savukierteisiin pikimustiin,
liekkien massoja myös kohottaa, nämä tähtiä nuolee,
paasia vuorostaan, sisikuntaa raastetun vuoren,
syöksee röyhtäisten, sulatettuja louhia ilmaan
voihkaisten kohottaa kasapäin, kihisee sisimmässään.
Kertovat: Enkeladoon ukonvaajan hiiltämä ruumis
kärsii painojen alla, kun päällä on suunnaton Etna
lieskoja tupruttain yhä ahjoistaan rikotuista.
Jätti kun taas väsyneen kylan kääntää, niin koko saari
Trinakrian jyrisee, savuverhoon peittyvi taivas.²⁰²

²⁰⁰ Duff&Duff 1968, 353. Sanat *in tuo carmine* viittaavat toki siihen, että Seneca tietää Luciliuksen valmistelevan jotakin runoa, mutta Sisiliasta ne eivät sano mitään. Kirjeen 79 alussa Seneca vastaavasti on kirjoittanut odottavansa Luciliuksen kertovan tekemästään Sisilian-kiertomatkaista kirjeitse (katkelma löytyy tutkielman sivulta 22), tässä hän sen sijaan puhuu runosta.

²⁰¹ Verg. *Aen.* 3, 570-582.

²⁰² Suomennos Päivö Oksalan.

Voidaan kuitenkin pohtia, viittaako Seneca verbillä *implere* juuri edeltävään suhteellisen suppeaan kuvaukseen. Jos verbin merkitys (‘käsitellä yksityiskohtaisesti’) otetaan kirjaimellisesti, Senecan voisi olettaa tarkoittavan jotakin paljon laajempaa kuin yllä näkyviä 13 säettä. Toki verbivalinta voi olla seurausta myös Senecan mahtipontisen retorisesti Vergiliukselle osoittamasta arvostuksesta, mutta ei sanavalintaa kuitenkaan voine Vergiliuksen tekijyyttä kiistämäänkään käyttää. *Thesaurus Linguae Latinae* tosin tulkitsee, että Seneca käyttää tässä verbiä *implere* vain synonyyminä verbille *tractare*, minkä perusteella se ei siis implikoisi perinpohjaista kuvausta²⁰³.

Ovidius tractaret tarkoittanee vastaavasti seuraavaa katkelmaa:

*nec, quae sulphureis ardet fornacibus, Aetne
igneae semper erit; neque enim fuit ignea semper.
Nam sive est animal tellus et vivit habetque
spiramenta locis flammam exhalantia multis,
spirandi mutare vias, quotiensque movetur,
has finire potest, illas aperire cavernas;
sive leves imis venti cohibentur in antris
saxaque cum saxis et habentem semina flammae
materiam iactant, ea concipit ictibus ignem,
antra relinquentur sedatis frigida ventis;
sive bitumineae rapiunt incendia vires,
luteave exiguis ardescunt sulphura fumis:
nempe, ubi terra cibos alimentaue pinguia flammae
non dabit absumptis per longum viribus aevum,
naturaeque suum nutrimentum deerit edaci,
non feret illa famem, desertaue deseret ignis.*²⁰⁴

Ei rikinkatkuineen tulipätsinä hehkua aina
voi edes Etna ja ei ole hehkunut aina se ennen.
Sillä jos maa olion on kaltainen ja se aukot
nuo monet tarvitsee uloshengitykseensä, se saattaa
vaihtaa liikkueessaan tuliliekkien tulla ja mennä
hengitysreikiäkin avaten tai sulkien niitä;
tai jos Etnan taas tulenlieskat syttyvät siitä,
että sen uumenien kiviluoliin teljetyt tuulet
sinkoavat kivien kipinöitä, kun lyövät ne yhteen,
jäähtyvät luolat, kun nuo tuulet tyyntyvät joskus;
mutta jos taas bitumin piki ruokkii liekkejä tai jos
sauhuavat palaen rikin kiiltävät hippuset, eipä,
kun tulen ruokana maan varastot nuo ehtyvät kerran
eikä se poltettavaa ikiaikoja luovuta sille,

²⁰³ *ThLL* VII: 1, s.v. *impleo* II B 2a, rivi 42.

²⁰⁴ *Ov. met.* 15, 340-355.

ahnas voi tuli kestää, vaan ravinnotta ja voimaa
vailla jo nälkään sen vihoviimein sammuvat liekit.²⁰⁵

Senecan kirjeessään mainitseman Cornelius Severuksen Etna-kuvaus ei puolestaan ole säilynyt.²⁰⁶ Voidaan olettaa, että mikäli Seneca olisi tuntenut *Aetnan*, hän olisi myös maininnut sen (tai sen tekijän) kirjeessä. Kielellisten, metristen ja tyyllisten seikkojen perusteella *Aetnaa* ei voida kuitenkaan Büchnerin mukaan pitää Augustuksen ajalta peräisin olevana.²⁰⁷ Sen 645 säettä osoittavat pikemminkin tyypillistä Senecan ajan henkeä: runossa ilmenee kyllästyminen mytologiseen selitystapaan ja Neron valtakaudelle ominainen viehtymys uuden etsintään. Kerronta on kiivasta, kielenkäyttö säkeenylityksineen pelotonta, sommittelu silmiinpistävän epäsuhtaista, ja runossa ilmenee taipumus jo Senecaltakin tuttuihin voimakkaisiin antiteeseihin.²⁰⁸ Tämän perusteella *Aetna* ei siis liene Vergiliuksen tai Ovidiuksen tai Cornelius Severuksenkaan tekemä.

O. Ribbeck katsoo, että koska Seneca ei mainitse tätä runoa kirjeessä 79, ei sitä vielä kirjeen kirjoittamisen aikaan, vuonna 64,²⁰⁹ ollut olemassa.²¹⁰ Toisaalta täytyy ottaa huomioon C. Guzmán Ariasin tavoin se, että Senecan kyseisessä kirjeessä esittämä luettelo Etnaa käsitelleistä runoilijoista ei ole tyhjentävä, sillä Seneca ei mainitse näiden joukossa esim. Lucretiusta, joten yhtä hyvin myös käsillä olevan *Aetnan* tekijä on voinut jäädä Senecalta huomiotta.²¹¹

Ribbeckin näkökantaa vastaan sotii se, että vuoden 63 tuhoisa maanjäristys, joka tuhosi lukuisia Campanian kaupunkeja, muun muassa Pompejin, ei saa runossa minkäänlaista mainintaa. Runoilija kuvaa Napolin aluetta sen sijaan sanoilla *multis iam frigidus*

²⁰⁵ Suomennos on Alpo Röntyn.

²⁰⁶ Mosconi 2002, 94.

²⁰⁷ R. Ellis tosin kiinnittää huomiota siihen, että Ovidiuksen jälkeiselle latinankieliselle runoudelle tyypillistä pitkän *o*-äänteen lyhentymistä indikaatiivin preesensin yksikön ensimmäisessä persoonassa ei *Aetnassa* ole havaittavissa. Sama koskee hopealatinalle ominaista monikon päätettä *-ii*, jota *Aetnassa* ei esiinny yhtään kappaletta (Ellis 1901, xxxii). Toisaalta kuitenkin esimerkiksi hopealatinan runoudelle tyypilliset tyylipiirteet, kuten *hyperbola* (liioittelu), *sententiae* (aforistisuus), *apostrofe* (yhtäkkäinen, yleensä moralisoiva kääntyminen lukijan tai jonkun muun kerronnan ulkopuolisen kohteen puoleen ja tämän puhuttelu) ja runoilijan oppineisuuden osoittaminen (Currie 1985, xii-xxxi) ovat kaikki *Aetnassa* hyvin tiiviisti läsnä.

²⁰⁸ Büchner 1955, 1154-1155.

²⁰⁹ Kirjeet kirjoitettiin luultavasti vuosien 62 ja 65 välissä (katso kappale 3.1.2).

²¹⁰ Ribbeck 1892, 129.

²¹¹ Guzmán Arias 2003, 54.

annis.²¹² Duff & Duff katsovat, että kyseinen maanjäristys ei olisi voinut jäädä huomioimatta runoilijalta, mikäli tämä olisi ollut asiasta tietoinen.²¹³ Tämä toisin sanoen ajoittaisi runon aikaan ennen maanjäristystä, eli helmikuuta 63.²¹⁴ Büchnerin mukaan edellinen ei kuitenkaan käy perusteeksi, sillä käsitellessään Italian vulkaanisesti aktiivisten alueiden joukossa Napolin seutua *Aetnan* kirjoittaja ei puhu lainkaan itse maankuoren liikkeestä vaan käyttää sanoja *multis iam frigidus annis* viitatessaan tulivuorenpurkausten polttoaineeseen *lapis molarikseen*.²¹⁵ Täytyy myös muistaa se, että Pompejin asukkaatkaan eivät tunnetuin seurauksin säikähtäneet maan järähtelyä, eivätkä pitäneet sitä varoituksena vuorenjyrähtelystä, vaan kaupungin jälleenrakennus oli kukoistusvaiheessaan tuhoisan purkauksen sattuessa.

Oli miten hyvänsä, sanat *multis iam frigidus annis* asettavat runon valmistumiselle varman takarajan. Runon mukaan Napolin seudulla ei siis ole aktiivisia tulivuoria, joten se on väistämättä valmistunut ennen vuoden 79 elokuun 24. päivää.²¹⁶

6.2.2 *Verba parata aliter instructa*

Aetnasta on löydettävissä lukuisia muistumia aiemmilta runoilijoilta, erityisesti Lucretiukselta, Vergiliukselta ja Ovidiukselta, jotka kaikki ovat käsitelleet Etnaa runoteoksissaan.

6.2.2.1 Lucretius

Lucretius on *Aetnan* kirjoittajan merkittävin esikuva. Hänen vaikutustaan runossa on erityisesti uskomuksiin ja myytteihin perustuvan selitystavan torjuminen. Lucretiuksen tapaan *Aetnan* kirjoittaja on opastaja, joka paljastaa näkyvän ilmiön takana piilevät tuntemattomat syyt,²¹⁷ ja esittää lukijalle vetoituksen käyttää omaa päättelyä.²¹⁸ Opillisesti huomionarvoista on puolestaan erityisesti se, että *Aetnan* kirjoittaja seuraa

²¹² *Aetna*, 431-432.

²¹³ Duff&Duff 1968, 352.

²¹⁴ Esim. *Sen. nat.* 6, 1, 1.

²¹⁵ Büchner 1955, 1154-1155.

²¹⁶ Mosconi 2002, 95.

²¹⁷ Esim. *Lucr.* 1, 50sq.; 1, 151sq.; *Aetna* 144-145.

²¹⁸ Mosconi 2002, 154; *Lucr.* 1, 400-409; *Aetna* 143-145.

Lucretiuksen käsitystä tuulesta tulivuorenpurkauksen perimmäisenä moottorina.²¹⁹ Lucretiuksen vaikutusta *Aetnassa* on myös luonnonilmiöiden tarjoaman todistusaineiston riittävyuden korostaminen.²²⁰ *Aetnassa* havaintotiedon arvon voimakas korostaminen näkyy esimerkiksi säkeissä 135-136, 177-179, 191-193, 448-449 ja 548. Erityisesti säkeet 191 ja 548 tiivistävät runon tutkivan asenteen:²²¹

*res oculos ducent, res ipsae credere cogent*²²²
Tosiasiat opastavat silmiämme,
vain tosiasiat pakottavat uskomaan.

*Nec locus ingenio est: oculi te iudice vincent.*²²³
Eikä ole sijaa nokkeluudelle, havainto omin silmin on vahvempi.

Asenteeltaan *Aetna* seuraa siis hyvin tarkasti Lucretiuksen jalanjälkiä, mutta myös kielellisesti se marssii monissa paikoin Lucretiuksen asettamaan tahtiin. Tyyllillisesti yhtäläisyyksiä Lucretiukseen voi löytää ainakin *Aetnassa* useasti toistuvassa tavassa aloittaa argumentti *quod si* -kysymyksellä, joka on tyypillinen Lucretiuksen käyttämä muoto: *Aetnassa* se tavataan seitsemän ja Lucretiuksella kaiken kaikkiaan 38 kertaa.²²⁴

Myös *Aetnassa* esiintyvät Lucretius-muistumat ovat lukuisat. Heti runon ensimmäisessä säkeessä

Aetna mihi ruptique cavis fornacibus ignes

on nähtävissä kaksi lucretiusmaista ilmaisuja. Lucretiuksella esiintyy ensimmäisen kirjan Etna-kuvauksessa *eruptos ... ignis*:²²⁵

*hic est vasta Charybdis et hic Aetnaea minantur
murmura flammaram rursum se colligere iras,
faucibus eruptos iterum vis ut vomat ignis
ad caelumque ferat flammai fulgura rursum.*²²⁶

²¹⁹ Lucr. 6, 680-702 ja *Aetna* 208-218.

²²⁰ Esim. Lucr. 2, 565; 3, 690; 6, 139; 6, 249.

²²¹ Mosconi 2002, 154.

²²² *Aetna* 191.

²²³ *Aetna* 548.

²²⁴ Mosconi 2002, 154.

²²⁵ Mosconi 2002, 142.

²²⁶ Lucr. 1, 722-725.

Samankaltainen ilmaus löytyy Lucretiuksen toisesta kirjasta, jossa puhutaan salamoista:

*nunc hinc nunc illinc **abrupti** nubibus **ignes***²²⁷

Vastaavasti *Aetnan* alkusäkeen *cavis fornacibus* on muistuma Lucretiuksen kuudennesta kirjasta:²²⁸

*multa rotantque **cavis** flammam **fornacibus** intus*²²⁹

Kyseiset muistumat heti *Aetnan* ensimmäisessä säkeessä ovat selkeästi runoilijan harkittu kumarrus Lucretiuksen suuntaan. Sanastollisia yhtäläisyyksiä on löydettävissä myös useista muista paikoista, eritoten Lucretiuksen kuudennen kirjan säkeet 639-702, jotka sisältävät kuvauksen Etnan toiminnasta, on *Aetnan* tekijä lukenut tarkoin.²³⁰ Tämä näkyy esimerkiksi seuraavissa katkelmissa:

Lucr. 6, 639-646: *Nunc ratio quae sit, **per fauces** montis ut Aetnae **expirent ignes** interdum turbine tanto, expediam. Neque enim mediocri clade coorta flammae tempestas Siculum dominata per agros finitimis ad se convertit gentibus ora, fumida cum caeli scintillare omnia templa cernentes pavida complebant **pectora cura**, quid **moliretur** rerum natura novarum.*

*Aetna 73: aestuat et petulans **exspirat faucibus ignem.***

*Aetna 24: fortius ignotas **molimur pectore curas.***

²²⁷ Lucr. 2, 214.

²²⁸ Mosconi 2002, 142.

²²⁹ Lucr. 6, 202.

²³⁰ Lucretiuksen Etna-kuvaus suomennoksineen liitteessä 2.

6.2.2.2 Vergilius

Siinä missä Lucretiusta voidaan pitää *Aetnan* runoilijan opillisena esikuvana, on Vergilius vastaavasti ollut runollinen esikuva.²³¹ Tästä johtuu myös se, miksi runoa pitkään pidettiin Vergiliuksen tekemänä, vaikka jo Donatus 300-luvulla²³² kirjoittaa Vergiliuksesta.²³³

*Scripsit etiam de qua ambigitur "Aetnam."*²³⁴

Hän kirjoitti myös *Aetnan*, mutta tämä on epävarmaa.

Sisällöllisesti *Aetna* kuitenkin hyökkää Vergiliuksen suosimaa mytologista selitystapaa vastaan, ja lisäksi *Aetnan* säkeet 260-271 voidaan nähdä *Georgicaan* kohdistettuna polemiikkina, sillä ne asettavat tieteellisen tiedon etsimisen *Georgicassa* ylistettyä maanviljelijän konkreettista työtä ja hyödyn tavoittelua jalommaksi toiminnaksi.²³⁵

Aetnassa on useita muistumia Vergiliuksen teoksista, joista monet tosin ovat jo Lucretiuksella ilmeneviä muotoja. Esimerkiksi jo edellä nähty runon aloittava säe

Aetna mihi ruptique cavis fornacibus ignes

voidaan nähdä Lucretiuksen lisäksi myös muistumana Vergiliukselta,²³⁶ sillä siinä esiintyviä sanayhdistelmiä löytyy Vergiliukselta useista kohdista, mm. seuraavista:

Verg. *georg.* 1, 472: *uidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam*

Verg. *georg.* 4, 263: *aestuat ut clausis rapidus fornacibus ignis*

Verg. *Aen.* 3, 199: *abstulit, ingeminant abruptis nubibus ignes*

Vergiliuksen teokset ovat olleet *Aetnan* runoilijalla ilmeisen hyvin muistissa,²³⁷ sillä runossa esiintyvät Vergilius-muistumat ovat usein samassa metrisessä asemassa kuin Vergiliuksella. Esimerkiksi:

²³¹ Duff & Duff 1968, 353.

²³² Vai Suetonius 100-luvulla?

²³³ Mosconi 2002, 94; Ellis 1901, xxi.

²³⁴ Don. *vita Verg.* 19.

²³⁵ Mosconi 2002, 161.

²³⁶ Lucretius puolestaan oli Vergiliukselle heksametrimitaisen opetusrunon esikuva.

²³⁷ Se ei tietenkään ole yllätys Vergiliuksen arvostuksen huomioon ottaen.

Verg. *Aen.* 10, 227: *eminet ac laeua tacitis subremigat undis*

Aetna 298: *quae tenuem impellens animam subremigat unda*

Verg. *Aen.* 2, 19: *includunt caeco lateri penitusque cauernas*

Aetna 308: *non dubium rupis aliquas penitusque cavernas*

Verg. *georg.* 1, 49: *illius immensae ruperunt horrea messes*

Aetna 12: *annua sed saturae complerent horrea messes*

Culex 36: *viribus apta suis Phoebo duce ludere gaudet*

Aetna 8: *vota: per insolitum Phoebo duce tutius itur*

Verg. *Aen.* 2, 309: *Tum uero manifesta fides, Danaumque patescunt*

Verg. *Aen.* 3, 375: *auspiciis manifesta fides, sic fata deum rex*

Aetna 177: *Aetna sui manifesta fides et proxima vero est.*

Yhtymäkohdat Vergiliukseen ovat ilmeiset ja Vergiliuksen voikin sanoa selkeästi kuuluvan niihin (*priores*), joiden sanat *Aetnan* kirjoittaja on järjestänyt, jos ei nyt välttämättä parempaan muottiin, niin ainakin uudelleen.

6.2.2.3 Ovidius suus

Vergiliuksen lisäksi *Aetnan* runoilijan esikuvana voidaan pitää Ovidiusta.²³⁸ Runon sisältöä tarkasteltaessa Ovidiukseen pätee sama kuin Vergiliukseenkin: muistumien perusteella edeltäjän sanat on luettu, mutta asenne näillä sanottuja asioita kohtaan on polemisoiiva. On huomionarvoista, että *Aetnan* säkeissä 9-23 kuluneiksi julistetut runonaiheet tavataan Ovidiuksen *Amores*-teoksen siinä runossa,²³⁹ jossa Ovidius listaa runoilijalle kaikkein sopivimmat aiheet. Vaikuttaakin siltä, että kyseinen katkelma edustaa *Aetnan* kirjoittajalle mallia, jonka vastaisesti hän määrittelee omat valintansa runonsa suhteen.²⁴⁰ Asian vahvistukseksi *Aetnan* säkeestä 20 löytyy muistuma juuri tästä Ovidiuksen runosta:

Aetna 20: *aversumve diem sparsumve in semina dentem?*

Ov. am. 3, 12, 35-40: *Protea quid referam Thebanaque semina dentes;*
qui vomerent flammis ore, fuisse boves;
flere genis electra tuas, auriga, sorores;
quaeque rates fuerint, nunc maris esse deas;
aversumque diem mensis furialibus Atrei,
*duraque percussam saxa secuta lyram?*²⁴¹

Ei liene sattumaa, että lueteltuaan säkeissä 9-23 nämä jo ”loppuunkuluneet” aiheet *Aetnan* kirjoittaja vastaa Ovidiukselle heti säkeessä 24 muistellen Lucretiusta:²⁴²

*Fortius ignotas molimur pectore curas*²⁴³
Suuremmalla rohkeudella käymme
tuntematonta aihetta päin.

Vergilius ja Ovidius edeltäjinään runoilijamme lähtee siis täten Lucretiuksen rohkaisemana urheasti astelemaan ylös *Etnan* rinnettä.

²³⁸ Duff & Duff 1968, 353.

²³⁹ Ov. am. 3, 12.

²⁴⁰ Mosconi 2002, 146.

²⁴¹ Ov. am. 3, 12, 35-40.

²⁴² Katso tutkielman sivu 53.

²⁴³ *Aetna* 24.

6.2.3 *Res oculos ducent – Aetna silminnäkiäkuvauksena*

Runon perusteella voi pitää todennäköisenä, että sen kirjoittaja on itse käynyt Etnalla ja ollut todistamassa sen purkautumista.²⁴⁴ Hän kuvaa intohimoisesti tätä luonnonihmettä ylistäen sitä kaikkia muita nähtävyyksiä paremmaksi:

*Artificis naturae ingens opus aspice: nulla
tu tanta humanis rebus spectacula cernes*²⁴⁵

Katso luovan luonnon suurta taideteosta,
mitään vastaavaa näytelmää eivät ihmiskädet saa aikaan.

Hän ei kuvaa pelkästään kraaterin muotoa²⁴⁶ eikä huipulle kipuavia palvontamenojen suorittajia,²⁴⁷ vaan myös itse purkausta, vuoren sisältä kuuluvaa jyrinää, tulisuihkua ja ennen kaikkea laavavirtaa niin selkeästi, että kertomus on kuin silminnäkijän.²⁴⁸ Sanastollisesti asiaa tukee se, että runo ryöppyää havaitsemista tarkoittavia ilmauksia; esimerkiksi sana *cerno*²⁴⁹ esiintyy tekstissä kaiken kaikkiaan 16 kertaa.²⁵⁰

Runoilijan kuvaus purkauksesta on huomattavan analyttinen myös verrattuna muihin Etnan aktiviteettia koskeviin kuvauksiin.²⁵¹ Säkeissä 199-202 on kuvattu tulivuorenpurkauksen keskeisiä vaiheita²⁵² niin tarkasti, että niitä voi pitää suorana silminnäkiäkuvauksena tapahtumasta.²⁵³

*Pellitur exustae glomeratim nimbus harenae,
flagrantes properant moles, volvuntur ab imo
fundamenta, fragor tota nunc rumpitur Aetna,
nunc fusca pallent incendia mixta ruina.*²⁵⁴

Ulos pöllyää pilviryöppy tulista hiekkaa,

²⁴⁴ Ribbeck 1892, 128.

²⁴⁵ *Aetna* 600-601.

²⁴⁶ *Aetna* 180-187.

²⁴⁷ *Aetna* 339-340.

²⁴⁸ Ribbeck 1892, 128; *Aetna* 199-202; 358-362; 457-509.

²⁴⁹ *OLD*, s.v. *cerno*: 'tarkkailla, havaita, erottaa'.

²⁵⁰ Guzmán Arias 2003, 54. *Aetna* 140, 160, 196, 273, 302, 340, 343, 401, 425, 452, 457, 477, 494, 542, 573, 602.

²⁵¹ Esimerkiksi sivulla 48 esitelty Vergiliuksen kuvaus. Mosconi 2002, 170.

²⁵² Säkeessä 199 kuvataan vulkaanisen tuhkan purkausta, säkeessä 200 laavavirtoja purkausvaiheessa, säkeissä 200-201 järjestyksiä ja ääniä sekä säkeessä 202 jäähtyviä laavavirtoja.

²⁵³ Mosconi 2002, 156.

²⁵⁴ *Aetna* 199-202.

palavat kivimassat tunkevat, pohjarakenteet
vyöryvät ylös, nyt joka puolelta räjähtää Etna,
ja tulet hehkuvat vaaleina tummaan murskaa vasten.

Sama on havaittavissa säkeissä 358-362:

*Sive peregrinis igitur propriisve potentes
coniurant animae causis, ille impetus ignes
et montis partes atra subiectat harena
vastaque concursu trepidantia saxa fragoris
ardentisque simul flammis ac fulmina rumpunt...*²⁵⁵

Ovat syyt tuulten voimaan sitten ulko- tai
sisäsyntyisiä, tuo iskuvoima paiskaa ulos
liekkejä ja osia vuoresta mustana hiekkana
ja valtavat lohkat törmäilevät räjähdysten
sekasorrossa päästäten samalla purkautumaan
palavia liekkejä ja salamoita...

Aetnan säkeiden 457-509 sisältämä kuvaus purkauksesta on puolestaan niin yksityiskohtainen tarkka, että sitä lukiessa tuntuu kuin istuisi nojatuolissa television ääressä ja katselisi tulivuorenpurkauksesta kertovaa luontodokumenttia. Runoilijallamme ei kyseistä teknologian suomaa ihanuutta ole ollut käytössä, ja säkeessä 465 hän ilmoittaa nojatuolikseen kukkulan, jonka turvasta purkauksen on voinut kaukaa nähdä:

*Haud equidem mirum <in> facie quam cernimus extra,
si lenitur opus, res stat: magis uritur illic
sollicitatque magis vicina incendia saxum
certaque venturae praemittit pignora flammae.* 460
*Nam simul atque movet vires turbamque minatur,
diffugit extemploque solum trahit tictaque ramist
et grave sub terra murmur denuntiat ignes.
Tum pavidum fugere et sacris concedere rebus
par erit: e tuto speculaberis omnia colli.* 465
*Nam subito effervent onerosa incendia raptis
accensae subeunt moles truncaequae ruina
provolvunt atque atra sonant examina harenae.
Illinc incertae facies hominumque figurae:
pars lapidum domita est, stanti pars robore pugnat* 470
*nec recipit flammis; hic indefensus anhelat
atque aperit se hosti, decrescit spiritus illi,
haud aliter quam cum laeto devicta tropaeo*

²⁵⁵ *Aetna* 358-362.

<i>prona iacet campis acies et castra sub ipsa.</i>	
<i>Tum si quis lapidum summo pertabuit igni,</i>	475
<i>asperior t̄sopitaest et quaedam sordida faex est,</i>	
<i>qualem purgato cernis desiderare ferro.</i>	
<i>Verum ubi paulatim exsiluit sublata caducis</i>	
<i>congeries saxis, angusto vertice surgens,</i>	
<i>hic veluti in fornace lapis torretur et omnis</i>	480
<i>exustus penitus venis subit altius umor,</i>	
<i>amissis opibus levis et sine pondere pumex</i>	
<i>excutitur. Liquor ille magis fervere magisque</i>	
<i>fluminis in speciem mitis procedere tandem</i>	
<i>incipit et pronis demittit collibus undas.</i>	485
<i>Illae paulatim bis sena in milia pergunt;</i>	
<i>quippe nihil revocat, curvis nihil ignibus obstat,</i>	
<i>nulla tenet moles, frustra simul omnia pugnant;</i>	
<i>nunc silvae rupesque natant, nunc tecta, solumque</i>	
<i>ipsum adiutat opus faciemque sibi induit amnis.</i>	490
<i>Quod si forte cavis cunctatus vallibus haesit,</i>	
<i>- utpote inaequalis, volvens, perpascitur agros -,</i>	
<i>ingeminant fluctus et stantibus increpat undis</i>	
<i>sicut cum rapidum curvo mare cernimus aestu</i>	
<i>ac primum tenuis undas agit t̄ulteriores</i>	495
<i>progrediens late diffunditur et t̄succernent</i>	
<i>flumina consistunt ripis ac frigore durant</i>	
<i>paulatimque ignes coeunt ac flammea massis</i>	
<i>exuitur facies. Tum prima ut quaeque rigescit</i>	
<i>effumat moles atque ipso pondere tracta</i>	500
<i>volvoitur ingenti strepitu praecepsque sonanti</i>	
<i>cum solido inflixa est, pulsatam dissipat ictus</i>	
<i>et, qua disclusa est, candenti robore fulget;</i>	
<i>scintillas procul ecce vides, procul ecce, ruentis:</i>	505
<i>emicat examen plagis, ardentia saxa</i>	504
<i>incolumi fervore cadunt. Fert impetus ingens,</i>	
<i>Symaethi quondam ut ripas traiecerit amnis:</i>	
<i>t̄vix iunctis quisquam fixo dimoverit illast</i>	
<i>vicenos persaepe pedes iacet obruta moles.²⁵⁶</i>	

Se, mitä näemme vuoren hahmossa ulkopuolelta, ei ole ihmeellistä; jos toiminta laantuu, purkaus jatkuu kuitenkin: kivimassa palaa voimakkaammin kraaterissa kiihdyttäen liekkeihin kaikkea lähellään ja ilmoittaa varmoja merkkejä liekkimerestä, joka on tulossa. 460 Sillä heti, kun se kokoaa voimansa ja uhkaa sekasorrolla, se leviää joka puolelle vetäen hetkessä maaperän mukaansa [...] ja kumea maanalinen möyrynä ilmoittaa tulen saapuvan. Silloin on järkevää paeta pelokkaana ja väistyä jumalaisten ilmiöiden tieltä: voit katsella kaikkea turvassa kukkulalta. 465 Sillä yhtäkkiä leimahtavat massalla itseään ruokkineet liekit, tuleen syttyneet möhkäleet vyöryvät, ja irronneet lohkaaret pyörivät

²⁵⁶ *Aetna* 457-509.

ryminällä alas hiekkapilvien jylistessä tummina.
 Kukkulalta voi nähdä epämääräisiä hahmoja ja ihmisenkuvia, joista
 osa näyttää lyödyiltä, osa taistelee pystyssä vahvasti vastaan 470
 eikä alistu tulelle: yhtäällä joku läähättää vailla suojaa
 tarjoten itsensä viholliselle, toisen hengitys hiipuu,
 kuten murskaavan voiton lyömältä
 sotajoukolta, joka makaa kentällä lähellä leiriään.
 Jos sitten äärimmäinen kuumuus on sulattanut jonkun kivistä, 475
 se on sammuttuaan rosoisempi ja kuin likaista kuonaa,
 jollaista voit nähdä irtoavan puhdistetusta raudasta.
 Mutta kun pudonneiden kivien kasa on vähitellen
 noussut korkeammaksi teräväkärkisenä,
 siellä kiviaines palaa kuin uunissa ja kaikki 480
 kosteus nousee höyryntyneenä sisältä onkaloista korkeammalle;
 ja kivi, menetettyään kovuutensa, ryöpyy hauraana hohkakivenä.
 Sula aines sen sijaan alkaa enemmän ja enemmän kiehua
 ja lopulta edetä kuin hidasvirtaisena jokena
 lähettäen aaltojaan alas rinnettä. 485
 Nämä etenevät hiljalleen kaksitoista mailia eikä mikään
 pysty niitä estämään, mikään ei pysäytä kiemurtelevia tulivirtoja, ei
 yksikään röykkiö pidättele, kaikki materiaali pyristelee vastaan turhaan.
 Siinä uivat metsät ja kalliot, rakennukset, ja koko maaperä
 auttaa sen työtä ja muuttuu virran jatkeeksi. 490
 Jos se sattumoisin pysähtyy syvään laaksoon,
 se ravitsee itseään lisää vyöryen tasaisille niityille,
 ja sen virta kaksinkertaistuu ja räjähtelee aaltojen seistessä
 kuten raivoava meri, jonka näemme myrskyssä ensin
 aiheuttavan pieniä aaltoja [...] 495
 ja leviää ja etenee laajemmalle [...]
 Vähitellen laavavirrat seisahtuvat ja jäähtyessään kovettuvat,
 hiljoitellen liekit laantuvat ja massojen hehku väistyy.
 Silloin massa ensin savuaa kovettuessaan
 ja ryskyy suurella äänellä oman painonsa työntämänä, ja 500
 jos se vyöryessään törmää johonkin kiinteään, se hajoaa iskun voimasta
 ja sen sisältä esiin tullut hehkuva aines välähtelee vimmaisasti:
 katso, näet kipinät kaukaa, katso kaukaa niiden sinkoilua. 505
 Iskut nostattavat kipinäpilven, hehkuvat kivet putoilevat 504
 hehkuaan menettämättä. Iskuvoima on niin suuri,
 että purkaus on joskus ylittänyt Symaethus-joen²⁵⁷:
 liittyttyään kerran lujalla laavalla yhteen, sen rantoja hädin tuskin
 saa enää irti toisistaan. Usein kivet muodostavat yli 20 jalkaa korkean kasan.

Kuvauksen omakohtaisuutta ja runoilijan tieteellistä perehtymistä aiheeseen osoittavat runossa esiintyvät huomiot mitoista, kuten säkeen 509 maininta purkauksessa muodostuvan kivikasan korkeudesta tai säkeen 486 maininta matkasta, jonka laavavirrat purkauksen yhteydessä etenevät. Ensimmäisellä vuosisadalla Etnan suuret purkaukset

²⁵⁷ Sisilian itäosan kartta sivulla 33.

ajoittuvat vuosiin 38-40, 50, 72 ja 80.²⁵⁸ Edellä kuvattu tulivuorenpurkaus on toisin sanoen tapahtunut joko vuosina 38-40, 50 tai 72.²⁵⁹ On toki myös mahdollista, että edellinen kuvaus on peräisin jostakin kirjoittajan käyttämästä lähteestä, mutta kuten todettua, sellaista ei ole kuitenkaan säilynyt. Purkauksen näkeminen on varmastikin ollut merkittävä innoittaja aiheeseen tarttumiselle, mutta onko taustalla muutakin?

6.2.4 *Aetnan* yhteydet Senecaan

Tulivuorikuvaukseen perehtymisemme alkoi kappaleesta 6.2.1, jossa käsiteltiin Senecan Luciliukselle lähettämää kirjettä 79. Kirjeessä Seneca rohkaisee Luciliusta kirjoittamaan Etnasta runon. Kuten todettiin, kirjeestä ei sinällään voi päätellä muuta varmaa Luciliuksen yhteydestä käsillä olevaan runoon kuin, että mikäli hän on sen kirjoittaja, ei hän ainakaan ollut sitä vielä kirjeen kirjoittamisen aikaan tehnyt. Senecan, Luciliuksen ja *Aetnan* väliltä löytyy kuitenkin myös toinen yhdistävä tekijä: runossa on huomattavia yhtäläisyyksiä Senecan *Naturales quaestiones*-teoksen kanssa.²⁶⁰ F. Goodyear on *Aetna*-editionsa johdantoon listannut kyseisestä teoksesta kaiken kaikkiaan 31 kohtaa, jotka ovat kytköksissä runoon. Näistä hieman yli puolet (16) on teoksen kuudennesta kirjasta.²⁶¹ On siis paikallaan olettaa runon kirjoittajan perehtyneen Senecan teokseen. *Aetnan* voidaan H. Hinzin mukaan täten katsoa syntyneen kyseisen teoksen ilmestymisen jälkeen²⁶². *Naturales quaestiones* on kirjoitettu moraalikirjeiden tavoin vuosien 62 tai 63 ja vuoden 65 välisenä aikana²⁶³, minkä perusteella *Aetna* Hinzin mukaan on siis peräisin vuosien 62/63 ja 79 väliseltä ajalta. Büchnerin mukaan runon sisällön perusteella ei kuitenkaan saada varmuutta siitä, onko *Aetnan* runoilija käyttänyt työssään Senecan teosta²⁶⁴. Duff & Duff tähdentävät, että yhtäläisyydet teosten välillä voivat hyvin johtua myös siitä, että Seneca ja *Aetnan* kirjottaja ovat käyttäneet vain samaa lähdetä, eikä runon täten tarvitse olla riippuvainen Senecasta²⁶⁵. Hinz ja Büchner sekä Duff & Duff jättävät lukuisten muiden tutkijoiden tavoin perustelematta vaille huomiota sen hyvin yksinkertaisen tosiasian, että teosten vaikutus on voinut olla myös

²⁵⁸ Guzmán Arias 2003, 47.

²⁵⁹ Katso tutkielman sivu 51.

²⁶⁰ *Naturales quaestiones* on moraalikirjeiden tavoin omistettu Luciliukselle.

²⁶¹ Goodyear 1965, 54.

²⁶² Hinz 1996, 31.

²⁶³ Corcoran 1971, vii.

²⁶⁴ Büchner 1955, 1154-1155.

²⁶⁵ Duff&Duff 1968, 353.

toisensuuntainen kuin yleensä oletetaan: on mahdollista, että *Aetna* on *Naturales quaestiones*-teoksen edeltäjä eikä toisinpäin.

P. Oltramare puolestaan huomauttaa, että mikäli yhteydet teosten välillä olisivat vain opillisia, olisi helppoa yhtyä selitykseen yhteisestä lähteestä. Oltramare korostaa, että teosten välillä ilmenevät kielelliset yhtäläisyydet pakottavat kuitenkin ajattelemaan aivan jotain muuta. Sanastollisiksi esimerkeiksi teosten välisestä kiinteästä yhteydestä hän nostaa seuraavat katkelmat:²⁶⁶

Sen. nat. 6, 13, 4: *Fugiens ergo et omni modo cupiens excedere proxima quaeque remolitur ac iactat.*

Aetna 112: *effugiens molitur iter*

Sen. nat. 6, 14, 3: *(spiritus) hoc acrius fertur quo angustius. Id sine pugna non potest fieri.*

Aetna 300: *(aura) pugnat in angusto*

Lisäksi Aetnan kirjoittaja jakaa saman uskomuksen maanalaisten jokien olemassaolosta kuin Lucilius runossaan,²⁶⁷ ja käyttää tässä yhteydessä jo Senecalta tuttua termiä *spiramenta*:

*Quod si praecipiti conduntur flumina terra,
condita si redeunt, si quaedam incognita surgunt,
haud mirum clausis etiam si libera ventis
spiramenta latent.*²⁶⁸

Mikäli maan uumenet kätkevät jokia, mikäli ne nousevat kätköistään, mikäli on sellaisia, jotka aiemmin tuntemattomina maan sisältä nousevat, ei ole ihme, että maanalaisiin tuuliinkin sisältyy kahlitsemattomia puuskia.

Quidam ita existimant. Terra multis locis perforata est nec tantum primos illos aditus habet quos uelut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illi casus imposuit. Aliubi deduxit quicquid superne terreni erat aqua, alia torrentes cecidere, alia aestibus magnis disrupta patuerunt.

²⁶⁶ Oltramare 1961, 245.

²⁶⁷ Sen. nat. 3, 1, 1, katso sivu 43.

²⁶⁸ *Aetna* 132-135.

*Per haec interualla intrat spiritus. Quem si inclusit mare et altius adegit nec fluctus retro abire permisit, tunc ille, exitu simul redituque praeccluso, uolutatur et, quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit et terram prementem diuerberat.*²⁶⁹

Jotkut ajattelevat näin. Maa on monissa paikoin täynnä koloja eivätkä ne ole ainoastaan sellaisia, jotka siinä ovat olleet alusta alkaen ikään kuin hengitysreikinä, vaan monet niistä on yhdistänyt sattuma. Toisaalla vesi on vienyt pois kaiken sen, mikä oli maan pinnalla, toisaalla virta on vienyt kaiken, toisaalla kolot ovat avoinna, koska suuret aallot ovat murtaneet kaiken auki. Näistä aukoista menee sisään ilma. Jos meri ympäröi sen ja työntää syvemmälle eikä virta päästä sitä takaisin, koska sekä ulos- että paluukäytävä on suljettu, se joutuu pyörimään, sillä se ei näin voi luontonsa mukaisesti kulkea suoraan, ja pyrkii korkeammalle järjestyttäen maata, joka sitä estää.

Seneca-muistumaksi *Aetnassa* tai *Aetna*-muistumaksi Senecalla Oltramare lukee myös seuraavan katkelman:²⁷⁰

Sen. nat. 6, 24, 1: *utrum per tenuia foramina*

Aetna 283-284: *seu terra minutis*
rara foraminibus tenues in se abstrahit auras

On kuitenkin huomioitava, että viimeisen esimerkin sana *foramina* esiintyy myös Lucretiuksella. Kyseinen katkelma *Aetnasta* onkin nähtävissä muistumana sekä Senecalta että Lucretiukselta:

Aetna 283-284: *seu terra minutis*
rara foraminibus tenues in se abstrahit auras

Lucr. 5, 457: *Ideo per rara foramina terrae*

Oltramaren näkökantaa *Aetnan* ja Senecan välisestä suorasta yhteydestä tukee G. Mosconi, joka panee merkille *Aetnan* säikeiden 96-98 selkeän sisällöllisen ja

²⁶⁹ Sen. nat. 6, 15, 1.

²⁷⁰ Oltramare 1961, 245.

sanastollisen yhtäläisyyden Senecan luonnontieteellisen teoksen viidennen kirjan kanssa.²⁷¹

*Non tota solido contextu terra in inum usque fundatur, sed multis partibus caua et "caecis suspensa latebris", <aliubi aquis plena>, aliubi habet inania sine umore.*²⁷²

Maa ei ole kokonaan pohjaan saakka tiivis ja yhtenäinen vaan useista paikoin ontto ja "riippuu pimeiden piilojen päällä" <toisaalla tulvillaan vettä>, toisaalla tyhjä ja kuiva.

*non totum ex solidum est, denso namque omnis hiatu secta est intus humus penitusque cavata latebris exiles suspensa vias agit.*²⁷³

(Maa) ei ole kokonaan tiivis, sillä se on sisältä kokonaan tiheiden halkeamien leikkaama ja syvältä kaivettu ja piilojen päällä riippuen se synnyttää ohuita käytäviä.

Senecan *caecis suspensa latebris* on itse asiassa muistuma Ovidiukselta, *Metamorphoses*-teoksen ensimmäisestä kirjasta, jossa Ovidius kirjoittaa: *caecis obscura latebris*²⁷⁴. Seneca on ilmeisesti parodioinut taikka muuten vain muokannut Ovidiuksen sanoja tekstiinsä sopivaksi.²⁷⁵ *Aetnassa* esiintyvä *latebris ... suspensa* on taas vastaavasti muistuma tästä Senecan tekemästä muunnoksesta, minkä perusteella voidaan päätellä *Aetnan* olevan *Naturales quaestiones*-teoksen ilmestymisen jälkeen syntynyt runo.

Kappaleessa 6.2.3 luetelluista Etnan purkauksista tulisi täten kyseeseen vain vuonna 72 tapahtunut purkaus, minkä perusteella puolestaan voidaan olettaa, että *Aetna* lienee kirjoitettu tulivuorenpurkausten 72 ja 79 välisenä aikana. Sen olisi toisin sanoen kirjoittanut Senecan teoksiin tutustunut runoilija kymmenisen vuotta Senecan kuoleman jälkeen.

²⁷¹ Mosconi 2002, 151.

²⁷² Sen. nat. 5, 14, 1.

²⁷³ *Aetna* 96-98.

²⁷⁴ Ov. met. 1, 388.

²⁷⁵ Oltramare 1961, 214.

Mosconi ja Oltramare löytävät teosten väliltä lukuisia muitakin yhteyksiä. Esimerkiksi *Aetnassa* säkeiden 374-383 sisältämän vertauksen aiheuttama mielikuva on Oltramaren mukaan täysin samanlainen kuin Senecalla *Naturales quaestiones*-teoksen kuudennessa kirjassa:²⁷⁶

*Saepe premit fauces magnis exstructa ruinis
congeries clauditque vias luctamine ab imo
et spisso veluti tecto sub pondere praestat
thaud similis teneros cursu: tum frigida monti
desidia est tutoque licet descendere fauces.
Post, ubi convaluere mora, velocius urgent,
pellunt oppositi moles et vincula rumpunt,
quicquid in obliquum est, frangunt iter, acrior ictu
impetus exoritur; magnis operata rapinis
flamma micat latosque ruens exundat in agros.*²⁷⁷

Usein suuren paineen kasaama kivi-ryöykkiö painaa kraateria sulkien tien pohjalta nousevien tuulten pauhulta, [...]
silloin kylmä elottomuus valtaa vuoren ja mahdollistaa turvallisen laskeutumisen kraateriin. Kun tuulet ovat vahvistuneet näin viivyttyään, ne puhaltavat nopeammin ja työntävät lohkaraita rikkoen niiden kahleet. Ne murskaavat kaiken tielleen tulevan, ja mitä voimakkaampi törmäys, sitä voimakkaammaksi kasvaa iskuvoima. Riistetyn aineksen ruokkima liekki palaa loistaen ja ryntää hyökynä yli laajojen aukeiden.

*Quamdiu illi facilis et liber est alueus, primas quasque aquas explicat;
ubi saxa manu uel casu illata repressere uenientem, tunc impetum
mora quaerit et, quo plura opposita sunt, plus inuenit uirium. Omnis
enim illa unda quae a tergo superuenit et in se crescit, cum onus
suum sustinere non potuit, uim ruina parat et prona cum ipsis quae
obiacebant fugit. Idem spiritu fit, qui, quo ualentior agiliorque est,
citius eripitur et uehementius saeptum omne distubat: ex quo motus
fit, scilicet eius partis sub qua pugnatum est. [...] ubi illum
extrinsecus superueniens causa sollicitat compellitque et in artum
agit, si licet adhuc, cedit tantum et uagatur: ubi erepta discedendi
facultas est et undique obsistitur, tunc "magno cum murmure montis
circum claustra"²⁷⁸ fremit, quae diu pulsata conuellit ac iactat, eo
acrior quo cum mora ualentiore luctatus est.*²⁷⁹

²⁷⁶ Oltramare 1961, 271-272.

²⁷⁷ *Aetna* 374-383.

²⁷⁸ Verg. *Aen.* 1, 55.

²⁷⁹ Sen. *nat.* 6, 17, 2 - 6, 18, 2.

Niin kauan kuin joen uoma on vapaa, se antaa vesien juosta soljuten. Kun sattuman tai ihmisen siirtämät kivet tyrehdyttävät sen, se kasaa viivyttellen iskuvoimaa, ja mitä enemmän on esteitä, sen voimakkaammaksi se tulee. Nimittäin kaikki ne takaa tulevat ja päällekkäin nousevat aallot, jotka eivät enää kestä painoansa, saavat rikkoutumisestaan voimaa ja vievät mukanaan sen, mikä niitä esti. Sama ilmiö on nähtävissä ilman suhteen, joka repii ja tuhoaa sitä nopeammin tieltään kaiken, mitä voimakkaampaa ja elinvoimaisempaa se on: tästä on seurauksena järjestys sen alueen alla, jossa se on ponnistellut. [...] Kun ulkopuolinen syy järjestyttää tuulta työntäen sitä eteenpäin ja ahdistaan ahtaaseen tilaan, se, jos on vielä mahdollista, hiljenee ja vaeltelee ympäriinsä: kun taas siltä on viety mahdollisuus etäännyä ja sitä estetään joka puolelta, se "mahtavalla möyrynyllä jyskää vuoren seiniä vastaan", ja iskettyään niitä kauan, kaataa ne ja sinkoaa ne sitä voimakkaammin, mitä voimakkaammin se on lepotaun saatuaan ponnistellut.

Voi perustellusti ajatella, että edellinen katkelma *Naturales quaestiones*-teoksen kuudennesta kirjasta on ollut raikkaana *Aetnan* tekijän mielessä tämän kirjoittaessa kyseisiä säkeitä. Mosconi panee merkille myös *Aetnan* säkeet 117-119, jotka muistuttavat muodoltaan²⁸⁰ Senecan suosimaa diatribististä tyyliä ja sisällöltään erityisesti katkelmaa teoksen kuudennesta kirjasta. Tässä Seneca käsittelee yhteyttä, joka vallitsee maanalaisten onkaloiden ja vesien välillä:²⁸¹

*Quis enim non credit inanis
esse sinus penitus, tantos emergere fontis
cum videt ac totiens imo se mergere hiatus?*²⁸²

Kukapa nimittäin ei uskoisi sitä, että
syvällä on onkaloita, kun näkee niin
suurten lähteiden nousevan syvältä halkeamista
ja niiden niin usein näihin syöksyvän?

*Quis autem neget uastis illas receptaculis concipi et cessare multis
inertes locis? Non est diu probandum ibi multas aquas esse ubi omnes
sunt; neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex
reposito multoque funderet.*²⁸³

²⁸⁰ Kielteinen retorinen kysymys, jota seuraavat passiiviset kiertoilmaukset, mikä osoittaa tapeettomaksi asian todistamisen, koska se on jo ilmituotujen tosiasioiden perusteella selvä.

²⁸¹ Mosconi 2002, 153.

²⁸² *Aetna* 117-119.

²⁸³ *Sen. nat.* 6, 7, 3.

Kuka puolestaan kieltäisi vesien kerääntyvän suuriin altaisiin ja pysyvän monissa paikoissa liikkumattomina? Ei ole tarpeen todistella liiemmästi sitä, että siellä, mistä kaikki vedet ovat peräisin, on paljon vettä. Maa ei nimittäin voisi tuottaa niin monia jokia, jos sillä ei olisi käytettäväänään valtavaa varastoa.

Oltramare katsoo edellisten *Aetnan* säikeiden muistuttavan sisällöltään hyvin eläväisesti myös katkelmaa Senecan teoksen kolmannesta kirjasta:²⁸⁴

*Quaedam flumina palam in aliquem specum decidunt et sic ex oculis auferuntur. Quaedam consumuntur paulatim et intercidunt; eadem ex interuallo reuertuntur recipiuntque et nomen et cursum. Causa manifesta est: sub terra uacat locus, omnis autem natura umor ad inferius et ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina cursus egere secreto, sed, cum primum aliquid solidi quod obstaret occurrit, perrupta parte quae minus ad exitum repugnauit, repetiēte cursum suum.*²⁸⁵

Jotkut joet laskevat näkyvästi onkaloihin ja ne viedään näin silmiemme ulottumattomiin. Toiset tyrehtyvät hiljoitellen ja katoavat, vain ilmestyen vähän matkan päässä uudestaan samannimisinä ja -suuntaisina. Syy tähän on ilmeinen: maan alla on onkaloita ja kaikki neste pyrkii luonnostaan pohjaa ja tyhjyyttä kohden. Sen tähden joet, jotka niihin ovat kerääntyneet, virtaavat näkymättömissä, mutta heti esteen kohdatessaan taistelevat itselleen läpipääsyn paikassa, joka tarjoaa vähiten vastarintaa, ja jatkavat virtaustaan.

Aetnan ja *Naturales quaestiones*-teoksen välillä on eittämättä löydettävissä voimakkaita sisällöllisiä ja kielellisiä yhteneväisyyksiä. Tärkeimmäksi näistä nousee mielestäni sivulla 64 käsitelty Senecan *Aetnaan* välittämä Ovidius-muistuma, jonka perusteella voidaan päätellä *Aetnan* tekijän tunteneen *Naturales quaestiones*-teoksen ja kirjoittaneen siten tulivuorikuvauksensa tämän ilmestymisen jälkeen.

On huomionarvoista, että jostain syystä Seneca on jättänyt tulivuoret käsittelemättä *Naturales quaestiones*-teoksessaan. Hän ilmoittaa viidennessä kirjassa aikovansa käsitellä aihetta myöhemmin, mutta ei kuitenkaan koskaan tee sitä:²⁸⁶

²⁸⁴ Oltramare 1961, 145.

²⁸⁵ Sen. nat. 3, 26, 3.

²⁸⁶ Oltramare 1961, xii & 228.

*Illud uero manifestum est magnam esse sub terris uim sulphuris et aliorum non minus ignem alentium. Per haec loca cum se exitum quaerens spiritus torsit, accendat flammam ipso affrictu necesse est, deinde, flammis latius fuis, etiam si quid ignauis aeris erat, extenuatum moueri et uiam cum fremitu uasto atque impetu quaerere. Sed haec diligentius persequar, cum quaeram de motibus terrae.*²⁸⁷

On selvää, että maan alla on rikkiä ja muita herkästi palavia aineita suurissa määrin. Kun ilmavirta tällaisilla seuduilla pyörii etsiessään ulospääsyä, se väistämättä sytyttää tulen aiheuttamallaan kitkalla, ja kun liekit ovat sitten levinneet, vaikka se koostuukin hiljoitellen virtaavasta ilmasta, se heikentyneenäkin alkaa liikkua voimalla aiheuttaen kovaa ääntä. Mutta tarkastelen näitä asioita yksityiskohtaisemmin sitten, kun käsittelen maanjärityksiä.

Teoksen kuudes kirja, jossa Seneca maanjärityksiä käsittelee, on edellä esitettyjen esimerkkien perusteella selkeästi vaikuttanut *Aetnaan*, mutta minkäänlaista tulivuorten toimintaa tarkastelevaa käsittelyä siitä ei löydy. Seneca kylläkin viittaa Etnan toimintaan lyhyesti muualla, teoksen toisessa kirjassa, mutta varsinaisesta tulivuorten toimintaan perehtymisestä ei viittauksessa ole kyse:

*Aetna aliquando multo igne abundauit, ingentem uim harenae urentis effudit, inuolutus est dies puluere, populosque subita nox terruit. Aiunt tunc plurima fuisse fulmina et tonitrua quae concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium, quas uerisimile est in tanto feruore aeris nullas fuisse.*²⁸⁸

Etna pulppusi kerran tulta ja syöksi valtavan purkauksen palavaa hiekkaa. Päivä verhoutui pölyyn ja kansaa kauhistutti yhtäkkinen yö. Sanotaan, että silloin salamoi ja jyrisi runsaasti, mikä johtui kuivien aineiden yhteentörmäyksestä, ei pilvistä, joita todennäköisesti ei niin kiehuvaan ilmanalassa ollut lainkaan.

Valitettavasti ei ole säilynyt tietoa siitä, onko *Naturales quaestiones* koskaan sisältänyt tulivuorten toimintaan kohdistuvaa tarkastelua. Sen kuudennen kirjan ja *Aetnan* välillä vallitsevien vahvojen yhteyksien perusteella on kuitenkin houkuttelevaa ajatella, että tuossa kirjassa olisi tämännäköinen käsittely ollut. Yhtä kaikki, Senecan ja *Aetnan* välinen side on voimakas, ja runon on kirjoittanut, kuten edellä on käynyt ilmi, Senecan aikaan elänyt runoilija, jolle sekä Senecan teokset että mainittu tulivuori ovat olleet

²⁸⁷ Sen. nat. 5, 14, 4.

²⁸⁸ Sen. nat. 2, 30, 1.

hyvin läheisiä. Mielenkiintoisena yksityiskohtana mainittakoon myös, että runon päättävä legenda urhoollisista catinalaisnuorukaisista on ensimmäinen latinankielisen runouden tarjoama kuvaus kyseisestä aiheesta. Latinankielisessä proosassa sitä oli puolestaan ennen tätä käsitellyt vain Seneca.²⁸⁹

6.2.5 Stoalaisuus ja epikurolaisuus *Aetnassa*

Moraalikirjeiden perusteella käy ilmeiseksi, että Lucilius oli erityisen kiinnostunut epikurolaisesta filosofiasta.²⁹⁰ Senecan kirjeitä Luciliukselle voidaankin tästä näkökulmasta pitää stoalaisen kirjeinä epikurolaiselle. *Aetnasta* on vastaavasti erotettavissa monipuolinen yhdistelmä sekä epikurolaisia että stoalaisia elementtejä,²⁹¹ mikä puolestaan valottaa lukijalle runon kirjoittajan ajatusmaailmaa. A. De Vivo on pannut merkille, että vastaava epikurolaisten ja stoalaisten elementtien sekoittuminen on nähtävissä myös Senecan *Naturales quaestiones*-teoksessa, jonka kanssa runolla on, kuten todettua, muutenkin paljon yhtäläisyyksiä.²⁹² P. De Lacyn mukaan *Aetnassa* esiintyviä stoalaisia ja epikurolaisia elementtejä on mahdotonta erotella toisistaan. De Lacy katsoo runoilijan kuitenkin rakentaneen ajattelunsa Epikuroksen esittämien periaatteiden varaan.²⁹³

Stoalaista runossa on esimerkiksi hyökkääminen mytologiaan perustuvia selityksiä vastaan, joka näkyy säkeissä 29 ja 74:²⁹⁴

*Principio ne quem capiat fallacia vatum*²⁹⁵

Aluksi, jotta ketään eivät houkuttaisi runoilijoiden valheet

*Haec est mendosae vulgata licentia famae.*²⁹⁶

Tämä on valheellisten kertomusten tunnettua hillittömyyttä.

²⁸⁹ Mosconi 2002, 177; *Aetna* 603-645; Sen. *benef.* 3, 37; 6, 36.

²⁹⁰ Kirjeet ovat täynnä viittauksia Epikurokseen ja esim. kirjeessä 23 Seneca kutsuu tuota samoslaista nimityksellä *Epicurus tuus*, sinun Epikuroksesi.

²⁹¹ Mosconi 2002, 148-149.

²⁹² Mosconi 2002, 148-149.

²⁹³ De Lacy 1943, 169.

²⁹⁴ De Lacy 1943, 170.

²⁹⁵ *Aetna* 29.

²⁹⁶ *Aetna* 74.

Tosin skeptinen suhtautuminen mytologian kautta tapahtuvaan selittämiseen ei ole pelkästään stoalaisille ominainen piirre, vaan yleisesti eri filosofisia suuntauksia yhdistävä tekijä.²⁹⁷ Ero eri koulukuntien välillä piileekin siinä, mitä pidetään totuuden kriteerinä. Siinä, missä stoalaisille tämä on järki, luottavat epikurolaiset empiiriseen tietoon. Stoalaisille runoilijoiden myytit ovat tosia niin pitkälle kuin ne ovat yhteneväisiä *ratio physican* kanssa, epikurolaisille ne taas ovat vahingollisia ja vaarallisia, koska ne ovat vain kauniiseen kieliasuun verhoiltuja järjettömyyksiä. Epikurolaiselle totuusteorialle siis aistihavainto on se tekijä, joka erottaa toden valheesta, ja kaikki, mitä havainto ei tue, on valhetta.²⁹⁸

Aetnassa runouteen liitetään termit *pignus*²⁹⁹ ja *ingenium*³⁰⁰. Runoilijat voivat olla hyviä henkisten kykyjensä (*ingenium*) perusteella, vaikka heidän runonsa olisivatkin epäluotettavia sen tähden, että niistä puuttuu todisteita (*pignus*). *Aetna* asettaa vastakkain *ingeniumin* ja aistihavainnon:

*Nec locus ingenio est: oculi te iudice vincent.*³⁰¹

Eikä ole sijaa nokkeluudelle, havainto omin silmin on vahvempi.

Toisaalta termi *pignus* viittaa selkeästi ilmiöihin, jotka voidaan aistein havaita.³⁰² *Aetna* arvostaa enemmän empiiristä aistihavaintoa kuin *ingeniumia*,³⁰³ mikä on suoraan epikurolaista tietoteoriaa, jonka mukaan totuus on havainnossa.³⁰⁴ Tämän perusteella runo on sisältämiensä näkemysten suhteen selkeän epikurolainen.³⁰⁵ Runossa ilmenevän epikurolaisuuden voidaan ajatella olevan sen esikuvan, Lucretiuksen, vaikutusta. Lucretius kuitenkin hyökkää Herakleitoksen maailmansyntyteoriaa vastaan³⁰⁶ kutsuen samalla stoalaisia nimityksellä *stolidi*³⁰⁷. Ottaen huomioon runossa esiintyvät stoalaiset elementit ja säkeissä 537-538 ilmenevän myönteisen suhtautumisen Herakleitoksen teoriaan, ei *Aetnan* kirjoittajaa voi kuitenkaan pitää ideologialtaan kovin orjallisena Lucretiuksen seuraajana.

²⁹⁷ De Lacy 1943, 170; Sen. *nat.* 6, 3, 1; Lucr. 5, 396-406; 6, 749-755.

²⁹⁸ De Lacy 1943, 171.

²⁹⁹ *Aetna* 40. 'Tae varmuudesta'. *OLD*, s.v. *pignus* 1a.

³⁰⁰ *Aetna* 75. 'Lahjakkuus, nokkeluus.'. *OLD*, s.v. *ingenium*.

³⁰¹ *Aetna* 548.

³⁰² *Aetna* 135-136, 460, 519.

³⁰³ Esim. *Aetna* 135-136, 192, 448-449, 519 ja erityisesti 548.

³⁰⁴ Mosconi 2002, 154.

³⁰⁵ De Lacy 1943, 172-173.

³⁰⁶ Lucr. 1, 635-704.

³⁰⁷ 'Tommelimainen, typerä'

Säkeissä 173-174 puolestaan on viittaus stoalaisen opin mukaiseen käsitykseen (ἀποκατάστασις), jonka mukaan maailma tuhouduttuaan palaa alkuperäiseen muotoonsa.³⁰⁸

*Inde, neque est aliud, – si fas est credere –, mundo
venturam antiqui faciem, veracius omen.*³⁰⁹

Ei siis ole parempaa ennettä siitä, että maailma
ottaa muinaisen muotonsa, mikäli asiaan on uskominen.

Seneca vastaavasti kirjoittaa kyseisestä aiheesta seuraavin sanoin:

*Mundo quidam minantur interitum et hoc universum quod omnia
divina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis
dissipabit et in confusionem veterem tenebrasque demerget.*³¹⁰

Jotkut ennustavat loppua maailmalle, ja tälle universumille, joka
pitää sisällään kaikki jumalalliset ja maailmalliset asiat, mikäli
asiaan on uskominen, tulee päivä, joka murskaa sen ja upottaa
sen muinaiseen kaaokseen ja pimeyteen.

*peracto exitio generis humani extinctisque pariter feris [...] antiquus
ordo reuocabitur.*³¹¹

Ihmislajin ja samaten eläinten täydellisesti tuhouduttua [...]
muinainen järjestys palaa takaisin.

Huomionarvoista on Senecan ja *Aetnan* samanlainen sananvalinta samaa kysymystä
käsiteltäessä: *si fas putas credere* ja *si fas est credere*, mikä on jälleen yksi esimerkki
Senecan ja *Aetnan* välillä vallitsevista yhteyksistä.

Vastaavasti säkeissä 98-101 ilmenevä analogia Maan ja ihmisruumiin välillä on
kehitetty stoalaisessa ajattelussa niin pitkälle, että itse Maata pidetään jopa elollisena
olentona.³¹² Tiivistetyin ilmaus tästä on Senecan luonnehdinta *Naturales quaestiones*-
teoksen kolmannessa kirjassa.³¹³

³⁰⁸ Mosconi 2002, 156.

³⁰⁹ *Aetna* 173-174.

³¹⁰ Sen. *Cons. ad Pol.* 1, 2.

³¹¹ Sen. *nat.* 3, 30, 7.

³¹² Esim. Cic. *nat. deor.* 2, 83; Sen. *nat.* 6, 14, 1.

³¹³ Mosconi 2002, 151.

*Sed hoc amplius censeo: placet natura regi terram et quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus et uenae sunt et arteriae, illae sanguinis, hae spiritus receptacula.*³¹⁴

Asia pätee laajemmaltikin: katson, että luonto ohjaa maankamaraa samalla lailla kuin ihmisruumistakin, jossa on sekä valtimoita että laskimoita, ensimmäiset verta ja jälkimmäiset ilmaa varten.

Aetnassa ajatus esiintyy puolestaan seuraavassa muodossa:

*utque animanti
per tota errantes percurrunt corpora venae
ad vitam sanguis omnis qua com meat, isdem
terra foraminibus conceptas digerit auras.*³¹⁵

Samoin kuin elollisilla olennoilla
läpi ruumiin kulkevat harhaillen valtimot,
kuljettaen kaiken elämää varten tarvittavan veren, samoin
Maa levittää ilman, joka on onkaloissa muodostunut.

Stoalaisten ajatusten vaikutus käy katkelmasta selkeästi esille, eikä liene kovin uhkarohkeaa olettaa *Aetnan* kirjoittajan tunteneen edellä esitetyn Senecan tiivistelmän.

Kaiken kaikkiaan *Aetnan* tekijän filosofisista intresseistä välittyy runon perusteella samanlainen kuva kuin Luciliuksen intresseistä Senecan kirjeiden perusteella. Runon filosofista pohjaa voi tuskin ainakaan käyttää vasta-argumenttina näkemykselle, että Lucilius olisi *Aetnan* kirjoittaja.

³¹⁴ Sen. nat. 3, 15, 1.

³¹⁵ *Aetna* 98-101.

6.2.6 *Aetna* ja Lucilius

Senecan teoksissa säilyneiden Luciliuksen säkeiden perusteella ei niiden vähäisen määrän takia voi tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Sisällöllisesti niistä voi kuitenkin päätellä, että Lucilius kirjoitti runomuodossa ainakin samoista aiheista kuin Seneca kirjoitti proosaa, nimittäin filosofisista kysymyksistä ja luonnonilmiöistä:

*non est tuum fortuna quod fecit tuum.*³¹⁶

Ei ole omaasi se, minkä kohtalo sinulle lahjoitti.

*dari bonum quod potuit, auferri potest.*³¹⁷

Annettu hyvä voidaan myös ottaa pois.

*mors non una venit, sed quae rapit, ultima mors est.*³¹⁸

Ei tule vain yhtä kuolemaa: se, joka vie, on vain viimeinen.

*Elius Siculis de fontibus exilit amnis*³¹⁹

Eliksen joki saa alkunsa Sisilian lähteistä.

*alta procelloso speculatur vertice Pallas*³²⁰

Korkealla myrskyisältä huipulta katselee Pallas.

*nemo <ibi> aratorum <pro frugibus> aspicit <altum>
caelum*³²¹

Siellä yksikään viljelijä ei sadon vuoksi vilkuile taivaalle.

Käsitlemiensä aiheiden perusteella Lucilius voisi hyvinkin olla *Aetnan* kirjoittaja, sillä runo tarkastelee luonnonilmiötä stoalaista ja epikurolaista doktriinia sekoittaen. Huomionarvoinen, joskaan ei missään nimessä ratkaiseva yksityiskohta on nähtävissä siinä, että Lucilius on viehtynyt *Aetnassakin* esiintyvään käsitykseen maanalaisten jokien olemassaolosta.

Tyylillisesti merkille pantavaa on *Aetnan* voimakas julistavuus. Teksti on huomattavan paatoksellista muistuttaen parhaimmillaan Senecan diatribistista hyökyä lakonisine

³¹⁶ Sen. *epist.* 8, 10.

³¹⁷ Sen. *epist.* 8, 10.

³¹⁸ Sen. *epist.* 24, 21.

³¹⁹ Sen. *nat.* 3, 1, 1

³²⁰ Sen. *epist.* 77, 2.

³²¹ Sen. *nat.* 4, 2, 2. Harrod 1915, 43.

ajatelmiseen (*sententiae*) kuten säkeessä 40 kirjoittajan teilatessa tulivuorenpurkauksen myyttien pohjalta tapahtuvaa selittämistä kutsuen tätä sanoin *turpe et sine pignore carmen*.³²² Onkin kummallista, että tutkijoiden historian saatossa *Aetnan* tekijäksi esittämien runoilijoiden joukossa Seneca esiintyy harvoin. *Aetnan* tyyli muistuttaa Senecan suosimaa niin paljon, että hypoteettisesti voisi jopa ajatella Senecan *Naturales quaestiones*-teokseen aikoman ja siitä ainakin nykyisin puuttuvan tulivuorten tarkastelun elävän *Aetnan* säkeissä. *Aetnan* suhde Senecaan on hyvin läheinen ja sen kirjoittaja on tuntenut Senecan kirjoitustyylin erityisen tarkasti. Kun ottaa huomioon sen tosiseikan, että *Aetna* on väistämättä kirjoitettu vuosien 62/63 ja 79 välillä, ei kyseeseen tulevia runoilijoita myöskään liene kymmenittäin.

Tähän runoilijaan voimakkaasti vaikuttaneita edeltäjiä ovat olleet Vergilius ja Ovidius sekä Lucretius. Runossa ilmenevien epikurolaisten ja stoalaisten elementtien perusteella runoilija on ollut hengeltään stoalaisilla lisukkeilla maustettu epikurolainen. Runoilija on tuntenut tarkasti Senecan kirjallisen tyylin ja toiminnan, samoin lähietäisyydellä Sisilian provinssin hallinnollisesta keskuksesta, Syrakusasta, sijainneen tulivuori Etnan. Senecan teoksissa ilmenevien Lucilius-sitaattien perusteella ei voi tyyllillisiä tai sanastollisia yleistyksiä niiden fragmentaarisuuden vuoksi *Aetnaan* vetää, mutta Lucilius näyttää käsitelleen runoissaan samoja aiheita, joita *Aetnassa* käsitellään. Vaikka varmuus Luciliuksen ja *Aetnan* toisiinsa yhdistämiselle jää saamatta, tukee kaikki tarjolla oleva tieto täydellisesti sitä, että Lucilius olisi runon kirjoittanut.

³²² ”Halveksittavaa ja perusteleamatonta runoutta”.

7 YHTEENVETO

Lucius Annaeus Seneca on yksi Rooman historian kuuluisimmista henkilöistä. Hän tuli tunnetuksi keisari Neron neuvonantajana, mutta jälkipolvet tuntevat hänet erityisesti yhtenä latinankielisen kirjallisuuden merkittävimmistä auktoreista. Senecan kirjallinen tuotanto sijoittuu hopealatinan ajaksi luonnehditulle ensimmäiselle jälkikristillisille vuosisadalle, jolloin latinankielisessä kirjallisuudessa oli hylätty klassisen latinan *concinntas*-ajattelu, mistä seurauksena oli esimerkiksi teosten yksityiskohtien korostuminen kirjailijoiden pyrkiessä antamaan teoksillensa mahdollisimman iskevän muodon. Seneca keräsi kärkevällä tyylillään kritiikkiä osakseen jo omana aikanaan. Hänen kirjoitustyyliinsä taustalla ovat nähtävissä sekä stoalaiset tyyli-ihanteet että ns. διατριβή, antiikissa vaikuttanut filosofisen julistamisen perinne.

Senecan tunnetuin teos on *Epistulae morales*, moraalikirjeiden kokoelma, jonka hän omisti ystävälleen Luciliukselle. Seneca kirjoitti kirjeensä viimeisinä elinvuosinaan, todennäköisesti vuosien 62 ja 65 välisenä aikana. Kirjeet sisältävät tiivistelmän hänen filosofisesta ajattelustaan, ja niiden tärkeimpänä edeltäjänä antiikin kirjallisuudessa voidaan pitää Epikuroksen filosofisia kirjeitä. Senecan kirjeet ovat kulkeutuneet jälkimaailmalle kahtena erillisenä traditiona, ja luultavasti noin kolmannes alkuperäisistä kirjeistä on hävinnyt.

Senecan ja Luciliuksen välisen kirjeenvaihdon reaalisuus on herättänyt runsaasti keskustelua tutkijoiden keskuudessa. Useat tutkijat ovat olleet A. Deissmannin tekemään *Brief / Epistel* -erotteluun pohjautuen sitä mieltä, että Senecan kirjeet ovat laskettavissa pelkästään Senecan valitsemaksi tyylikeinoksi, eikä niillä ole alun perin ollut varsinaista kirjeenvaihdollista tehtävää. He toisin sanoen katsovat, että Seneca ja Lucilius eivät aikanaan olisi käyneet kirjeenvaihtoa keskenään. Kirjeissä esiintyvät viittaukset aiempaan kirjeenvaihtoon, Luciliuksen esittämiin kysymyksiin, tai esimerkiksi käytännön elämän tapahtumiin toimivat tämän näkökulman mukaan vain rekvisiittana Senecan filosofiselle argumentaatiolle.

Kirjekokoelmaan sisältyy kuitenkin useita kirjeitä, joita ei voida mielekkäästi selittää vain Senecan valitsemana tyylikeinona. Tällaisia ovat esimerkiksi kirjeet 46 ja 79, joissa

Seneca viittaa Luciliuksen kirjailijanuraan. Näistä kirjeistä käy selkeästi esille, että ne ovat ensisijaisesti Luciliukselle tarkoitettuja, siis kirjeenvaihdollisia kirjeitä. Senecan kirjeiden kokoelma on kaiken kaikkiaan hyvin monipuolinen, eikä koko kokoelman selittäminen vain yhdellä selitysmallilla oikein toimi, oli se sitten kirjeenvaihdon näkeminen pelkkänä kirjeenvaihtona tai toisaalta Senecan luomana korkeatasoisena fiktiona. Kirjekokoelman joukossa on Deissmannin käsitteitä käyttäen niin *Brief-* kuin *Epistel-*tyylisiäkin kirjeitä ja niiden välisen yhteyden selittäminen jonkinlaisella alistussuhteella vie lukukokemuksen helposti vainoharhaisuuden tielle.

Luciliuksen henkilöahmoa tarkasteltaessa ovat Senecan moraalikirjeet keskeisin tiedonlähde. Kirjeiden ohella myös Senecan *Naturales quaestiones*-teos tarjoaa tietoa Luciliuksesta. Kyseisistä Senecan teoksista käy ilmi, että Senecan ja Luciliuksen välinen ystävyys oli niiden kirjoittamisen aikaan 60-luvun alkupuolella jo hyvin pitkäaikainen. Lucilius toimi tuohon aikaan Sisilian prokuraattorina ja hänellä oli takanaan pitkä sotilasura. Teosten tärkeimpänä antina Luciliuksen suhteen ovat kuitenkin Senecan lukuisat viittaukset hänen kirjailijanuraansa. Lucilius on tutkimuskirjallisuudessa yhdistetty myös Campanian Sinuessasta löytyneeseen kreikankieliseen epigrammiin sekä keisari Neron aikana vaikuttaneeseen napolilaiseen epigrammirunoilijaan, Lukilliokseen, jonka nimiin lasketaan yli 100 *Anthologia Graecasta* löytyvää runoa, mutta pitävät perusteet yhdistämiselle puuttuvat.

Perustellusti voidaan kuitenkin esittää, että hopealatinan ajan kirjailijoihin on kuulunut Napolin seudulta kotoisin ollut Lucilius Iunior. Seneca viittaa hänen kirjailijanuraansa teoksissaan useita kertoja siteeraten myös joitakin hänen säkeitään. Senecan käyttämistä sanoista voidaan päätellä, että Lucilius oli aikanaan tunnettu runoilija, joka tutkiskeli teoksissaan ainakin filosofisia ja luonnontieteellisiä kysymyksiä.

Senecan sanojen kautta Lucilius on myös tavattu yhdistää *Appendix Vergiliana*-kokoelmassa säilyneeseen *Aetna*-runoon. Seneca nimittäin rohkaisee kirjeessä 79 Luciliusta käsittelemään tulivuori Etnaa runossaan. *Aetnaa* tarkasteltaessa käy ilmi, että runo on kirjoitettu Senecan *Naturales quaestiones*-teoksen valmistumisen ja Vesuviuksen tunnetuimman purkauksen, eli vuosien 65 ja 79 välissä. Tämä pohjautuu muun muassa siihen, että runon kirjoittaja vaikuttaa tuntevan Senecan teoksen perinpohjaisesti, mutta ei toisaalta mainitse Vesuviusta aktiivisena tulivuorena.

Aetna-runossa on havaittavissa huomattavia vaikutteita erityisesti Lucretiukselta, Vergiliukselta ja Ovidiukselta. Lucretiuksen vaikutusta on tieteellinen asennoitumistapa suhteessa luonnonilmiöiden selittämiseen, ja vaikka runon kielelliset yhtäläisyydet Vergiliuksen ja Ovidiuksen kanssa ovat huomattavat, on sen tekijän suhtautuminen näiden edustamaan mytologiseen selitysmalliin ankan torjuva. Runo korostaa havaintoihin perustuvan tiedon merkitystä ilmiöiden tarkastelussa, mikä on todennäköisesti perua jo Lucretiuksen edustamasta epikurolaisesta tietoteoriasta. Runon sisältämien tulivuorenpurkauskuvausten realistisuuden perusteella voidaan myös pitää todennäköisenä, että sen kirjoittaja on henkilökohtaisesti ollut todistamassa tulivuorenpurkausta. Etna on vuosien 65 ja 79 välillä puolestaan purkautunut vain vuonna 72, mikä osaltaan voisi auttaa runon ajoittamisessa.

Senecan kirje 79 ei ole kuitenkaan ainoa tekijä, joka yhdistää Senecaa, Luciliusta ja *Aetnaa*. Runo on nimittäin saanut Senecan *Naturales quaestiones*-teoksesta merkittäviä vaikutteita, jotka näkyvät niin sen kielessä kuin asiasisällössäkkin. Suurin keskittymä teosten välisiä yhtäläisyyksiä on löydettävissä *Aetnan* ja Senecan teoksen kuudennen kirjan väliltä, ja ne ovat niin merkittäviä, että vaikutussuhteen voi päätellä olevan suora. Filosofisesti *Naturales quaestiones* puolestaan sekoittaa keskenään stoalaisia ja epikurolaisia elementtejä, mikä on nähtävissä myös *Aetnassa*. Senecan kirjeiden perusteella Lucilius on epikurolainen, joka kuitenkin tunnustaa myös monet stoalaisen filosofian näkemykset. Sama huomataan, kun analysoidaan *Aetnan* tekijän ajatusmaailmaa. Myös aiheistoltaan *Aetna* vaikuttaa vastaavan Luciliuksen runoissaan käsittelemiä aiheita. Varmuutta Luciliuksen ja *Aetnan* väliselle yhteydelle ei kuitenkaan voida ilman tarkempaa analyysia taata, mutta kaikki esitetty tieto näyttäisi viittaavan siihen, että sellainen on kuitenkin olemassa.

Olen pro gradu-tutkielmaa tehdessäni saanut tietää paljon enemmän kuin osasin aloittaessani kuvitella, ja lisäselvitystä vaativia kysymyksiä on kertynyt lukuisia. Sinuessan kreikkalaista epigrammia olisi syytä tarkastella syvemmin, sama pätee myös Lukillioksen kreikkalaiseen epigrammirunouteen. Olennaisimmaksi tarkempaa tutkimusta vaativaksi aiheeksi kohoaa kuitenkin *Aetna*. Etenkin *Aetnan* ja Senecan teosten välisistä yhteyksistä olisi tärkeää saada tietää lisää. Sama pätee esimerkiksi L. Herrmannin esittämiin yhteyksiin *Aetnan* ja Senecan tyyliä jäljittelevän *Octavia*-tragedian välillä.

Myös Lucilius Iuniorin henkilöhaahmon suhteen jää vielä avoimia kysymyksiä – onko hänestä kenties saatavissa vielä lisää informaatiota Senecan teosten ulkopuolelta? Kuva, jonka Senecan teokset hänestä tarjoavat, on pyritty mahdollisimman uskollisesti maalaamaan tämän tutkielman sivuille, mutta on kummallista, että hänestä tai hänen teoksistaan ei ole säilynyt enempää tietoa esimerkiksi myöhempien auktoreiden viittausten muodossa, ja asiaa olisikin syytä selvittää vielä tarkemmin.

On huomionarvoista, että kaikki jatkotutkimusta vaativat kysymykset liittyvät tiiviisti toisiinsa, ja tuomalla selvyyttä yhden kysymyksen ylle autetaan uskoakseni myös muiden ratkeamista. Tämä kertoo omalta osaltaan Senecan, Lucilius Iuniorin ja *Aetna*-runon välillä vallitsevista vahvoista yhteyksistä.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

1. Alkuperäislähteet

Appendix Vergiliana. A cura di Maria Grazia Iodice, prefazione di Luca Canali. Milano 2002.

Incerti auctoris Aetna. Edidit Arturo De Vivo. Napoli 1987.

IG 14, 889 = *Inscriptiones Graecae*, volumen 14 *Inscriptiones Italiae et Siciliae*, edidit G. Kaibel, Berlin, 1890.

L. Annaei Senecae ad Lucilium epistulae morales. Recognovit et adnotatione critica instruxit L. D. Reynolds. Oxford 1965 (OCT).

L. Annaei Senecae ad Lucilium epistularum moralium quae supersunt. Edidit Otto Hense. Leipzig 1914 (BT).

Seneca: *Lettere morali a Lucilio*. A cura di Fernando Solinas. Milano 1995.

Sénèque: *Questions naturelles*. Texte établi et traduit par Paul Oltramare. Paris 1961².

2. Tutkimuskirjallisuus

Balsdon, J. 1970 'Lentulus (9) Gaetulicus'. *OCD*², 595.

Beckby, H. 1957. 'Einführung'. *Anthologia Graeca*, ed. Hermann Beckby, München, 9-104.

Bourgery, A. 1911. 'Les lettres à Lucilius sont-elles de vraies lettres?'. *Revue de philologie* 35, 40-54.

Büchner, K. 1955. 'P. Vergilius Maro (Aetna)'. *RE* 8A:1, 1136-1155.

Carena, C. 1995. 'Prefazione'. *Seneca, lettere morali a Lucilio* (ks. Alkuperäislähteet), v-xiii.

CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum.

Citroni, M. - Consolino, F. - Labate, M. - Narducci, E. 1998. *Letteratura latina con antologia degli autori*. Bari.

Coleman, R. 1974. 'The artful moralist: a study of Seneca's epistolary style'. *Classical Quarterly* 24:2, 276-289. JYKe – elektroniset lehdet. Pääsy JY:n verkon koneilta. [online] <http://www.jstor.org/view/00098388/ap020175/02a00120> (1.11.2005)

Corcoran, T. 1971. 'Introduction'. *Seneca: Naturales quaestiones with an English translation* by T. H. Corcoran, Cambridge, xii-xxix.

Costa, C. 1974. *Seneca*, edited by C. Costa. London.

Costa, C. 1988. 'Introduction'. *Seneca, 17 letters*, Warminster, 1-8.

Currie, H. 1985. *Silver Latin epic*. Bristol.

Deissmann, A. 1923. *Licht vom Osten*. Tübingen.

De Lacy, P. 1943. 'The philosophy of the Aetna'. *Transactions and proceedings of the American Philological Association*, 74, 169-178.

Dingel, J. 1996. 'L. Annaeus Seneca'. *Der Neue Pauly, Enzyklopädie der Antike*, Band I, Hg. H. Cancik & H. Schneider, Stuttgart, 411-419.

Duff, A. – Fowler, P. – Fowler, D. 2000. 'Lucilius⁽²⁾ (Iunior), Gaius'. *OCD³*, 888-889.

Duff, J. & Duff, A. 1964³. *A literary history of Rome in the Silver Age from Tiberius to Hadrian*. By J. Duff, edited by A. Duff, London.

Duff, J. & Duff, A. 1968. *Minor latin poets*. With introductions and English translations by J. Duff and A. Duff. Cambridge, MA.

Duret, L. 1986. 'Dans l'ombre des plus grands: 2, Poètes et prosateurs mal connus de la latinité d'argent'. *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* 2, herausgegeben von H. Temporini und W. Haase, Principat, 32:5 Sprache und Literatur, herausgegeben von W. Haase, Berlin, 3152-3346.

Ebener, D. 1981. 'Einleitung'. *Die Griechische Anthologie in Drei Bänden*, herausgegeben von Dietrich Ebener, Berlin, v-lxxviii.

Ellis, R. 1901. 'The date of *Aetna*'. *Aetna*, a critical recension of the text, based on new examination of manuscripts by R. Ellis, Oxford, xxi-lii.

Fantham, E. - Griffin, M. - Reynolds, L. 1996. 'Annaeus Seneca⁽²⁾ Lucius'. *OCD*³, 96-98.

Geffcken, J. 1927. 'Lukillios'. *RE* 13:2, 1777-1885.

Goodyear, F. 1965. 'Introduction'. *Incerti auctoris Aetna*, edited with an introduction and a commentary by F. Goodyear, Cambridge, 1-60.

Griffin, M. 1974. 'Imago vitae suae'. *Teoksessa Costa* 1974, 1-38.

Griffin, M. 1976. *Seneca, a philosopher in politics*. Oxford.

Gummere, R. 1922. *Seneca the philosopher and his modern message*. Norwood.

Guzmán Arias, C. 2003. 'Los fuegos del Etna'. *Cuadernos de filología clásica: estudios latinos*, 23:1, 45-61. [online]

www.ucm.es/BUCM/revistas/flil/11319062/articulos/CFCL0303230045A.PDF (16.7.2007)

Harrod, G. 1915. 'Notes on the *Naturales quaestiones* of Seneca'. *Classical Quarterly*, 9:1, 39-49.

Heinonen, S. 1990. *Aika ja tulevaisuus Senecan tuotannossa*. Helsinki.

Herrmann, L. 1958. 'Le second Lucilius.' *Collection Latomus, revue d'études latines*. Vol. 34, Bruxelles.

Hight, G. 1970. 'Lucilius'. *OCD*², 622.

Hinz, H. 1996. 'Aetna'. *OCD*³, 31.

Iodice, M. 2002. 'Introduzione'. Teoksessa *Appendix Vergiliana* a cura di Maria Grazia Iodice (ks. Alkuperäislähteet), IX- XXXIII.

Kajanto, I. 1965. *The Latin cognomina*. Helsinki.

Klein, A. 1969. *Seneca, ad Lucilium epistulae morales: Kommentar*. Münster.

Knoche, U. 1954. 'Der Gedanke der Freundschaft in Senecas Briefen an Lucilius.' *Seneca als Philosoph*, herausgegeben von Gregor Maurach, Darmstadt 1987, 149-167.

Kroll, W. 1922. 'Iunior (2)'. *RE* 10:1, 958-9.

Maurach, O. 1970. *Der Bau von Senecas Epistulae morales*. Heidelberg.

Mazzoli, G. 1970. *Seneca e la poesia*. Milano.

de Montaigne, M. *Les essais*. Version HTML d'après l'édition de 1595. [online]
<http://www.bribes.org/trismegiste/montable.htm> (12.11.2007)

Mosconi, G. 2002. 'Aetna: premessa, note'. Teoksessa *Appendix Vergiliana* a cura di Maria Grazia Iodice (ks. Alkuperäislähteet), 89- 178.

Motto, A. 1985. *Seneca: moral epistles*. Selected and edited with introduction, notes and vocabulary by Anna Lydia Motto. Chico.

Münscher, K. 1922. *Senecas Werke, Untersuchungen zur Abfassungszeit und Echtheit*. Leipzig.

Mäkeläinen, P. 1999. 'Stoalaisen Senecan suhtautuminen luontoon.' *Hurja luonto Abrahamista Einsteiniin*, toim. Suvielise Nurmi, Helsinki, 70-86.

Numminen, P. 1965. Suomennos, johdanto ja selitykset teoksessa T. Lucretius Carus, *Maailmankaikkeudesta*, Helsinki.

*OCD*² = *Oxford Classical Dictionary*, 2nd edition, edited by N. Hammond and H. Scullard. Oxford 1970.

*OCD*³ = *Oxford Classical Dictionary*, 3rd edition, edited by S. Hornblower and A. Spatforth. Oxford 1996.

Oksala, P. 1999. Suomennos teoksessa Publius Vergilius Maro, *Aeneis: Aeneaan taru*, suomentaneet Päivö ja Teivas Oksala, alkusanat ja selitykset Teivas Oksala, Juva.

OLD = *Oxford Latin Dictionary*, ed. P. G. W. Glare. Oxford 1994.

Oltramare, P. 1961. Kommentaari teoksessa Sénèque, *Questions naturelles*. (ks. Alkuperäislähteet)

Pflaum, H.-G. 1960. *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire Romain*. Paris.

*PIR*³ = *Prosopographia Imperii Romani. Saec. I. II. III*. Iteratis curis edidit Leiva Petersen. Berlin 1933-.

RE = *Paulys Realencyclopädie der Klassischen Altertumswissenschaft*. Hg. G. Wissowa. Stuttgart 1893-.

Reynolds, L. 1965. 'Praefatio'. Teoksessa *L. Annaei Senecae ad Lucilium epistulae morales* (ks. Alkuperäislähteet), v-xviii.

Reynolds, L. 1983. 'The Younger Seneca'. *Texts and transmission: a survey of the Latin Classics*, edited by L. Reynolds, Oxford, 357-381.

Reynolds, L. & Wilson N. 1991³. *Scribes and scholars: a guide to the transmission of Greek and Latin literature*. Oxford.

Ribbeck, O. 1892. *Geschichte der Römischen Dichtung*. Teil 3, Dichtung der Kaiserschaft. Stuttgart.

Rosenmeyer, P. 2001. *Ancient epistolary fictions: the letter in Greek literature*. Port Chester. [online] <http://site.ebrary.com/lib/jyvaskyla/Doc?id=5006347> (29.11.2005)

Russell, D. 1974. 'Letters to Lucilius'. Teoksessa Costa 1974, 70-96.

Rönty A, 1997. Suomennos, esipuhe ja hakemisto teoksessa Publius Ovidius Naso, *Muodonmuutoksia, Metamorphoseon libri I-XV*, Juva.

Schneider, B. 1994. *A list of pre-eminent ethical treatises of the 16th century in conjectural order of importance*. Appleton. [online] <http://www.shu.ac.uk/emls/iemls/shaksper/files/ETHICAL%20TREATISS.txt> (16.11.2005)

Solinas, F. 1995. 'Note'. *Seneca, lettere morali a Lucilio* (ks. Alkuperäislähteet), 537-564.

Stecchini, L. & Sammer, J. 1996. *The gospel according to Seneca*. [online] http://www.metrum.org/gosen/fromtraggospel.htm#_ftnref14 (18.4.2006)

Tenkku, J. 1964. 'Seneca ja stoalaisuus'. *Seneca: tutkielmia ja kirjeitä*, suomentanut J. A. Hollo, Porvoo, 5-19.

ThLL = *Thesaurus Linguae Latinae*. Leipzig 1900-.

Trapp, M. 2003. *Greek and Latin letters: an anthology with translation*. Cambridge.

Trevelyan, G. 1908. *Life and letters of lord Macaulay*. London.

Wilken, R. 1970. 'Toward a social interpretation of early Christian apologetics'. *Church history*, 437-458. JYKe – elektroniset lehdet. Pääsy JY:n verkon koneilta. [online] <http://www.jstor.org/view/00096407/sp040148/04x7253y> (17.11.2005)

Wright, J. 1974. 'Form and content in the moral essays'. Teoksessa Costa 1974, 39-69.

3. Index locorum

Numero kaksoispisteen perässä viittaa sivunumeroon tutkielmassa.

Aetna

8: 55
12: 55
20: 56
24: 53, 56
29: 56, 69
40: 70
73: 53
74: 69
75: 70
96-98: 64
98-101: 72
112: 62
117-119: 66
132-135: 62
135-136: 70
140: 57
143-145: 51
160: 57
173-174: 71
177: 55

	180-187: 57
	191: 52
	192: 70
	196: 57
	199-202: 57
	208-218: 52
	273: 57
	283-284: 63, 64
	298: 55
	300: 62
	302: 57
	308: 55
	339-340: 57
	343: 57
	358-362: 57, 58
	374-383: 65
	401: 57
	425: 57
	431-432: 51
	448-449: 70
	452: 57
	457-509: 57, 58-59
	460: 70
	519: 70
	542: 57
	548: 52, 70
	573: 57
	600-601: 57
	602: 57
	603-645: 69
<i>Anth. Pal.</i>	
	9, 572: 38
	11, 257: 39
<i>Aur. Vict. Caes.</i>	
	5, 2: 5
<i>Ps. Aur. Vict. Epit.</i>	
	5, 2: 5
<i>Cic. nat. deor.</i>	
	2, 83: 71
<i>Colum.</i>	
	3, 3, 3: 7
<i>Culex</i>	
	36: 55
<i>Don. vita Verg.</i>	
	19: 54
<i>Gell.</i>	
	12, 2, 3: 16
<i>IG</i>	
	14, 889: 36, 37

Lucr.	1, 50: 51 1, 151: 51 1,400-409: 51 1, 722-725: 52 2, 214 : 53 2, 565: 52 3, 690: 52 5, 396-406: 70 5, 457: 63 6, 139: 52 6, 202: 53 6, 249: 52 6, 639-646: 53, 70 6, 680-702: 52 6, 749-755: 70
Mart.	1, prol. 4: 38 6, 53: 39 7, 45: 30 8, 55, 19-20: 46 14, 185: 46
Ov. <i>am.</i>	3, 12, 35-40: 56
Ov. <i>met.</i>	1, 388: 64 15, 340-355: 49
Quint. <i>inst.</i>	10, 1, 125-130: 8
Sen. <i>benef.</i>	3, 37: 69 6, 36: 69
Sen. <i>Cons. ad Pol.</i>	1, 2: 71
Sen. <i>epist.</i>	4, 1: 30 8, 9: 42 8, 10: 42, 73 10, 1: 26 13, 1-3: 35 18, 1: 14, 19 19, 3: 34, 44 19, 5: 33-34 21, 4-5: 13, 45 23, 1: 14, 19, 30 24, 1: 35 24, 19-20: 42 24, 21: 42, 73 26, 7: 31 27, 1, 8: 27

29, 1: 27
31, 1: 30
31, 9: 32, 37
34, 2: 26
40, 1: 19
44, 1: 35
44, 2: 33, 35
44, 3-6: 35
45, 1: 40
45, 2: 32
46: 35
46, 1-2: 40-41
47: 19, 35
47, 1: 12
47, 21: 27
48, 1: 19
49, 1: 31
53: 19
53, 1: 31
53, 8: 26
57, 3: 26
59, 1: 19, 23
59, 4-5: 23-24
59, 6: 23-24, 45
63, 1: 25
67, 1: 14, 19
67, 2: 22
70, 1: 31
71, 1: 19
74, 1: 23
75, 1: 9
75, 16: 28
76: 19
76, 7: 24
77, 2: 43, 73
78, 1: 35
79, 1-2: 22
79, 4: 44, 46
79, 5-7: 46-47
80, 5: 27
86: 20
86, 16: 14, 19
89, 13: 8
91, 1: 14
95, 65: 10
96, 3: 35
106, 1: 29
111, 1: 27
122, 1: 14, 19
124, 21: 26

Sen. nat.

2, 30, 1: 68
3, 1, 1: 30, 43, 73
3, 15, 1: 72
3, 26, 3: 67
3, 30, 7: 71
4, praef. 1: 32
4 praef. 9: 31
4 praef. 14: 31, 34
4 praef. 15: 31, 35
4 praef. 16-17: 35
4, 2, 2: 43, 73
5, 14, 1: 64
5, 14, 4: 68
6, 1, 1: 51
6, 3, 1: 70
6, 7, 3: 66
6, 13, 4: 62
6, 14, 1: 71
6, 14, 3: 62
6, 15, 1: 63
6, 17, 2-18, 2: 65
6, 24, 1: 63

Suet. Cal.

53, 2: 8

Tac. ann.

13, 3: 9
14, 51: 6

Verg. Aen.

2, 19: 55
2, 309: 55
3, 199: 54
3, 375: 55
3, 570-582: 48
10, 227: 55

Verg. georg.

1, 49: 55
1, 472: 54
4, 263: 54

LIITE 1: *Aetna*

*Aetna mihi ruptique cavis fornacibus ignes
et quae tam fortes volvant incendia causae,
quid fremat imperium, quid raucos torqueat aestus,
carmen erit. Dexter venias mihi carminis auctor
seu te Cynthos habet, seu Delo gratior Hyla,* 5
*seu tibi Dodone potior, tecumque faventes
in nova Pierio properent a fonte sorores
vota: per insolitum Phoebos duce tutius itur.
Aurea securi quis nescit saecula regis,
cum domitis nemo Cererem iactaret in arvis* 10
*venturisque malas prohiberet fructibus herbas,
annua sed saturae complerent horrea messes,
ipse suo flueret Bacchus pede mellaque lentis
penderent foliis et pingui Pallas oliva
secretos amnis ageret cum gratia ruris?* 15
*Non cessit cuiquam melius sua tempora nosse.
Ultima quis tacuit iuvenum certamina, Colchos?
Quis non Argolico deflevit Pergamon igni
inpositam et tristi natorum funere matrem
aversumve diem sparsumve in semina dentem?* 20
*Quis non periurae doluit mendacia puppis,
desertam vacuo Minoida litore questus?
Quidquid et antiquum iactata est fabula carmen?
Fortius ignotas molimur pectore curas:
qui tanto motus operi quae causa perennis* 25
*explicit in densum flammam et trudit ab imo
ingenti sonitu moles et proxima quaeque
ignibus irriguis urat, mens carminis haec est.
Principio ne quem capiat fallacia vatam
sedes esse dei tumidisque e faucibus ignem* 30
*Vulcani ruere et clausas resonare cavernis
festinantis opus. Non est tam sordida divis
cura neque extremas ius est dimittere in artes
sidera: subducto regnant sublimia caelo
illa neque artificum curant tractare laborem.* 35
*Discrepat a prima facies haec altera vatam:
illis Cyclopas memorant fornacibus usos,
cum super incudem numerosa in verbera fortes
horrendum magno quaterent sub pondere fulmen*

armarentque Iovem; turpe et sine pignore carmen. 40
Proxima vivaces Aetnaei verticis ignes
impia sollicitat Phlegraeis fabula castris.
Temptavere, nefas, olim detrudere mundo
sidera captivique Iovis transferre gigantes
imperium et victo leges imponere caelo. 45
His natura sua est alvo tenus, ima per orbis
squameus intortos sinuat vestigia serpens.
Construitur magnis ad proelia montibus agger:
Pelion Ossa gravat, summus premit Ossan Olympus.
Iam coacervatas nituntur scandere moles, 50
impius et miles metuentia comminus astra
provocat, infestus cunctos ad proelia divos
provocat admotis †que tertia† sidera signis.
Iuppiter et caelo metuit dextramque coruscam
armatus flamma removet caligine mundum. 55
Incursant vasto primum clamore gigantes.
Hinc magno tonat ore pater geminantque faventes
undique discordes comitum simul agmine venti;
densa per attonitas rumpuntur flumina nubes,
atque in bellandum quae cuique potentia divum 60
in commune venit; iam patri dextera Pallas
et Mars laevus erat, iam cetera turba deorum
stant utrimque secus; validos tum Iuppiter ignis
increpat et iunctos proturbat fulmine montes.
Illinc devictae verterunt terga ruina 65
infestae divis acies atque impius hostis
praeceps cum castris agitur materque iacentis
impellens victos. Tum pax est reddita mundo,
†tum liber cessat venit per sidera caelum†
defensique decus mundi nunc redditur astris. 70
Gurgite Trinacrio morientem Iuppiter Aetna
obruit Enceladon, vasto qui pondere montis
aestuat et petulans exspirat faucibus ignem.
Haec est mendosae vulgata licentia famae.
Vatibus ingenium est, hinc audit nobile carmen: 75
Plurima pars scaenae rerum est fallacia vatum
sub terris nigros viderunt carmine manes
atque inter cineres Ditis pallentia regna;
mentiti vates Stygias undasque calentes.
Hi Tityon poena stravere in iugera foedum; 80
sollicitant illi te circum, Tantale, pomis

*sollicitaque siti; Minos, tuaque, Aeace, in umbris
iura canunt idemque rotant Ixionis orbem.
Quicquid et interius falsi sibi conscia terra;
nec tu, terra, satis: speculantur numina diuom 85
nec metuunt oculos alieno admittere caelo.
Norunt bella deum, norunt abscondita nobis
coniugia et falsa quotiens sub imagine peccet
taurus in Europen, in Ledam candidus ales
Iuppiter, ut Danaae pretiosus fluxerit imber. 90
Debita carminibus libertas ista, sed omnis
in vero mihi cura: canam quo fervida motu
aestuet Aetna novosque rapax sibi congerat ignes.
Quacumque immensus se terrae porrigit orbis
extremique maris curvis incingitur undis, 95
non totum ex solidum est, denso namque omnis hiatu
secta est intus humus penitusque cavata latebris
exiles suspensa vias agit; utque animanti
per tota errantes percurrunt corpora venae
ad vitam sanguis omnis qua com meat, isdem 100
terra foraminibus conceptas derigit auras.
Scilicet aut olim diviso corpore mundi
in maria ac terras et sidera, sors data caelo
prima, secuta maris, deseditque infima tellus,
sed tortis rimoso cavis et, qualis acervus 105
exilit imparibus iactis ex tempore saxis
ut crebro introrsus spatio †vacat acta† charibdis
pendeat in sese, simili quoque terra figura
in tenuis laxata vias non omnis in artum
nec stipata coit; sive illi causa vetustas 110
nec nata est facies; seu liber spiritus intra
effugiens molitur iter; seu nympa perenni
edit humum lima furtimque obstantia mollit;
aut etiam inclusi solidum vicere vapores
atque igni quaesita via est; sive omnia certis 115
pugnare locis: non est hic causa docenda,
dum stet opus causae. Quis enim non credit inanis
esse sinus penitus, tantos emergere fontis
cum videt ac totiens imo se mergere hiatu?
†Nam ille ex tenui vocemque agat apta† necesse est 120
confluvia errantes arcessant undique venas
†et trahat ex pleno quod fortem contrahat amnem†.
Flumina quin etiam latis currentia rivis*

*occasus habuere suos: aut illa vorago
derepta in praeceps fatali condidit ore,* 125
*aut occulta fluunt tectis adoperta cavernis
atque inopinatos referunt procul edita cursus.
Quod nisi diversos emittat terra canales
hospitium fluvium haud sit semita nulla profecto
fontibus et rivis constet via pigraque tellus* 130
*conferta in solidum segni sub pondere cesset.
Quod si praecipiti conduntur flumina terra,
condita si redeunt, si quaedam incognita surgunt,
haud mirum clausis etiam si libera ventis
spiramenta latent. Certis tibi pignora rebus* 135
*atque oculis haesura tuis dabit ordine tellus.
Immensos plerumque sinus et iugera pessum
intercepta licet densaeque abscondita nocti
prospectare: procul chaos ac sine fine ruinae.
Cernis et in silvis spatiosa cubilia retro* 140
*antraque demersas penitus fodisse latebras;
incomperta via est aer tantum effugit intra.*

.....

*argumenta dabunt ignoti vera profundi:
tu modo subtiles animo duce percipe causas
occultamque fidem manifestis abstrahe rebus.* 145
*Nam quo liberior quoque est animosior ignis
semper in inclusis, nec ventis segnior ira est,
sub terra, penitusque novent hoc plura necesse est
vincla magis solvant, magis hoc obstantia pellant.
Nec tantum in rigidos exit contenta canales* 150
*vis animae flammaeve; ruit qua proxima cedunt
obliquumque secat qua visa tenerrima claustra.
Hinc terrae tremor, hinc motus, ubi densus hiantes
spiritus exagitat venas cessantiaque urget.
Quod si spissa foret, solido si staret in omni,* 155
*nulla daret miranda sui spectacula tellus
pigraque et in pondus conferta immobilis esset.
Sed summis si forte putas concreescere claustis
tantum opus et subitis alimentum viribus, ora
qua patula in promptu cernis vastosque recessus,* 160
*falleris et nondum <in>certo tibi lumine res est.
Namque illuc, quodcumque vagans hiat, impetus omnis,
at sese introitu solvunt adituque patienti
conceptae languent vires animosque remittunt.*

<i>Quippe, ubi quod teneat ventos acuatque morantis in vacuo deficit, cessant, tantumque profundi explicat errantis et in ipso limine tardat. angustis opus est, ut turbent faucibus: illic fervet opus densaque premit premiturque ruina</i>	165
<i>nunc Euri Boreaeque Notus, nunc huius uterque. Hinc venti rabies, hinc saevo quassa meatu fundamenta soli trepidant urbesque caducae. Inde, neque est aliud – si fas est credere – mundo venturam antiqui faciem, veracius omen.</i>	170
<i>Haec primo cum sit species naturaque terrae, introrsus cessante solo trahit undique venas. Aetna sui manifesta fides et proxima vero est. Non illic duce me occultas scrutabere causas; occurrent oculis ipsae cogentque fateri.</i>	175
<i>Plurima namque patent illi miracula monti: hinc vasti terrent aditus merguntque profundo, porrigit hinc artus penitusque exaestuat intra, hinc scissae rupes obstant discordiaque ingens, inter opus nectunt aliae mediumque coercent pars igni indomitae, pars ignes ferre coactae.</i>	180
<i>[ut maior species et ne succurrat inanis] Haec illi sedes tantarumque area rerum est, haec operis visenda sacri faciesque domusque.</i>	185
<i>Nunc opus artificem incendi causamque reposcit, non illam parvo aut tenui discrimine signes: mille sub exiguum veniunt tibi pignora tempus.</i>	187b
<i>Res oculos ducent, res ipsae credere cogent; quin etiam tactu moneant, contingere tuto si liceat; prohibent flammae custodiaque ignis illi operi est, arcent aditus divinaque rerum [ut maior species et ne succurrat inanis]</i>	190
<i>cura sine arbitrio est: eadem procul omnia cernes. Nec tamen est dubium penitus quid torqueat Aetnam, aut quis mirandus tantae faber imperet arti.</i>	196
<i>Pellitur exustae glomeratim nimbus harenae, flagrantes properant moles, volvuntur ab imo fundamenta, fragor tota nunc rumpitur Aetna, nunc fusca pallent incendia mixta ruina.</i>	200
<i>Ipsae procul tantos miratur Iuppiter ignes, neve sepulta novi surgant in bella gigantes, neu Ditem regni pudeat, neu Tartara caelo vertat, in occulto †tantum tremitt† omniaque extra</i>	205

congeries operit saxorum et putris harenae.
Quae nec sponte sua saliant nec corporis ullis
sustentata cadunt robustis viribus; omnes
exagitant venti turbas ac vertice saevo 210
in densum collecta rotant voluuntque profundo
- hac causa expectata ruunt incendia montis -:
spiritus inflatis nomen, languentibus aer.
Nam prope nequiquam per se est violentia flammae:
ingenium velox illi motusque perennis, 215
verum opus auxilium est ut pellat corpora; nullus
impetus est ipsi; qua spiritus imperat, audit;
hic princeps magnoque sub hoc duce militat ignis.
Nunc quoniam in promptu est operis natura solique,
unde ipsi venti, quae res incendia pascit, 220
cur subito cohibent vires, quae causa silenti,
subsequar: immensus labor est sed fertilis idem,
digna laborantis respondent praemia curis.
Non oculis solum pecudum miranda tueri
more nec effusos in humum grave pascere corpus, 225
nosse fidem rerum dubiasque exquirere causas,
ingenium sacrare caputque attollere caelo,
scire quot et quae sint magno fatalia mundo
principia, occasus metuunt an saecula pergunt
et firma aeterno religata est machina vinclis; 230
solis scire modum et quanto minor orbita lunae,
haec brevior cursu <ut> bis senos pervolat orbis,
annuus ille meet, quae certo sidera currant
ordine quaeve suos servant incondita motus;
scire vices etiam signorum et tradita iura 235
(sex cum nocte rapi, totidem cum luce referri), 235b
nubila cur caelo, terris denuntiet imbres,
quo rubeat Phoebes, quo frater palleat, igni,
tempora cur varient anni, ver, prima iuventa,
cur aestate perit, cur aestas ipsa senescit
autumnoque obrepit hiems et in orbe recurrit; 240
axem scire Helices et tristem nosse cometen,
Lucifer unde micet, quae Hesperus, unde Bootes,
Saturni quae stella tenax, quae Martia pugnax,
quo rapiant nautae, quo sidere lintea tendant,
scire vias maris et caeli praediscere cursus, 245
quo vocet Orion, quo Sirius incubet index,
et quaecumque iacent tanto miracula mundo

<i>non congesta pati nec acervo condita rerum, sed manifesta notis certa disponere sede singula, divina est animi ac iucunda voluptas.</i>	250
<i>Sed prior haec homini cura est, cognoscere terram quaeque in ea miranda tulit natura notare: haec nobis magis affinis caelestibus astris. Nam quae mortali spes est quaeve amentia maior, in Iovis errantem regno perquirere velle?</i>	255
<i>Tantum opus ante pedes transire ac perdere segne est.</i>	
<i>Torquemur miseri in parvis premimurque labore,</i>	257
<i>scrutamur rimas et vertimus omne profundum,</i>	276
<i>quaeritur argenti semen, nunc aurea vena,</i>	277
<i>torquentur flamma terrae ferroque domantur,</i>	278
<i>dum sese pretio redimant, verumque professae tum demum vilesque iacent inopesque relictae.</i>	258
<i>Noctes atque dies festinant arva coloni; callent rure manus, glebarum expendimus usum: fertilis haec segetique feracior, altera viti, haec plantis humus, haec herbis dignissima tellus, haec dura et melior pecori silvisque fidelis, aridiora tenent oleae, sucosior ulmis</i>	260
<i>grata. Leves cruciant animos et corpora causae, horrea uti saturent, tumeant ut dolea musto, plenaque desecto surgant faenilia campo: sic avidis semper quidvis est carius ipsis.</i>	265
<i>Implendus sibi quisque bonis est artibus: illae sunt animi fruges, haec rerum maxima merces, scire quid occulto terrae natura coerces, nullum fallere opus, non mutum cernere sacros Aetnaei montis fremitus animosque furentis, non subito pallere sono, non credere subter</i>	270
<i>caelestis migrasse minas aut Tartara rumpi,</i>	275
<i>nosse quid intendat ventos, quid nutriat ignes,</i>	279
<i>unde repente quies et muto foedere pax sit.</i>	280
.....	
<i>Concrescant animi penitus, seu forte cavernae introitusque ipsi sorbent, seu terra minutis rara foraminibus tenues in se abstrahit auras (plenius hoc etiam, rigido quia vertice surgens, illinc infestis atque hinc obnoxia ventis, undique diversas admittere cogitur auras, et coniuratis addit concordia vires);</i>	285

sive introrsus agunt nubes et nubilus auster,
cum montis texere caput tergoque feruntur: 290
praecipiti deiecta sono premit unda fugatque
torpentes auras pulsataque corpora denset;
tum, veluti sonat aura diu Tritone canoro
(pellit opus collectus aquae victusque moveri
spiritus et longas emugit bucina voces) 295
carmineque irriguo magnis cortina theatris
imparibus numerosa modis canit arte regentis,
quae tenuem impellens animam subremigat unda,
haud aliter summota furens torrentibus aura
pugnat in angusto et magnum commurmurat Aetna. 300
Credendum est aliquam ventorum exsistere causas
sub terra similis harum quas cernimus extra,
ut, cum densa premant inter se corpora, turba
elisa in vacuum fugiant et proxima secum
momine torta trahant tuta dum sede resistant. 305
Quod si forte mihi quaedam discordia tecum est,
principiis aliis credas consurgere ventos:
non dubium rupes aliquas penitusque cavernas
provehere ingenti sonitu casuque propinquas
diffugere impellique animas, hinc crescere ventos; 310
aut umore etiam nebulas <se> effundere largo,
ut campis agrisque solent quos alluit amnis:
vallibus exoriens caligat nubilus aer,
flumina parva ferunt auras, vis proxima vento est,
eminus adspirat fortis sed verberat umor. 315
Atque haec in vacuo si tanta potentia rorum est,
hoc plura efficiant infra clusique necesse est.
His igitur causis extra penitusque coactus
exagitant ventos; pugnant in faucibus; arte
pugnantis suffocat iter. Velut unda profundo 320
terque quaterque exhausta graves ubi perbibit euros,
ingeminant fluctus et primos ultimus urget,
haud secus adstrictus certamine tenditur ictu
spiritus involvensque suo sibi pondera nisu
densa per arduas exercet corpora vires 325
et, quacumque iter est, properat transitque moramen,
donec confluvio, veluti siponibus actus,
exilit atque furens tota vomit igneus Aetna.
Quod si forte putas isdem decurrere ventos
faucibus atque isdem pulsos remeare, notandas 330

res oculis locus ipse dabit coetque negare.
Quamvis caeruleo siccus Iove fulgeat aether
purpureoque rubens surgat iubar aureus ostro,
illinc obscura semper caligine nubes
pigraqued iffuso circum stupet humida vultu, 335
prospectans sublimis opus vastosque recessus.
Non illam †videt† Aetna nec ullo intercipit aestu:
obsequitur quacumque iubet levis aura reditque.
Placantes etiam caelestia numina ture
summo cerne iugo, vel qua liberrimus Aetnae 340
introspectus hiat tantarum <in> semina rerum,
si nihil irritet flammis stupeatque profundum.
Hinc igitur cernis torrens ut spiritus ille,
qui rupes terramque rotat, qui fulminat ignes,
cum rexit vires et praeceps flexit habenas, 345
praesertim ipsa suo declivia pondere numquam
corpora deripiat validoque absorbeat actu?
Quod si fallor, adest species tantusque ruinis
impetus attentos oculorum transfugit ictus,
†nec levitas tantos igitur† ferit aura movetque 350
.....
sparsa liquore manus sacros ubi ventilat ignis,
verberat aura tamen pulsataque corpora nostris
incursant: adeo in tenui vim causa repellit
.....
non cinerem stipulamve levem, non arida sorbet
gramina, non tenuis †plantis humus excita praedast. 355
Surgit adoratis sublimis fumus ab aris:
tanta quies illi est et pax innoxia rapti.
Sive peregrinis igitur propriisve potentes
coniurant animae causis, ille impetus ignes
et montis partes atra subiectat harena, 360
vastaque concursu trepidantia saxa fragoris
ardentisque simul flammis ac fulmina rumpunt,
haud aliter quam, cum prono iacere sub austro
aut aquilone fremunt silvae, dant bracchia nodo
implicita ac serpunt iunctis incendia ramis. 365
Nec te decipiant stolidi mendacia vulgi,
exhaustos cessare sinus, dare tempora rursus
ut rapiant vires repetantque in proelia victi;
pelle nefas animo mendacemque exue famam.
Non est divinis tam sordida rebus egestas, 370

*nec parvas mendicat opes nec corrogat auras.
Praesto sunt operae, ventorum examina semper:
causa latet quae rumpat iter cogatque morari.
Saepe premit fauces magnis exstructa ruinis
congeries clauditque vias luctamine ab imo 375
et spisso veluti tecto sub pondere praestat
†haud similis teneros cursu†: tum frigida monti
desidia est tutoque licet descendere fauces.
Post, ubi convaluere mora, velocius urgent,
pellunt oppositi moles ac vincula rumpunt, 380
quicquid in obliquum est, frangunt iter, acrior ictu
impetus exoritur, magnis operata rapinis
flamma micat latosque ruens exundat in agros.
Sic cessata diu referent spectacula venti.
Nunc superant quaecumque creant incendia silvae. 385
Quae flammis alimenta vocent, quid nutriat Aetnam
.....
incendi poterunt. Illis vernacula claustris
materia appositumque igni genus utile terrae est.
Uritur assidue calidus nunc sulphuris umor,
nunc spissus crebro praebetur alumine sucus, 390
pingue bitumen adest et quicquid comminus acris
irritat flammis, illius corporis Aetna est.
Atque, hanc materiam penitus discurrere fontes,
infectae testantur aquae radice sub ipsa.
Pars oculis manifesta iacet, quae robore dura est 395
ac lapis: in pingui fervent incendia suco.
Quin etiam varie quaedam sine nomine saxa
toto monte liquent; illis custodia flammae
vera tenaxque data est, sed maxima causa molaris
illius incendi lapis est: hic vindicat Aetnam. 400
Quem si forte manu teneas ac robore cernas
nec ferro putes ignem nec spargere posse,
sed simul ac ferro quaeras, respondet et ictu
scintillat dolor. Hunc multis circum inice flammis
et patere extorquere animos atque exue robur: 405
fundetur ferro citius, nam mobilis illi
et metuens natura mali est, ubi cogitur igni;
sed simul atque hausit flammis, non tutior haustis
ulla domus, seruat faciem duransque tenaci
saepta fide: tanta est illi patientia victo. 410
Vix unquam perdit vires atque evomit ignem;*

*totus enim denso stipatur robore, tarde
per tenuis admissa vias incendia nutrit
cunctanterque eadem et pigre concepta remittit.*

*Nec tamen hoc uno, quod montis plurima pars est, 415
vincit et incendi causam tenet ille: profecto
miranda est lapidis vivax animosaque virtus.
Cetera materies quaecumque est fertilis igni,
ut semel accensa est, moritur nec restat in illa
quod repetas, tantum cinis et sine semine terra est; 420
hic semel atque iterum patiens ac mille perhaustis
ignibus instaurat vires nec desinit ante
quam levis excocto defecit robore pumex
in cinerem putresque iacet dilapsus harenas.*

*Cerne †locis etiam† similes assiste cavernas: 425
illic materiae nascentis copia maior,
sed genus hoc lapidis (certissima signa coloris)
quod nullas adiunxit opes, elanguit ignis.
Discitur indicii flagrasse Aenaria quondam,
nunc extincta super; testisque Neapolin inter 430
et Cumas locus est, multis iam frigidus annis,
quamvis aeternum pingui scatet ubere sulphur
(in mercem legitur, tanto est fecundius Aetna).
Insula, cui nomen facies dedit ipsa Rotunda,
sulpure non solum nec obesa bitumine terra est, 435
et lapis adiutat generandis ignibus aptus,
sed raro fumat, quin vix, si accenditur, ardet,
in breve mortales flammam quod copia nutrit.*

*In sola durat Vulcani nomine Sacra,
pars tamen incendi maior refrigit, et alto 440
iactatas recipit classes portuque tuetur;
quae restat minor est dives satis ubere terrae,
sed non Aetnaeis vires quae conferat illi.
Atque haec ipsa tamen iam quondam extincta fuisset,
ni furtim adgereret Siculi vicinia montis 445
materiam silvamque suam pressove canali
huc illuc ageret ventos et pasceret ignes.
Sed melius res ipsa notis spectataque veris
occurrit signis nec temptat fallere testem.*

*Nam circa latera atque imis radicibus Aetnae 450
candentes efflant lapides disiectaque saxa
intereunt, venis manifesto ut cernere possis
pabula et ardendi causam lapidem esse molarem,*

cuius defectu ieiunus concidit ignis.
Ille, ubi collegit flammam, iacit et simul ictu 455
materiam accendit cogitque liquescere secum.
Haud equidem mirum <in> facie quae cernimus extra,
si lenitur opus: res stat; magis uritur illic
sollicitatque magis vicina incendia saxum
certaque venturae praemittit pignora flammae. 460
Nam simul atque movet vires turbamque minatur,
diffugit extemploque solum trahit tictaque ramist
et grave sub terra murmur denuntiat ignes.
Tum pavidum fugere et sacris concedere rebus
par erit: e tuto speculareris omnia colli. 465
Nam subito effervent onerosa incendia raptis
accensae subeunt moles truncaequae ruina
provolvunt atque atra sonant examina harenae.
Illinc incertae facies hominumque figurae:
pars lapidum domita est, stanti pars robore pugnat 470
nec recipit flammam; hic indefensus anhelat
atque aperit se hosti, decrescit spiritus illi,
haud aliter quam cum laeto devicta tropaeo
prona iacet campis acies et castra sub ipsa.
Tum si quis lapidum summo pertubuit igni, 475
asperior t̄sopitae t̄ et quaedam sordida faex est,
qualem purgato cernis desiderare ferro.
Verum ubi paulatim exsiluit sublata caducis
congeries saxi, angusto vertice surgens,
hic veluti in fornace lapis torretur et omnis 480
exustus penitus venis subit altius umor;
amissis opibus levis et sine pondere pumex
excutitur. Liquor ille magis fervere magisque
fluminis in speciem mitis procedere tandem
incipit ac pronis demittit collibus undas. 485
Illae paulatim bis sena in milia pergunt;
quippe nihil revocat, curvis nihil ignibus obstat,
nulla tenet moles, frustra simul omnia pugnant;
nunc silvae rupesque natant, nunc tecta solumque
ipsum adiutat opus faciemque sibi induit amnis. 490
Quod si forte cavis cunctatus vallibus haesit,
- utpote in aequalis volvens, perpascitur, agros -,
ingeminant fluctus et stantibus increpat undis,
sicut cum rapidum curvo mare cernimus aestu,
ac primum tenuis undas agit, t̄ulteriores t̄ 495

progrediens late diffunditur et †succernens†
 flumina consistent ripis ac frigore durant
 paulatimque ignes coeunt ac flammea massis
 exuitur facies. Tum prima ut quaeque rigescit
 effumat moles atque ipso pondere tracta 500
 voluitur ingenti strepitu praecepsque sonanti
 cum solido inflixa est, pulsatam dissipat ictus
 et, qua disclusa est, candenti robore fulget;
 scintillas procul ecce vides, procul ecce, ruentis: 505
 emicat examen plagis, ardentia saxa 504
 incolumi fervore cadunt. Fert impetus ingens,
 Symaethi quondam ut ripas traiecerit amnis:
 †vix iunctis quisquam fixo dimoverit illas†
 vicanos persaepe pedes iacet obruta moles.
 Sed frustra certis disponere singula causis 510
 temptamus, si firma manet tibi fabula mendax,
 materiam ut credas aliam fluere igne, nec una
 flumina proprietate simul concreescere, sive
 commixtum lento flagrare bitumine sulphur:
 nam posse exusto cretam quoque robore fundi, 515
 et figulos huic esse fidem, dein frigoris usu
 duritiem revocare suam et constringere venas.
 Sed signum commune leve est atque irrita causa
 quae trepidat: certo verum tibi pignore constat.
 Nam velut arguti natura est aeris, et igni 520
 cum domitum est, constans eademque, et robore salvo,
 ultraque ut possis aeris cognoscere formam,
 haud aliter lapis ille tenet, seu forte madentes
 effluit in flammis sive est securus ab illis,
 conservatque notas nec vultum perdidit ignis. 525
 Quin etiam externus multos color ipse refellit,
 aut odor aut levitas putris magis illa magisque:
 una operis facies eadem perque omnia terra est.
 Nec tamen infitior lapides ardescere certos,
 interius fluere accensos: haec propria virtus. 530
 Quin ipsis quaedam Siculi cognomina saxis
 inposuere †fridicas etiam† ipso nomine signant
 fusilis esse notae. Numquam tamen illa liquescunt,
 quamvis materies foveat sucosior intus,
 ni penitus venae fuerint commissa molari. 535
 Quod si quis lapidis miratur fusile robur,
 cogitet obscuri verissima dicta libelli,

*Heraclite, tui: nihil insuperabile gigni
omnia †quae rerum natura† semina iacta.*
Seu nimium hoc mirum, densissima corpora saepe 540
et solido vicina tamen compescimus igni.
*Non animos aeris flammis succumbere cernis,
lentitiem plumbum non exuit ipsaque ferri
materies praedura tamen subvertitur igni*
spissaque suspensis fornacibus aurea saxa 545
*exsudent pretium? Et quaedam fortasse profundo
incomperta iacent similique obnoxia sorti.*
Nec locus ingenio est: oculi te iudice vincent.
Nam lapis ille riget praecclususque ignibus obstat,
si parvis torrere velis caeloque patenti. 550
*Candenti pressoque agedum fornace coerce:
nec sufferre potest nec saevum durat in hostem;
vincitur et solvit vires captusque liquescit.*
*Quae maiora putas autem tormenta movere
posse manu, quae tanta putas incendia nostris* 555
*sustentari opibus, quantis fornacibus Aetna
uritur ac sacro numquam non fertilis igni?
Hic non qui nostro fervet moderatior usu,
sed caelo propior, vel quali Iuppiter ipse*
armatus flamma est. His viribus additur ingens 560
*spiritus adstrictis elisis faucibus, ut cum
fabriles operae rudibus contendere massis
festinant, ignes quatiunt follesque trementes
exanimant pressoque instigant agmine ventos.*
Haec operis forma est, sic nobilis uritur Aetna: 565
*terra foraminibus vires trahit, urget in artum
spiritus, incendi vis it per maxima saxa.*
*Magnificas laudes operosaque visere templa
divitiis hominum aut sacris memorata vetustis*
traducti maria et terras per proxima fatis 570
*currimus atque avidi veteris mendacia famae
eruumus cunctasque libet percurrere gentes.*
*Nunc iuvat Ogygiis circumdata moenia Thebis
cernere, qua fratres, ille impiger, ille canorus,
.....*
condere, felicesque alieno intersumus aevo. 575
*Invitata piis nunc carmine saxa lyraque,
nunc gemina ex uno fumantia sacra vapore
miramur septemque duces raptumque profundi.*

Detinet Eurotas illic et Sparta Lycurgi
et sacer in bellum numerus, sua turba regenti. 580
Nunc hic Cecropiae variis spectantur Athenae
carminibus gaudentque soli victrice Minerva.
Excidit hic reduci quondam tibi, perfide Theseu,
candida sollicito praemittere vela parenti;
tu quoque Athenarum carmen, iam nobile sidus, 585
Erigone; sedes vestras Philomela canoris
evocat in silvis, at tu, soror, hospita tectis
acciperis; solis Tereus ferus exulat agris.
Miramur Troiae cineres et flebile victis
Pergamon extinctosque suo Phrygas Hectore; parvum 590
conspicimus magni tumulum ducis; hic et Achilles
impiger et victus magni iacet Hectoris ultor.
Quin etiam Graiae fixos tenuere tabellae
signave: nunc Paphiae rorantes matre capilli,
sub truce nunc parvi ludentes Colchide nati, 595
nunc tristes circa subiecta altaria cervae
velatusque pater, nunc gloria viva Myronis
et iam mille manus operum turbaeque morantur.
Haec visenda putas terrae dubiusque marisque?
Artificis naturae ingens opus aspice: nulla 600
tu tanta humanis rebus spectacula cernes
.....
praecipueque vigil fervens ubi Sirius ardet.
Insequitur miranda tamen sua fabula montem,
nec minus ille pio quamquam sons nobilis igni est.
Nam quondam ruptis excanduit Aetna cavernis 605
et, velut eversis penitus fornacibus, ingens
evecta in longum rapidis fervoribus unda,
haud aliter quam cum saevo Iove fulgurat aether
et nitidum obscura telum caligine torquet.
Ardebant agris segetes et mitia cultu 610
iugera cum dominis, silvae collesque ruebant;
vixdum castra putant hostem movisse tremendum,
et iam finitimae portas evaserat urbis.
Tum vero ut cuique est animus viresque, rapina
tutari conantur opes. Gemit ille sub auro, 615
colligit ille arma et stulta cervice reponit,
defectum raptis illum sua crimina tardant,
hic velox minimo properat sub pondere pauper,
et, quod cuique fuit cari, fugit ipse sub illo.

Sed non incolumis dominum sua praeda secuta est; 620
cunctantis vorat ignis et undique torret avaros,
consequitur fugisse ratos et praemia captis
concremat: haec nullis parsura incendia pascunt,
vel solis parsura piis. Namque, optima proles,
Amphinomus fraterque pari sub munere fortes, 625
cum iam vicinis streperent incendia tectis,
aspiciunt pigrumque patrem matremque senecta
eheu defessos posuisse in limine membra.
Parcite, avara manus, dites attollere praedas:
illis divitiae solae materque paterque, 630
hanc rapiunt praedam mediumque exire per ignem
ipso dante fidem properant. O maxima rerum
et merito pietas homini tutissima virtus!
Erubuere pios iuvenes attingere flammae
et quacumque ferunt illi vestigia cedunt. 635
Felix illa dies, illa est innoxia terra!
Dextra saeva tenent laevaue incendia fervent;
mille per obliquos ignis †fratremque triumphans†
tutus uterque pio sub pondere sufficit illo
et circa geminos avidus sibi temperat ignis. 640
Incolumes abeunt tandem et sua numina secum
salva ferunt. Illos mirantur carmina vatium,
illos seposuit claro sub nomine Ditis,
nec sanctos iuvenes attingunt sordida fata:
sed curae cessere domus et iura piorum. 645

LIITE 2: Lucr. 6, 639-702.

*Nunc ratio quae sit, per fauces montis ut Aetnae
expirent ignes inter dum turbine tanto,* 640
*expediam. Neque enim mediocri clade coorta
flammae tempestas Siculum dominata per agros
finitimis ad se convertit gentibus ora,
fumida cum caeli scintillare omnia templa
cernentes pavida complebant pectora cura,* 645
*quid moliretur rerum natura novarum.
Hisce tibi in rebus latest alteque videndum
et longe cunctas in partis dispiciendum,
ut reminiscaris summam rerum esse profundam
et videas caelum summam totius unum* 650
*quam sit parvula pars et quam multesima constet
nec tota pars, homo terrai quota totius unus.
Quod bene propositum si plane contueare
ac videas plane, mirari multa relinquant.*
Numquis enim nostrum miratur, si quis in artus 655
*accepit calido febrim fervore coortam
aut alium quemvis morbi per membra dolorem?
Obturgescit enim subito pes, arripit acer
saepe dolor dentis, oculos invadit in ipsos,
existit sacer ignis et urit corpore serpens* 660
*quamcumque arripuit partem, repitque per artus,
nimirum quia sunt multarum semina rerum
et satis haec tellus morbi caelumque mali fert,
unde queat vis immensi procreare morbi.
Sic igitur toti caelo terraeque putandumst* 665
*ex infinito satis omnia suppeditare,
unde repente queat tellus concussa moveri
perque mare ac terras rapidus percurrere turbo,
ignis abundare Aetnaeus, flammescere caelum.
Id quoque enim fit et ardescunt caelestia templa* 670
*et tempestates pluviae graviore coortu
sunt, ubi forte ita se tetulerunt semina aquarum.
'At nimis est ingens incendi turbidus ardor.'*
*Scilicet et fluviis, qui visus maximus ei
qui non ante aliquem maiorem vidit, et ingens* 675
*arbor homoque videtur, et omnia de genere omni
maxima quae vidit quisque, haec ingentia fingit,
cum tamen omnia cum caelo terraque marique
nil sint ad summam summai totius omnem.*
Nunc tamen illa modis quibus inritata repente 680
*flamma foras vastis Aetnae fornacibus efflet,
expediam. Primum totius subcava montis
est natura, fere silicum suffulta cavernis.
Omnibus est porro in speluncis ventus et aer.
Ventus enim fit, ubi est agitando percitus aer.* 685
*Hic ubi percaluit calefecitque omnia circum
saxa furens, qua contingit, terramque, et ab ollis*

*excussit calidum flammis velocibus ignem,
tollit se ac rectis ita faucibus eicit alte.* 690
*Fert itaque ardorem longe longaeque favillam
differt et crassa volvit caligine fumum
extruditque simul mirando pondere saxa;
ne dubites quin haec animai turbida sit vis.
Praeterea magna ex parti mare montis ad eius
radices frangit fluctus aestumque resorbet.* 695
*Ex hoc usque mari speluncae montis ad altas
perveniunt subter fauces. Hac ire fatendumst
* * **
*et penetrare mari penitus res cogit aperto
atque efflare foras ideoque extollere flammam
saxaque subiectare et arenae tollere nimbos.* 700
*In summo sunt vertice enim crateres, ut ipsi
nominant; nos quod fauces perhibemus et ora.*

Nyt selitän, mikä aiheuttaa läpi nielujen että
Etnan vuorten puuskuttaa tuli nostaen joskus 640
pyörteen hirmuisen, näet ei ole vaurio pieni
liekkisen myrskysään, isännöi sikulein joka mailla,
naapuriheimojenkin joka katseen käänsi jo sinne;
sauhuten kun näkivät kipinöivän kaikkien taivaan
kenttien, säikähdys nyt mielet täytti ja huoli: 645
varmaan mullistus nyt lienee aikomus luonnon.
Laajaan nähtävä on, syvähän myös, näissä kun ollaan,
kaikkiin suuntiin on nyt luotava katse,
että sä muistaisit: syvä ääretön kaikkeus ompi,
myös näkisit, kokonaisuuden miten yksi on taivas 650
vain pala pienoinen, mitätön vain murtuma-rahtu,
niin moneskaan osa ei kuin Maasta on ihminen yksi.
Jos tämä on edessä ja jos tarkalleen sitä katsot,
tarkalleen näet sen, monet ihmeet saat sinä jättää.
Tökkopa ihmeisään on kenkään, jos joku poltteen 655
saanut on ruumiseen sekä kuumeen hehkuvan puuskan,
taikkapa muun, jäseniin kivut ankarat tuottavan taudin?
Äkkiä turpoavat jalat, hampaaseen kova tuska
iskee ehtimiseen, jopa käy myös silmien kimppuun.
Syntyä voi kirovalkeakin, joka hiipien kautta 660
ruumiin, polttaa sen jäsenen, mihin ryömien ehtii:
tietenkin kun siemenet on monien olioiden,
inhalta tautia paljon tuo tämä maa sekä taivas,
niistä on kasvava taas rajatonten tautien voima.
On siis luultava, että on käyttöön maan sekä taivaan 665
kaikkea kyllältään avaruus yhä tarjoten suova:
tuota mi mannun voi järinään yhtäkkiä lyödä,
pyörteen hurjan syöksymähän yli maan, meren työntää,
taivaan liekittää, virittää tulen räiskyvän Etnaan.
Niinkin käy, palamaan näet syttyvät taivahan kentät, 670
nousevat raskaat myös sademyrskyt koottuna voimat,

muotoon jos sopivaan veden siemenet sattuma saattoi.
 "Vaan kovin ääretön on tuon liekin hillitön hehku."
 Suurin tietenkin joki on myös katsoa sille, 675
 suurempaa joka ei ole nähnyt, ääretön suurin
 puu sekä ihminenkin, lajien siten kaikkien kaikki
 suurin, min kukin nähnyt on, se on ääretön hälle,
 vaikkapa kumminkin kera muun meri, maa sekä taivas
 kaiken-kaikkeuden kokonaisuudessa on tyhjää.
 Vihdoin nyt selitän, min keinoin äkkiä liekki 680
 ärsyntyin ylös syöksähtää sekä valtavan Etnan
 jättää pätsineen. Siis ensikseen koko luonto
 vuoren onttoa on, tukevat sitä piikiviholvit.
 Sitten, luolat kaikki on ilmaa täynnä ja tuulta;
 tuulihan syntyy, jos ajelee joku kiihtäen ilmaa. 685
 Kun se on kuumennut sekä kaiken ympärillensä
 raivoten kuumentaa, mihin koskee, maan, kivipaadet,
 niistä kun iskenyt on tulen vikkeläliekkisen, kuuman,
 syöksyy korkeuteen läpi nielujen, reittiä suoraa,
 loitos hehkun kuljettaa, hajottaa tuhat loitos, 690
 paksun vyörymähän saa synkän sauhujen usvan,
 lennättää samaten myös kumman painavat paadet;
 kiistämätön siis on tuo ilman hillitön voima.
 Paljon vaikuttaa meri myös, kun murtavi aallot
 vuoren juurien luo, takasin taas nielevi kuohun. 695
 Vaan meren luota on tuon kolo-onkalot nielua kohti
 alhaaltaan ylöspäin. Sinä myönnät kulkeva siitä

 pakko on tunkea siis syvempään merikenttien luota,
 puuskuttaa ulospäin, ylös nostaa loimuva liekki,
 paasia sinkauttaa, kohottaa ylös pilvinä hiekkaa. 700
 Korkeimman laen luona on kraateer, niin nämä itse
 lausuvat, meilläpä taas nimet sen ovat suu sekä nielu.³²³

³²³ Suomennos Paavo Nummisen.